

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ανάπτυξη Γνώσης και Καινοτόμων Ιδεών

Υποδράση: **Θερινά Σχολεία για έλληνες μαθητές και μαθητές ευρωπαϊκών και αμερικανικών λυκείων**

Πρόγραμμα Σπουδών Θερινών Σχολείων 2013

Δέσποινα Μωραΐτου

Σύμβουλος Επικοινωνίας – ΒΑ Ελληνικός Πολιτισμός
Εμπειρογνώμων Επιστημονικής Υποστήριξης
Θερινών Σχολείων

Παναγιώτης Παύλος

Φιλολόγος – Μουσικός - ΜΑ Φιλοσοφίας
Philosophy Research Fellow, University of Oslo
Εμπειρογνώμων Επιστημονικής Υποστήριξης
Θερινών Σχολείων

Αθήνα, Ιανουάριος 2013

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγικό Σημείωμα	3
II. Γενικός Σκοπός Προγράμματος Σπουδών	5
α. Θεωρητικές Αρχές Προγράμματος Σπουδών.....	5
β. Πλαίσιο υλοποίησης Θερινών Σχολείων 2013	6
III. Ανασχεδιασμένη δομή Προγράμματος Σπουδών και εξειδίκευση για το 2013.....	9
IV. Ειδικοί Στόχοι Μαθημάτων και αιτιολόγησή τους	11
V. Περιγραφή Σχεδίων Μαθημάτων	14
α. Πολίτης – Πόλη – Πολιτισμός	14
β. Γλώσσα – Λογοτεχνία – Ποίηση – Πεζογραφία	16
1. Γλώσσα	16
2. Λογοτεχνία – Ποίηση – Πεζογραφία	17
γ. Θέατρο – Τραγωδία – Κωμωδία – Κινηματογράφος.....	24
δ. Φιλοσοφία – Επιστήμη – Έρευνα – Τεχνολογία.....	27
1. Φιλοσοφία – Επιστήμη	27
2. Έρευνα – Τεχνολογία	32
ε. Ιστορία – Αρχαιολογία.....	34
στ. Μουσική – Αρχιτεκτονική – Γλυπτική – Ζωγραφική	37
1. Μουσική	37
2. Αρχιτεκτονική – Γλυπτική – Ζωγραφική	41
ζ. Καθημερινός βίος – Σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα	44
η. Περίγραμμα περιεχομένου προγράμματος Θερινών Σχολείων 2013.....	48
VI. Βιωματική μάθηση – προδιαγραφές βιωματικών δραστηριοτήτων.....	49
α. Γενικά χαρακτηριστικά	49
β. Ανάλυση προτεινόμενων βιωματικών δραστηριοτήτων 2013	50
VII. Μεθοδολογία διδασκαλίας θεματικών ενοτήτων - Μεθοδολογικές Τεχνικές.....	52
α. Γενικές παρατηρήσεις	52
β. Η εκπαιδευτική διαδικασία ανά θεματική ενότητα.....	53
VIII. Παράρτημα.....	55
Χρονολογικός πίνακας κύριων ονομάτων στην ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και επιστήμης.....	55
IX. Βιβλιογραφία.....	55
IX. Βιβλιογραφία.....	56

I. Εισαγωγικό Σημείωμα

Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό σχεδιάστηκε και διαμορφώθηκε για να καλύψει τις διδακτικές και εν γένει εκπαιδευτικές ανάγκες του Προγράμματος Σπουδών των Θερινών Σχολείων, τα οποία υλοποιούνται ως επιμέρους διακριτές υποδράσεις του Έργου «**Ακαδημία Πλάτωνος – Οι δρόμοι της Γνώσης**».

Στο πλαίσιο της Πράξης «Ακαδημία Πλάτωνος - Ανάπτυξη της Γνώσης και καινοτόμων ιδεών» του ανωτέρω Έργου, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών συμπράττει με το Κοινωνικό Ίδρυμα Αλέξανδρου Σ. Ωνάση, διαμέσου της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρίας «Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών» του Κοινωνικού Ίδρυματος Α. Σ. Ωνάση, προκειμένου να υλοποιηθούν κατά τους θερινούς μήνες των ετών 2012 – 2014 Θερινά Σχολεία για Έλληνες μαθητές, μαθητές κλασικών και γενικών λυκείων στην Ευρώπη, καθώς και μαθητές σχολείων της Αμερικής, της Ασίας και της Ωκεανίας.

Σκοπός των Θερινών Σχολείων είναι να λειτουργήσουν ως εργαλείο και μοχλός διεθνούς ανάδειξης και προβολής της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού και παράλληλα, να αποτελέσουν πρότυπο καινοτόμου εκπαιδευτικής πρακτικής.

Για τον σκοπό αυτό έχει προβλεφθεί η συμμετοχή μαθητών κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη κατά το δυνατόν εμβέλεια και ευρύτητα όσον αφορά στους τόπους προέλευσης των συμμετεχόντων τόσο στην ευρωπαϊκή ήπειρο όσο και άλλες ηπείρους: Αμερική και Ευρώπη κατά τον δεύτερο χρόνο, Ασία και Ωκεανία κατά τον τρίτο χρόνο υλοποίησης της δράσης.

Η λογική που διέπει τα Θερινά Σχολεία και επηρεάζει, κατά συνέπεια, τη διαμόρφωση του Προγράμματος Σπουδών βασίζεται στην ολιστική προσέγγιση και γνωριμία των εκπαιδευόμενων με τον ελληνικό πολιτισμό. Εκφράζεται πρακτικά μέσω της ομαδικής – συλλογικής δραστηριοποίησης των ωφελουμένων σε δράσεις που συνδέουν όλες τις εκφάνσεις του ελληνικού πολιτισμού με διαδραστικούς τρόπους, με σκοπό οι ωφελούμενοι να οδηγούνται με πολλαπλό τρόπο στην απόκτηση γνώσης και στη διεύρυνση των εκπαιδευτικών εμπειριών τους.

Η συν-δραστηριοποίηση αυτή των μαθητών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή υλοποίηση του προγράμματος και την κατάκτηση των διδακτικών στόχων όλων των επιμέρους εκπαιδευτικών ενοτήτων (γλώσσα, ιστορία, λογοτεχνία, ποίηση, τέχνες, πολιτισμός, φιλοσοφία). Παράλληλα, διασφαλίζει την ανάδειξη των Θερινών Σχολείων σε αποτελεσματικά εργαλεία κοινωνικής και πολιτισμικής ανάπτυξης καθώς και βιωματικής εκπαίδευσης.

Δεδομένων ότι, α) τα Θερινά Σχολεία συνιστούν μια επαναλαμβανόμενη δράση κατά την διάρκεια υλοποίησης συνόλου του Έργου, β) του πιλοτικού χαρακτήρα της υλοποίησης των Θερινών Σχολείων κατά το θέρους του 2012, το υλικό που εκτίθεται και αναπτύσσεται στο παρόν τεύχος και αφορά στο 2013, αποτελεί μία επεξεργασμένη δυναμική πρόταση που ενσωματώνει τα αποτελέσματα και τις προτάσεις της αξιολόγησης του προγράμματος του πρώτου έτους υλοποίησης.

Με τον τρόπο αυτό το παρόν υλικό αποβλέπει στην επάρκεια και την πληρότητα που το οποιοδήποτε εκπαιδευτικό υλικό οφείλει να αξιώνει και να διαθέτει, λαμβάνοντας υπόψη το

σύνολο των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών (χώρα προέλευσης, πολιτιστικό και εκπαιδευτικό υπόβαθρο) που διακρίνουν τους ωφελούμενους – συμμετέχοντες καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης της Δράσης, καθώς και την ιδιαίτερη έμφαση που θα πρέπει κάθε φορά να δίνεται στην εκπαιδευτική διαδικασία, σύμφωνα προς τα ανωτέρω χαρακτηριστικά των εκπαιδευομένων, στο πλαίσιο –πάντοτε- των δυνατοτήτων που ένα θερινό σχολείο μπορεί να προσφέρει.

Για τη διαμόρφωση και σύνταξη του παρόντος εκπαιδευτικού υλικού οι συντάκτες έλαβαν υπόψη –μεταξύ άλλων- τις διδακτικές ενότητες που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια υλοποίησης των Θερινών Σχολείων της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης-ΑΜΚΕ της πρώτης περιόδου του Θεματικού Κύκλου του Έργου «Ακαδημία Πλάτωνος: Ανάπτυξη γνώσης και καινοτόμων ιδεών», τον Ιούλιο και Αύγουστο του 2012, στην Αθήνα.

Ο σχεδιασμός και το περιεχόμενο του υλικού αυτού επικαιροποιήθηκε με την ενσωμάτωση σε αυτό δεδομένων που οι συντάκτες κατέγραψαν κατά την εξέλιξη του εκπαιδευτικού προγράμματος των Θερινών Σχολείων του πρώτου χρόνου υλοποίησης του έργου, λαμβάνοντας ιδιαίτερα υπόψιν τα πορίσματα από τις επιμέρους αξιολογήσεις του πρώτου έτους (2 πρώτοι κύκλοι του 2012) των Θερινών Σχολείων, τόσο των εμπειρογνομόνων του Έργου – συνεργατών του Πανεπιστημίου Αθηνών, όσο και των συνεργατών του Αναδόχου του Έργου, της «Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών» του Κοινωφελούς Ιδρύματος Α. Σ. Ωνάση.

Πρόγραμμα Σπουδών Θερινών Σχολείων

II. Γενικός Σκοπός Προγράμματος Σπουδών

Τα Θερινά Σχολεία, ως διακριτή και αυτοτελής δράση στο πλαίσιο της «**Ακαδημίας Πλάτωνος - Ανάπτυξη της Γνώσης και καινοτόμων ιδεών**», διέπονται από τις γενικότερες αρχές και τους σκοπούς του Προγράμματος.

Σκοπός του προγράμματος είναι να προσφέρει στους ωφελούμενους μαθητές την δυνατότητα να έρθουν σε ζωντανή επαφή με ιστορικά πρόσωπα, γεγονότα και τόπους της Ελλάδας που επηρέασαν καθοριστικά την παγκόσμια ιστορία, την επιστήμη και τον πολιτισμό. Μέσω αυτής της επαφής, επιδιώκεται η ανάδειξη διαχρονικών καθολικών αξιών και αγαθών, όπως η μόρφωση, η δημοκρατία, η καλλιέργεια της προσωπικότητας και η συμμετοχή στα κοινά, που αποτελούν απαραίτητο εφαλτήριο για την ανατροφοδότηση των στόχων και των επιδιώξεων της κοινωνίας της εποχής μας.

Κατά τον δεύτερο χρόνο λειτουργίας τους τα Θερινά Σχολεία απευθύνονται σε Έλληνες μαθητές, μαθητές ευρωπαϊκών κλασικών και γενικών λυκείων καθώς και μαθητές σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Αμερικής. Επιδιώκουν δε να λειτουργήσουν ως μέσο διεθνούς διάδοσης της ελληνικής γλώσσας και προβολής του ελληνικού πολιτισμού και κατά το δυνατόν να προσφέρουν την ευκαιρία στους συμμετέχοντες μαθητές να βιώσουν τον εαυτό τους στα όρια της Δημοκρατικής, Ιδανικής Πολιτείας.

α. Θεωρητικές Αρχές Προγράμματος Σπουδών

Προκειμένου να ανταποκριθεί στα ανωτέρω, το προσφερόμενο Πρόγραμμα Σπουδών των Θερινών Σχολείων εντάσσεται σε πλαίσιο, το οποίο ανταποκρίνεται στις ακόλουθες βασικές θεωρητικές αρχές που διέπουν τον ελληνικό πολιτισμό:

- **Διαχρονικότητα**

Η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός συνιστούν δύο από τις υψηλότερες δημιουργικές εκφάνσεις του ανθρωπίνου πνεύματος. Διέπονται από δύο βασικά χαρακτηριστικά: τη διαχρονικότητα και τη συνεχή δημιουργία. Η μεν γλώσσα μέσα από τις μεταμορφώσεις της ανά τους αιώνες διατηρεί την μοναδική ιδιότητά της να **«λέγει τα φαινόμενα»** με απλότητα, σαφήνεια και πληρότητα και να εμφανίζει διαρκώς στις ποικίλες συντακτικές και γραμματικές δομές της την ίδια πάντοτε μαθηματική αρμονία.

Ο ελληνικός πολιτισμός εν γένει, νοείται ως ένα αδιάσπαστο όλον, οι απαρχές του οποίου βρίσκονται στον Όμηρο και ακόμη παλαιότερα και συνεχίζει να εκφράζεται αδιάκοπα μέχρι σήμερα, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, αλληλεπιδρώντας μέσα στον ρου της ιστορίας με άλλους μεγάλους πολιτισμούς.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι τόσο η ελληνική γλώσσα όσο και ο ελληνικός πολιτισμός εν γένει, συνιστούν όχι ιστορικής και μουσειακής αξίας μεγαλουργήματα του ανθρώπινου

πνεύματος, αλλά αέναη, ζωντανή και διαρκή διαχρονική παρουσία που επηρεάζει ανά τους αιώνες την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας.

Η συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα που προάγει την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό παρέχει μοναδικές ευκαιρίες στους μαθητές να μετάρσχουν της ελληνικής παιδείας και να αισθανθούν Έλληνες στην ψυχή και το πνεύμα, συμβάλλοντας έτσι στην πολιτιστική διπλωματία που επιδιώκεται σε κάθε επαφή με άλλους λαούς.

- **Βιωματικότητα**

Βασικό χαρακτηριστικό των Θερινών Σχολείων είναι η παροχή γνώσης και πληροφορίας για την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό σε συνδυασμό με την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων που με μοναδικό τρόπο μπορούν να λάβουν χώρα στην ελληνική επικράτεια κατά τους θερινούς μήνες.

Με την έννοια αυτή, βασικός σκοπός του Προγράμματος Σπουδών των Θερινών Σχολείων είναι η ενεργός μετοχή των ωφελουμένων μαθητών και νέων και η μύησή τους στην ελληνική γλώσσα και σε όλες τις εκφράσεις του ελληνικού πολιτισμού. Η ενεργός μετοχή και η μύηση, ωστόσο, δεν μπορεί να επιτευχθεί με τυπικές μεθόδους μάθησης, αλλά και δεν νοείται σε εκπαιδευτικές διαδικασίες που απαιτούν την κατάκτηση των γνωστικών αντικειμένων.

Μοναδικός τρόπος για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός είναι το Πρόγραμμα Σπουδών να παρέχει τις προϋποθέσεις εκείνες που ο Αθηναίος φιλόσοφος Σωκράτης μέσω της μαιευτικής τέχνης δημιουργούσε στους συνομιλητές του, ώστε οι ίδιοι να είναι σε θέση να μαθαίνουν, να ανακαλύπτουν μέσα τους αυτό το οποίο υπάρχει ως δυνατότητα γνώσης και να το ενεργοποιήσουν, δηλαδή να «γνωρίσουν».

Η συμμετοχή στη βιωματική μάθηση, εξασφαλίζει στους συμμετέχοντες το προνόμιο να εντάξουν στην καθημερινότητα τους, δραστηριότητες που θα τους βοηθήσουν να συνειδητοποιήσουν, με την κυριολεκτική σημασία του όρου, θεμελιώδη συστατικά και στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού, να τα καταστήσουν κτήμα τους, να τα αγαπήσουν και να τα εντάξουν ως στοιχεία στον εμπλουτισμένο εαυτό τους.

- **Ολιστικότητα**

Για να ενεργοποιηθεί αυτή η δυνατότητα στον μαθητή, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να μπορεί να θεωρήσει τον ελληνικό πολιτισμό ως όλον, ως ένα οργανισμό, αποτελούμενο από πολλά μέλη. Έτσι, θα είναι σε θέση να αξιολογεί την επιμέρους ιδιαίτερη έκφραση - έκφρασή του, και θα μπορέσει γνωρίζοντάς την να σχηματοποιήσει σταδιακά μέσα του το περίγραμμα της μορφής του ελληνικού πολιτισμού.

β. Πλαίσιο υλοποίησης Θερινών Σχολείων 2013

Τα Θερινά Σχολεία της «Ακαδημίας Πλάτωνος» για το έτος 2013 εμπνέονται από τις αρχές της πλατωνικής φιλοσοφίας και τον αντίκτυπό τους στο σημερινό, σύγχρονο γίνεσθαι, και υλοποιούνται με τρόπο θελκτικό, ενδιαφέροντα και ικανό να ικανοποιήσει τις αναζητήσεις

των νέων της εποχής μας, σε ένα περιβάλλον εγγενώς διαπολιτισμικό, σύγχρονο και βαθύτατα δημοκρατικό. Παράλληλα, η διοργάνωση των θερινών σχολείων σε ένα κοινωνικό περιβάλλον εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο το οποίο δοκιμάζει μεγάλη και πολυεπίπεδη κρίση, διαμορφώνει ένα ισχυρό μήνυμα επαγρύπνησης και υπευθυνότητας για τις νεότερες γενιές, και κυρίως, ελπίδας για τη σύγκλιση και τη σύνθεση απόψεων.

Η Ακαδημία Πλάτωνος καθώς αναδείχθηκε σε κορυφαίο πνευματικό κέντρο την εποχή της αρχαίας Αθήνας, καθόρισε τη φιλοσοφική αλλά και επιστημονική σκέψη και συνέβαλε στη διαμόρφωση του σύγχρονου πολιτισμού. Ο Πλάτων υπήρξε προσωπικότητα με μοναδική συμβολή στην εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης. Ο στοχασμός του εδράζεται στην πραγματικότητα κι εκκινεί από αυτήν επιδιώκοντας να την προσδιορίσει. Ασχολείται με τα προβλήματα της εποχής του που όμως συμβαίνει να είναι ζητήματα που απασχολούν διαχρονικά την ανθρώπινη φύση. Στο επίκεντρο της σκέψης του είναι η πόλη και τα θέματα που σχετίζονται με την ύπαρξη και τη λειτουργία της πόλης και του πολίτη.

Για το 2013 τα Θερινά Σχολεία θα προσφέρουν μια ποικιλία από ενδιαφέροντα θέματα, παρέχοντας στους συμμετέχοντες – ωφελούμενους, αφενός, τη δυνατότητα να ασχοληθούν εποικοδομητικά με τα διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα στο ευρύτερο πνεύμα της «Ακαδημίας Πλάτωνος», αφετέρου την ευκαιρία να γνωρίσουν τη σύγχρονη Ελλάδα και τους ανθρώπους της, την σύγχρονη πόλη της Αθήνας, να περπατήσουν στους δρόμους της, να παρατηρήσουν κτήρια και ανθρώπινη δραστηριότητα, την τέχνη, τον πολιτισμό.

Στο πλαίσιο αυτό θα σχεδιαστεί μια πολυ-θεματική παρέμβαση με επίκεντρο την «Ακαδημία Πλάτωνος» και με στόχο την εξοικείωση των μαθητών με τον ελληνικό τρόπο σκέψης, την ιστορία, τη φιλοσοφία και τον πολιτισμό εν γένει. Η πνευματική επικοινωνία και συναναστροφή στα όρια του Θερινού Σχολείου επιδιώκεται, ώστε να καταστεί εφικτό οι ωφελούμενοι μαθητές να γνωρίσουν στην πράξη τις βασικές αρχές λειτουργίας της πόλης και της σχέσης της πολιτείας με τον πολίτη. Έτσι, η ανταλλαγή ιδεών μεταξύ των νέων μαθητών αναδεικνύεται σε γνήσια πολιτική έκφραση. Η απόπειρα να ζήσουν δημοκρατικά λίγες ημέρες συνιστά το επιστέγασμα αυτής της γνωστικής εμπειρίας.

Καθώς στην πλατωνική φιλοσοφία και σκέψη –αλλά και σε όλη την ελληνική παράδοση, εν γένει- η σχέση σώματος και πνεύματος είναι τόσο στενή και αλληλεξαρτώμενη, ώστε να ισχύει ήδη από την εποχή των Προσωκρατικών Φιλοσόφων ότι «*νους υγιής εν σώματι υγιές*», τα Θερινά Σχολεία ικανοποιούν αυτή τη βασική αρχή και απαίτηση για φυσική κίνηση παράλληλα προς την πνευματική άσκηση. Για το λόγο αυτό στο πρόγραμμα υλοποίησής τους θα συμπεριλαμβάνονται δραστηριότητες που κινητοποιούν το σώμα εξίσου με την ψυχή και το πνεύμα.

Έτσι, επισκέψεις σε σημαντικούς αρχαιολογικούς τόπους της Αττικής (Ακρόπολη, Αρχαία και Ρωμαϊκή Αγορά, Πλάκα), της Πελοποννήσου (Αρχαία Ολυμπία, Επίδαυρος, Ναύπλιο), σε Μουσεία (Αρχαιολογικό Μουσείο, Βυζαντινό Μουσείο, Μουσείο Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας στο Κατάκολο) και χώρους έρευνας όπου προάγεται η επιστήμη και η γνώση, αθλητικές, εορταστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες (με την κυριολεκτική έννοια του όρου, που συμβάλλουν δηλαδή στην αγωγή της ψυχής), αλλά και δράσεις βιωματικού χαρακτήρα προτείνονται, ώστε οι μαθητές να βρίσκονται σε καθημερινή κίνηση, να έχουν εναύσματα διαλόγου και ερεθίσματα σκέψης και να ενεργοποιούν το πλήρες δυναμικό τους. Το

σύνολο αυτό των προσλαμβανουσών παραστάσεων, εμπειριών και αλληλεπίδρασης με εμπνευσμένους δασκάλους και εκπαιδευτές διευρύνει το αντιληπτικό πεδίο των ωφελούμενων νέων και διανοίγει νέους ορίζοντες στη σκέψη τους και τις επιλογές τους.

Καθώς η φιλοσοφία συνιστά **βίο προόδου**, διαμέσου των προγραμματισμένων δραστηριοτήτων επιδιώκεται να ζήσουν οι μαθητές ένα πρόγραμμα που προάγει την ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα από τη γνώση, τις συναναστροφές, την αλληλεπίδραση με τους «συμπολίτες» και τον εμπλουτισμό των εμπειριών.

Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιεί τη βασική στόχευση των δημιουργών του που δεν είναι άλλη από την «**ψυχική αρμονία**» των ωφελουμένων, η οποία κατά τον Πλάτωνα αποτυπώνεται στην υγεία και το κάλλος. Στην πλατωνική φιλοσοφία όπως αυτή εκφράζεται στους διαλόγους του Πλάτωνα, ο άνθρωπος που διαθέτει ψυχική αρμονία, επιδεικνύει σταθερή και σθεναρή προδιάθεση να ενεργεί δίκαια απέναντι στους άλλους, κάτι το οποίο τον καθιστά εν δυνάμει ιδανικό πολίτη. Το κάλλος άλλωστε, εκφράζεται στον Πλάτωνα με τη μορφή του *Αγαθού*. Το οποίο πλατωνικό *Αγαθόν* είναι πέρα και πάνω και από το ίδιο το είναι, συνιστά την τέλεια ωραιότητα. Επομένως, το καλό εφοδιάζει όλα τα αντικείμενα της επιστήμης, τις γνώσεις με το «είναι», την ουσία τους, και τα καθιστά *γνωστά*.

Μέσα από τις ενδιαφέρουσες συζητήσεις που θα προκύψουν από τη συνδιαλλαγή των μαθητών με τους δασκάλους – εμπυχωτές, στόχος είναι να δημιουργηθεί σε κάθε μαθητή η ατομική ερώτηση «Αυτό το πρόγραμμα με κάνει καλύτερο;» Πρόκειται για φιλοσοφικό ερώτημα που αφορούσε στον πολίτη και τη συμπεριφορά του. Ευχής έργο είναι να γίνει προσωπικό ερώτημα κάθε μαθητή που θα μετέχει στο πρόγραμμα των Θερινών Σχολείων. Το πραγματικό όφελος για κάθε ωφελούμενο είναι να αποκτήσει κριτήρια με τα οποία θα προσδιορίσει στο μέλλον τη βελτίωση της προσωπικότητάς του και κίνητρα ώστε να συνεχίσει να μετέχει της ελληνικής παιδείας αλλά και να ακτινοβολεί στο περιβάλλον του τα όσα θα έχει διδαχθεί και μάθει κατά την ολιγοήμερη αυτή παραμονή του στην Ελλάδα.

Καθώς κατά τον Πλάτωνα η Δικαιοσύνη ήταν συνυφασμένη –μεταξύ άλλων- με το χρέος του πολίτη να επιδίδεται στην κοινωνική μέριμνα για την οποία η φύση του είναι περισσότερο κατάλληλη, κατά ανάλογο τρόπο το πρόγραμμα φιλοδοξεί να εμπνεύσει στους μαθητές ασχολίες και ενδιαφέροντα που θα είναι κοντά στη φύση τους και που θα είναι σε θέση να ανακαλύψουν.

Εάν τα Θερινά Σχολεία κατορθώσουν να επιτύχουν ώστε οι μαθητές και ωφελούμενοι να εμφορηθούν από αυτές τις αξίες και να γίνουν πρεσβευτές των ιδανικών αυτών στις χώρες προέλευσής τους, τότε είναι βέβαιον ότι θα έχουν πετύχει πολλαπλά και άριστα τον στόχο τους.

III. Ανασχεδιασμός Προγράμματος Σπουδών και εξειδίκευση για το 2013

Το Πρόγραμμα Σπουδών για το έτος 2013 διέπεται από τις προϋποθέσεις, τις προτεραιότητες, τους στόχους καθώς και τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά που καθόρισαν το περιεχόμενο των διδακτικών αντικειμένων, τη μορφολογία της εκπαιδευτικής πράξης καθώς και τη μεθοδολογία υλοποίησης των ανωτέρω.

Αναφορικά με το γενικό σκοπό του Προγράμματος Σπουδών και προκειμένου αυτός να ικανοποιηθεί με τρόπο ρεαλιστικό, στο συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα της διάρκειας κάθε Σχολείου, απαραίτητη είναι η κατανομή των σημαντικότερων πτυχών του ελληνικού πολιτισμού και η διαμόρφωση αντιπροσωπευτικών θεματικών ενοτήτων, οι οποίες θα αναπτυχθούν από το εκπαιδευτικό δυναμικό των Θερινών Σχολείων, στο πλαίσιο του σχεδίου υλοποίησης. Επιπλέον, λαμβάνεται υπόψη σοβαρά το πεπερασμένο του χρόνου και έτσι οι δραστηριότητες που προγραμματίζονται ενσωματώνουν όλες τις διαστάσεις των θεωρητικών αρχών που εφαρμόζονται στην πράξη με υπευθυνότητα από τους εκπαιδευτικούς που εμπλέκονται.

Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι η συγκεκριμένη μορφή του Προγράμματος Σπουδών για το 2013 υπερέχει ποιοτικά της προηγούμενης του 2012, ως προς το ότι διαθέτει το πλεονέκτημα να μπορεί να ενσωματώσει στην δομή του δεδομένα, πορίσματα, παρατηρήσεις και χαρακτηριστικά που αποτυπώθηκαν στην αξιολόγηση κατά το πρώτο έτος υλοποίησης της Δράσης.

Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν τόσο κατά την υλοποίηση των διαφόρων θεματικών ενοτήτων όσο και από τη διεξαγωγή επικουρικών και παράλληλων δραστηριοτήτων (δηλαδή επισκέψεις, περίπατοι, ξεναγήσεις, διαλέξεις, λοιπές συναντήσεις, πέραν των αμιγώς διδακτικών περιστάσεων). Αποτυπώθηκαν δε, από τον Ανάδοχο της Δράσης, ο οποίος είχε την ευθύνη για τη σύνταξη και τη διαμόρφωση σχετικών ερωτηματολογίων αναφορικά με:

α) την αποτύπωση των προσδοκιών των ωφελούμενων μαθητών,
β) την αποτύπωση των εντυπώσεων των ωφελούμενων μαθητών,
τη διανομή και την συμπλήρωσή τους από τους ωφελουμένους και τους λοιπούς συνεργάτες των εκπαιδευτικών πράξεων, όσο και για τη διεξαγωγή δομημένων συνεντεύξεων:

α) με τους Καθηγητές και Εισηγητές των Θερινών Σχολείων,
β) με το προσωπικό συνοδείας, και
γ) με το προσωπικό της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης – ΑΜΚΕ,

τα πορίσματα των οποίων – όπως εκτίθενται στην σχετική αξιολόγηση του Αναδόχου-αναδεικνύουν τον ιδιαίτερα υψηλό βαθμό επιτυχίας της πρώτης φάσης υλοποίησης των Θερινών Σχολείων κατά το έτος 2012 που αποτελεί και οδηγό για τα άλλα δύο έτη.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αξιολογήσεις, προερχόμενες από όλα τα συμβαλλόμενα στο Έργο μέρη, εν προκειμένω τον Ανάδοχο και τους εμπειρογνώμονες επιστημονικής υποστήριξης, συγκλίνουν ως προς τα σημεία επιτυχίας αλλά και ως προς τα σημεία προσοχής.

Ορισμένα δεδομένα τα οποία θα μπορούσαν να ληφθούν υπ' όψιν για την πραγματοποίηση αλλαγών στο Πρόγραμμα Σπουδών του έτους 2013 σχετίζονται με την έκφραση των ωφελουμένων αναφορικά με την μη επαρκή ποσότητα αθλητικών

δραστηριοτήτων αλλά και με τον πολύ περιορισμένο ελεύθερο χρόνο που είχαν στην διάθεσή τους για κοινωνική αλληλεπίδραση και γνωριμία μεταξύ τους, ευκαιρία μοναδική σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον.

Τα δεδομένα αυτά λήφθηκαν υπ' όψιν, ωστόσο είναι προφανές ότι δεν μπορούν να επηρεάσουν στο βαθμό που θα ήθελαν οι μαθητές, την διαμόρφωση του Προγράμματος του έτους 2013, για λόγους τεχνικούς και αντικειμενικούς, όπως οι ιδιαίτερες κλιματικές συνθήκες που σχετίζονται με τον τόπο και τον χρόνο υλοποίησης των Θερινών Σχολείων οι οποίες είναι απαγορευτικές για έντονη σωματική δραστηριότητα από πλευράς των ωφελουμένων, αλλά και το πλήθος των δραστηριοτήτων που έχουν προβλεφθεί κατά την υλοποίηση των δύο Κύκλων φιλοξενίας του Θερινού Σχολείου.

Το γεγονός ότι τα Θερινά Σχολεία απευθύνονται τόσο σε αλλοδαπούς μαθητές του εξωτερικού όσο και σε μαθητές από την Ελλάδα, επιβάλλει τη δόμηση του Προγράμματος Σπουδών με λειτουργικό τρόπο, ώστε σύμφωνα με τη σύνθεση της εκάστοτε ομάδας μαθητών – ωφελουμένων, να παρέχεται η ευκολία στην επιλογή των παραμέτρων που θα διαμορφώσουν τις διδακτικές ενότητες. Για το λόγο αυτό προτιμήθηκε η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού υλικού να είναι η μέγιστη δυνατή, κι εφόσον οι ιδιαίτερες περιστάσεις το απαιτούν να γίνονται –με την ευθύνη των εκπαιδευτών- οι απαραίτητες αναπροσαρμογές.

Δεδομένου ότι ως πολιτισμό εννοούμε, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας, το σύνολο της πνευματικής δημιουργίας ενός λαού μέσα στο χρόνο, είναι δύσκολο να προβεί κανείς σε σαφείς διαχωρισμούς και επιμερισμούς των εκφάνσεων του ανθρωπίνου πνεύματος στην καθημερινή ζωή.

Έτσι, ένα θεατρικό έργο, όπως π.χ. οι «Νεφέλες» του Αριστοφάνη, πέραν του ότι εμφανίζουν βασικά χαρακτηριστικά της αρχαίας κωμωδίας, παρέχουν –inter alia- πληροφορίες αναφορικά με τις φυσικές επιστήμες, τη ρητορική τέχνη και τον ηθικό βίο στην Αθήνα της εποχής εκείνης. Ταυτόχρονα, αποτελεί μια ευκαιρία για τον κωμικό ποιητή να εκφράσει την δική του άποψη για το φαινόμενο Σωκράτης. Με τον ίδιο τρόπο, δεν είναι εύκολο να διακρίνει κανείς εκείνη την εποχή την επιστήμη από τη φιλοσοφία, δεδομένου, π.χ., ότι οι πρώτοι εκ των Προσωκρατικών Φιλοσόφων, οι Ίωνες σοφοί (Θαλής, Αναξίμανδρος, Αναξίμανης) ήταν ταυτόχρονα στοχαστές, φιλόσοφοι και τεχνολόγοι, δαπανώντας μεγάλο μέρος της ζωής τους στην έρευνα της φύσης. Γι' αυτό και ονομάστηκαν και «φυσικοί φιλόσοφοι».

Έτσι, σύμφωνα με τα ανωτέρω, μια συμβατική ομαδοποίηση –λειτουργικού κυρίως χαρακτήρα- των θεματικών ενοτήτων – γνωστικών πεδίων που ανταποκρίνεται επαρκώς στον επιδιωκόμενο σκοπό του Προγράμματος Σπουδών των Θερινών Σχολείων, έχει ως εξής:

Ομάδες θεματικών ενοτήτων :

- α. Πολίτης – Πόλη – Πολιτισμός
- β. Γλώσσα – Λογοτεχνία – Ποίηση – Πεζογραφία
- γ. Θέατρο – Τραγωδία – Κωμωδία – Κινηματογράφος
- δ. Φιλοσοφία – Επιστήμη – Τεχνολογία – Έρευνα
- ε. Ιστορία – Αρχαιολογία
- στ. Μουσική – Αρχιτεκτονική – Γλυπτική – Ζωγραφική
- ζ. Καθημερινός βίος – Σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Ωστόσο, για το καλοκαίρι του 2013 και τους δύο Κύκλους φιλοξενίας που θα λάβουν χώρα, ειδικότερα, αναμένεται να φιλοξενηθούν μαθητές από τις Η.Π.Α, την Ε.Ε. και την ελληνική περιφέρεια, οι θεματικές ενότητες – άξονες γύρω από τους οποίους θα περιστραφεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των Θερινών Σχολείων προτείνεται να διαμορφωθούν ως ακολούθως:

A) Κύκλος φιλοξενίας

Θεματικές Ενότητες:

«Ιστορία – Αρχαιολογία»

«Θέατρο – Λογοτεχνία – Φιλοσοφία»

B) Κύκλος φιλοξενίας

Θεματικές Ενότητες:

«Τέχνη – Πολιτισμός»

«Επιστήμες – Τεχνολογία»

Με δεδομένα τα ανωτέρω, αναμένεται στο εποπτικό και λοιπό εκπαιδευτικό υλικό που θα χρησιμοποιηθεί για τα Θερινά Σχολεία του 2013 να αναπτυχθούν από τους εκπαιδευτές τα αντίστοιχα σχέδια μαθημάτων, όπως αυτά εκτίθενται αναλυτικά και εν συνόλω στη σχετική στο παρόν τεύχος ενότητα.

Είναι σαφές ότι με ευθύνη των εκπαιδευτών, το εκπαιδευτικό υλικό θα επιλέγεται από κάθε ενότητα, προκειμένου να καλύπτει τις εκάστοτε διδακτικές ανάγκες, όπως αυτές προκύπτουν από τον ανωτέρω καταμερισμό και τη διαμόρφωση των συνδυασμένων θεματικών εννοιών για το καλοκαίρι του 2013.

Βεβαίως, εναπόκειται πάντοτε στην διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτή να προβεί σε εμβόλιμες αναφορές και σε άλλα (συμβατικά ειπείν) θεματικά αντικείμενα, εάν αυτό απαιτείται για την επίτευξη μεγαλύτερου βαθμού κατανόησης από την εκάστοτε ομάδα ωφελουμένων.

IV. Ειδικοί Στόχοι Μαθημάτων και αιτιολόγησή τους

Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται και διασαφηνίζονται οι ειδικότεροι επιδιωκόμενοι στόχοι που καθοδηγούν την ανάπτυξη των θεματικών εννοιών στο πλαίσιο του Προγράμματος Σπουδών. Οι στόχοι αυτοί είναι :

- Να αναδειχθεί και να συνδεθεί η ιστορία με τη σύγχρονη Αθήνα,
- Να αναδειχθεί και να συνδεθεί ο αρχαιολογικός χώρος με τους πολίτες που ζουν γύρω από αυτόν ή τον επισκέπτονται,
- Να εξοικειωθούν έμπρακτα οι μαθητές με τη φιλοσοφία
- Να αναπτυχθεί η δύναμη στοχασμού και η κριτική ικανότητά τους,

- Η συμβολή στην προσωπική καλλιέργεια και την ενεργό συμμετοχή των ωφελουμένων στην πολιτιστική και κοινωνική ζωή,
- Η ανάδειξη της φιλοσοφίας και του διαλόγου ως μέσου για τη διαύγηση σημαντικών ζητημάτων του σύγχρονου κόσμου.
- Να κινητοποιηθεί η πνευματική εγρήγορση των μαθητών στα μηνύματα του πολιτισμού που παρέχει το πρόγραμμα

Ζητούμενα

Με το πέρας κάθε θεματικής ενότητας (διδασκαλία και σχετική μελέτη), οι εκπαιδευόμενοι θα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στοιχειωδώς στα ακόλουθα:

- **Να αναγνωρίζουν**
  - ο κύρια πρόσωπα και θεματικά αντικείμενα,
  - ο σημαντικές χρονολογίες ή περιόδους πάσης φύσεως γεγονότων κομβικής σημασίας για την κατανόηση του διδακτικού αντικειμένου,
  - ο ορισμούς, οι οποίοι αποτυπώνουν ή/και περιγράφουν βασικές ιδέες που συνδέονται με την εκάστοτε διδασκόμενη ενότητα,
  - ο τύπους στους οποίους λαμβάνουν χώρα αξιωματικότερα γεγονότα.
- Να **ανακαλούν** προηγούμενη σχετική προς το διδακτικό αντικείμενο γνώση, απαραίτητη για την πρόσληψη νέας πληροφορίας.
- Να **απομνημονεύουν**
  - ο κρίσιμες χρονολογίες και πρόσωπα,
  - ο όρους με σημαντική για την κατανόηση του διδακτικού αντικειμένου,
  - ο ορισμούς, προκειμένου να συνοψίζουν περιεκτικά την αποκτώμενη νέα γνώση.
- Να **δείχνουν** ή/και να **επισημαίνουν** συγκεκριμένα αντικείμενα ή διαδικασίες.
- Να **αποδίδουν** ή/και να **μεταφέρουν** ένα κείμενο από μια γλώσσα σε άλλη, από έναν συμβολισμό σε άλλο, αφού προηγουμένως κατανοήσουν το σημασιολογικό περιεχόμενο.
- Να **απαριθμούν**
  - ο Μέρη (στη ζωγραφική, τη γλυπτική, τις λοιπές τέχνες),
  - ο Είδη (στην ιστορία, τη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία),
  - ο Περιπτώσεις (στην ιστορία, τη φιλοσοφία, τις επιστήμες),
  - ο Αίτια και Αποτελέσματα (στην ιστορία, τη φιλοσοφία, τις επιστήμες),
  - ο Παραδείγματα (στην ιστορία, την τέχνη, τη φιλοσοφία, την επιστήμη)
  - ο Επιχειρήματα (στη φιλοσοφία, την επιστήμη, τη λογοτεχνία)
  - ο Στάδια λογικής διαδικασίας ή δράσης (στη φιλοσοφία, τις επιστήμες)
- Να **διατυπώνουν** επιχειρήματα, ορισμούς, υποθέσεις

- Να **ολοκληρώνουν** ή **συμπληρώνουν** προτάσεις και να συνθέτουν τα δικά τους νοήματα και συμπεράσματα από τα ερεθίσματα του προγράμματος
- Να **αναφέρουν** μέρη, στοιχεία, είδη, αίτια, αποτελέσματα
- Να **παραβάλλουν** ή **αντιπαραβάλλουν** ή **συγκρίνουν** γεγονότα, καταστάσεις, αποτελέσματα, για να εξαγάγουν ομοιότητες, διαφορές κλπ
- Να **περιγράφουν** καταστάσεις και συνθήκες
- Να **κάνουν** παραλλαγές, αντικαταστάσεις, συμπληρώσεις
- Να **αναφέρουν** ή/και **παραθέτουν** επιχειρήματα, παραδείγματα
- Να **κατατάσσουν** ή/και να **ιεραρχούν** σε έννοιες, τάξεις, κατηγορίες, γένη
- Να **συνοψίζουν** μια διάλεξη, **αναφέρουν** δηλώσεις, **υπογραμμίζουν** συμπεράσματα
- Να **ταξινομούν** με βάση καθορισμένα κριτήρια
- Να **ταυτοποιούν**, να **ταυτίζουν** και να **ανακαλύπτουν** την ταυτότητα διαφορετικών μορφών (στην τέχνη, την ιστορία, τη φιλοσοφία)
- Να **αντιλαμβάνονται πρακτικά** την αλληλεπίδραση των θεματικών ενοτήτων και την συμβολή μιας ενότητας στην εξέλιξη κάποιας άλλης (π.χ. το ρόλο του Θεάτρου στην Φιλοσοφία, αλλά και την επίδραση της Φιλοσοφίας στην Επιστήμη και την Τέχνη, κ.ά.)
- Να **συνθέτουν** τις δικές τους ιδέες και προτάσεις για όσα αντιλαμβάνονται και είναι σε θέση να δημιουργούν ολιστικές εικόνες.

Εν κατακλείδι, τα Θερινά Σχολεία θέτουν ως ζητούμενο να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων νέων, ώστε οι ίδιοι να αρχίσουν να αναζητούν και να μαθαίνουν μόνοι τους, αποκτώντας αντιληπτική ευαισθησία στα θέματα που αφορούν στην ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό και να προσεγγίζουν αυτά τα θέματα με αγάπη και ενθουσιασμό.

V. Περιγραφή Σχεδίων Μαθημάτων

Οι θεματικές ενότητες του προτεινόμενου Προγράμματος Σπουδών αποτελούνται από επιμέρους θέματα - εκφάνσεις της ελληνικής πολιτισμικής παράδοσης και κληρονομιάς. Οι ενότητες αυτές θα καλυφθούν σύμφωνα με το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων σε ημερήσιους κύκλους, σε συνεργασία και επικοινωνία με τον υπεύθυνο του Προγράμματος Σπουδών των Θερινών Σχολείων. Τα ως ακολούθως αναφερόμενα σχέδια μαθημάτων έχουν στόχο να λειτουργήσουν ως το περίγραμμα εντός του οποίου δύναται να κινηθεί ο εκάστοτε εισηγητής και δεν αποτελούν δεσμευτικό σχέδιο υλοποίησης. Τα σχέδια μαθημάτων έχουν ως εξής:

α. Πολίτης – Πόλη – Πολιτισμός

Στο επίκεντρο της ενότητας αυτής είναι η αναφορά στη σχέση των εννοιών *πόλη – πολίτης – πολίτευμα – πολιτισμός*.

Η *πόλη* είναι το κέντρο γύρω από το οποίο αναπτύσσεται η ανθρώπινη προσωπικότητα από την αρχαία Ελλάδα μέχρι και σήμερα. Ο εκπαιδευτής αναδεικνύει στους μαθητές την σημασία και το ρόλο της *πόλης* ως της διαχρονικής κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πνευματικής οντότητας στον ελληνικό κόσμο. Στα όρια της *πόλης* αναπτύσσεται ως προσωπικότητα ο πολίτης. Στο πλαίσιο της *πόλης* τοποθετείται η δημόσια και ιδιωτική έκφραση του ανθρώπινου βίου.

Προτείνεται η περιγραμματοποιημένη παρουσίαση της δομής και λειτουργίας της αρχαίας ελληνικής *πόλης – κράτους*, ως της πληρέστερης και ολοκληρωμένης μορφής πολιτικής και πολιτειακής λειτουργίας της ανθρώπινης κοινότητας. Ο εκπαιδευτής αναφέρεται στον ρόλο του *πολίτη*, επισημαίνοντας την κρισιμότητά του και αντιδιαστέλλοντας τον *πολίτη* από το άτομο.

Η παρούσα ενότητα αναπτύσσεται σε άμεση αναφορά προς τις σχετικές αντιλήψεις του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Στην *Πολιτεία*, τον *Πολιτικό* και τους *Νόμους*, ο Πλάτων επεξεργάζεται και διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά της λειτουργίας της *πόλης* και διαμορφώνει τον χαρακτήρα του αληθινού *πολίτη*. Ο Αριστοτέλης ομολογεί ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει πολιτικό ζώο». Υπέρτατη έκφραση της πολιτικής φύσης του ανθρώπινου όντος είναι η έμπρακτη μέριμνα του *πολίτη* για τους συμπολίτες του, όπως αποτυπώνεται στον μύθο του Σπηλαίου, στην πλατωνική *Πολιτεία*.

Ο σκοπός της ύπαρξης της *πόλης* συνίσταται στο να οδηγήσει τους *πολίτες* στη *θέα του Αγαθού*. Τον σκοπό αυτό εξυπηρετεί η νομοθεσία, όπως εδραιώνεται και αναπτύσσεται στους πλατωνικούς *Νόμους*.

Ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* του ερευνά τις μορφές που προσλαμβάνει η πολιτική λειτουργία και εισηγείται την ιεράρχηση των *πολιτευμάτων* μέσω της σχέσης αιτίου – αιτιατού. Στο πλαίσιο αυτό, η μετάπτωση των *πολιτευμάτων* νοείται ως αποτέλεσμα της μετάπτωσης του ανθρώπινου όντος από την κατάσταση του *πολίτη* στην κατάσταση του ατόμου. Η απώλεια της ανιδιοτέλειας, της μεσότητας, της σύνεσης, της σωφροσύνης και όλων των υπολοίπων αρετών που διακρίνουν τον *άριστο πολίτη*, οδηγεί στην ιδιωτεία, η οποία προσλαμβάνει ποικίλες

μορφές και γίνεται η αιτία κάθε παραμόρφωσης της ιδιότητας του πολίτη, οδηγώντας στην απώλεια της δημοκρατίας και σταδιακά στην τυραννία.

Οι πραγματικότητες αυτές δεν πρέπει να νοηθούν ως θεωρητικά σχήματα, αλλά ως αλήθειες με διαχρονική εγκυρότητα. Κι επομένως, αποτελούν ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη γόνιμου προβληματισμού των μαθητών με την καθοδήγηση του έμπειρου εκπαιδευτή, ο οποίος θα κληθεί να προσφέρει κατευθύνσεις και να διευκολύνει την απάντηση ερωτημάτων σχετικών με την σύγχρονη πραγματικότητα.

Στο πλαίσιο αυτό προσφέρεται ως δυνατότητα η διερεύνηση της σημασίας της ελληνικής πόλης, ως τόπος συνειδητής και προσωπικής συνάντησης πολιτών, σε αντιδιαστολή με την ατομική, αναγκαστική, συμβίωση σε αγελαίες κοινωνικές μάζες. (Η συζήτηση μεταξύ των μαθητών μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα γόνιμη, εάν προηγηθεί αναφορά του εκπαιδευτή σε μορφές πολιτειακής λειτουργίας και πολιτικής πράξης των νεότερων χρόνων).

Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η διασάφηση της έννοιας του *πολιτισμού*, η οποία μπορεί να προκύψει με την ανάλυση του σημασιολογικού περιεχόμενου του όρου *πολιτισμός*. Ο εκπαιδευτής μπορεί να καλέσει τους μαθητές σε συζήτηση, έχοντας ως βάση την κατανόηση του πολιτισμού ως την κάθε λογής έκφραση του ανθρώπινου πνεύματος στα όρια της σχέσης *πολίτη – πόλης*.

Στο σημείο αυτό βοηθητική μπορεί να είναι η συγκριτική διερεύνηση των όρων πολιτισμός - κουλτούρα (*civilization – culture*). Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην εμφάνιση του όρου πολιτισμός στην ιστορία της γλώσσας και των κοινωνιών και στην κατανόηση των ιστορικών πλαισίων μέσα στα οποία ο όρος *πολιτισμός* κάνει την εμφάνισή του.

Η διερεύνηση αυτή μπορεί να επικεντρωθεί –μεταξύ άλλων- στις διάφορες μορφές και πτυχές του πολιτισμού και να εντοπίσει αναλογίες, ομοιότητες και διαφορές. Ως θεμελιώδης μπορεί να αναφερθεί και να συζητηθεί η διάκριση ανάμεσα στην πνευματική και την υλική διάσταση του πολιτισμού. Απότοκος της δεύτερης είναι η ανάπτυξη της τεχνικής, η οποία στην νεότερη και σύγχρονη εποχή φαίνεται ότι εκ πρώτης όψεως υπερτερεί εμφανώς των πνευματικών μορφών του πολιτισμού.

Επιπλέον, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η σύγκριση και η αναζήτηση ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ του τρόπου ζωής στην αρχαία ελληνική και τη σύγχρονη πόλη.

Στην νεότερη εποχή και ειδικότερα κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, οπότε και η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη υιοθετείται και αναγνωρίζεται ως μοναδική από το βυζαντινό κράτος, η έννοια του *πολιτεύματος* αποκτά ένα νέο πεδίο ορισμού και δημιουργούνται νέα σημασιόμενα γύρω από αυτήν. Ο τρόπος του *πολιτεύεσθαι* δεν ορίζεται πλέον ενδοκοσμικά, όπως από την αρχαιότητα μέχρι τότε συνέβαινε, αλλά λειτουργείται ως προέκταση του ουράνιου πολιτεύματος. Η αναφορά αυτή κρίνεται ιδιαίτερα σκόπιμη, καθώς η νέα αυτή διάσταση του πολιτεύματος συνιστά μοναδική καινοτομία στην ιστορία της παγκόσμιας πολιτειολογικής σκέψης.

β. Γλώσσα – Λογοτεχνία – Ποίηση – Πεζογραφία

1. Γλώσσα

Η υποενότητα αυτή σκοπό έχει να παρουσιάσει το φαινόμενο της ελληνικής γλώσσας από την πρώτη εμφάνισή της μέχρι και τη σημερινή μορφή της. Για το λόγο αυτό γίνεται ιστορική αναδρομή και αναφορά στις κύριες θεωρίες περί της προέλευσης της ελληνικής γλώσσας.

- Γραφές της ελληνικής γλώσσας :

Παρουσιάζονται στους μαθητές οι μορφές που εμφανίζει διαχρονικά η ελληνική γλώσσα (Προελληνικές γραφές, Γραμμική ΒΨ. Προβάλλονται οι χαρακτήρες της Αλφαβήτου και τα Αρχαία Γράμματα. Αναφορά γίνεται στο Κυπριακό συλλαβάριο, καθώς και την Μικρογράμματη γραφή. Επίσης, ιδιαίτερα ενδιαφέρον τόσο για τους Έλληνες όσο και για τους ξένους μαθητές των κλασικών λυκείων είναι να παρουσιαστούν η στίξη, οι τόνοι και τα πνεύματα, καθώς τα τελευταία ειδικά επηρεάζουν σημαντικά την γραφή και προφορά πολλών λέξεων των σημερινών γλωσσών.

- Ελληνικές διάλεκτοι:

Η πολυμορφία της ελληνικής γλώσσας αναδεικνύεται με την αναφορά στις κύριες ελληνικές διαλέκτους: την Αρκαδοκυπριακή, την Αιολική, τις Βορειοδυτικές διαλέκτους, τη Δωρική, τη Μακεδονική, την Ιωνική, την Αττική.

- Περιοδολόγηση της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας:

Σημαντικό ζητούμενο για τους εκπαιδευόμενους είναι να συνειδητοποιήσουν τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Για το λόγο αυτό ο εκπαιδευτής καλό είναι να σταθεί στους βασικούς σταθμούς και τις περιόδους διαίρεσης της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας:

- α. Κατά την *αρχαιότητα*, με αναφορά σε ενδεικτικά λογοτεχνικά κείμενα,
- β. Στην *Αλεξανδρινή Κοινή* γλώσσα, στην οποία στηρίζεται το έργο των Ο' (70ήκοντα),
- γ. Στη *Μεσαιωνική Ελληνική*, η οποία χαρακτηρίζει την βυζαντινή περίοδο και την τουρκοκρατία, και
- δ. Κατά τη *Νεότερη εποχή*, όπου διαμορφώνεται η καθαρεύουσα, η οποία κάποια στιγμή θα αποτελέσει τον ένα πυλώνα του γλωσσικού ζητήματος και θα αντιπαλέψει την τελευταία μορφή, της νέας ελληνικής γλώσσας, τη δημοτική.

- Παρουσία της Ελληνικής σε άλλες γλώσσες:

Παράλληλα με την ανάδειξη της ιστορικής συνέχειας της ελληνικής γλώσσας, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημανθεί και η οριζόντια επίδραση που άσκησε η ελληνική γλώσσα στις γλώσσες άλλων λαών. Στη συζήτηση αυτή μπορεί να γίνει αναφορά στην παρουσία της Ελληνικής στις λοιπές ευρωπαϊκές γλώσσες, τόσο στη χρήση λέξεων της καθημερινής ζωής, όσο

-και κυριότατα- στην επιστημονική ορολογία, σε όλους τους τομείς της σύγχρονης επιστημονικής γνώσης (αστρονομία, μαθηματικά, φυσική, χημεία, ιατρική, βιολογία, κ.ά.) αλλά και -εξεχόντως- στη Φιλοσοφία. Η ανάδειξη ελληνικών λέξεων από τις γλώσσες που μιλούν οι μαθητές θα είναι ένα ενδιαφέρον μέσο απόδειξης της προσφοράς της ελληνικής γλώσσας στον σύνολο ανθρώπινο πολιτισμό.

Επιπλέον, ενδιαφέρουσα είναι -ειδικά για τους αλλοδαπούς μαθητές των κλασικών λυκείων του εξωτερικού- η αναφορά του εκπαιδευτή στην ερασμιακή προφορά και την επισήμανση των διαφοροποιών χαρακτηριστικών της.

2. Λογοτεχνία - Ποίηση - Πεζογραφία

Τόσο η λογοτεχνία και η ποίηση όσο και η πεζογραφία συνιστούν τις αρτιότερες μορφές κάθε γλώσσας, συνεπώς και της Ελληνικής. Επομένως, η ξεχωριστή από τη γλώσσα πραγμάτευση που προτείνεται στην παρούσα υποενότητα δεν θα πρέπει να παραπλανήσει, αλλά γίνεται για την εξυπηρέτηση των διδακτικών στόχων. Έτσι, αναφέρονται εδώ οι συγκεκριμένες λογοτεχνικές και ποιητικές μορφές στις οποίες ενσαρκώνεται η ελληνική γλώσσα από τις απαρχές της ελληνικής μυθικής σκέψης μέχρι και τον 20^ο αιώνα.

- Αρχαία Ελληνική Λογοτεχνία

Ο όρος *αρχαία ελληνική λογοτεχνία* αναφέρεται στα γραπτά λογοτεχνικά μνημεία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας με όρια τον 8ο αιώνα π.Χ. και τα μέσα περίπου του 4ου αιώνα μ.Χ. Στις απαρχές της ελληνικής λογοτεχνίας βρίσκεται η μυθολογία. Σε αυτήν εξέχοντα ρόλο κατέχουν οι διάφορες Κοσμογονίες, ενώ σε περίοπτη θέση διακρίνεται η Ησιόδεια κοσμογονία. Η αρχαία ελληνική λογοτεχνία διακρίνεται συμβατικά στις εξής μικρότερες περιόδους:

- την *αρχαϊκή εποχή* (7ος - 6ος αι. π.Χ.)
- την *κλασική εποχή* (~508 π.Χ.-323 π.Χ.)
- την *ελληνιστική εποχή* (323 π.Χ. - 31 π.Χ.)
- την *ελληνορωμαϊκή ή αυτοκρατορική εποχή* (31 π.Χ. έως 330 μ.Χ.)

- Ομηρικά Έπη : Ιλιάδα - Οδύσσεια

Τα επικά αυτά ομηρικά έργα συνιστούν την πρώτη γιγάντια έκφραση του ελληνικού πνεύματος, η οποία αξιοποιεί όλη την προηγούμενη μυθική παράδοση και διαμορφώνει τις βάσεις του ελληνικού στοχασμού σε όλα τα επίπεδα, επάνω στις οποίες θα στηριχθεί η επακόλουθη φιλοσοφική και επιστημονική σκέψη. Τα ομηρικά έπη συνιστούν μοναδικής ποιότητας κορύφωση της έκφρασης της προφορικής ποιητικής παράδοσης. Στην ενότητα αυτή αναφορά μπορεί να γίνει και στο ομηρικό πρόβλημα.

- Αρχαϊκή ποίηση

Από τον Αλκμάνα, τον 7^ο π.Χ. αιώνα μέχρι και τις αρχές του 4^{ου} π. Χ. αιώνα η χορική λυρική ποίηση διατηρείται ως ένα σημαντικό λογοτεχνικό είδος. Ο σύνδεσμος ανάμεσα στη μουσική και τις ηθικές αξίες παραμένει ισχυρός σε όλη την αρχαϊκή και κλασική περίοδο. Όπως

ένα μεγάλο μέρος της πρώιμης ελληνικής ποίησης, το χορικό λυρικό άσμα είναι στην αντίληψη, την έκφραση και τον προσανατολισμό πιο πολύ δημόσιο παρά προσωπικό.

- Λυρική ποίηση: Ελεγεία, Ίαμβος

Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται τα είδη της λυρικής ποίησης, η ελεγεία και ο ίαμβος.

Αρχίλοχος: Κατά πολλούς ερευνητές, ο Αρχίλοχος αποτελεί το κεντρικό σημείο γύρω από το οποίο αναπτύσσεται η λογοτεχνία τον 7^ο αιώνα, καθώς είναι ο πρώτος Έλληνας συγγραφέας που αντλεί το υλικό του από τα ιδιαίτερα του συναισθήματα και την προσωπική του εμπειρία μάλλον, παρά από την παράδοση της εποχής του.

Καλλίνος - Τυρταίος - Μίμνερμος: Αναφορά στους πρώιμους ελεγειακούς ποιητές.

Θέογνη: Αναφορά στον Θέογνη, ως τον πρώτο ποιητή της ελληνικής λογοτεχνίας, ο οποίος εκφράζει την έγνοιά του για την τελική τύχη της δημιουργίας του.

Σόλων: Περισσότερο γνωστός ως νομοθέτης με έντονη μεταρρυθμιστική πολιτική δράση στην Αθήνα, ο Σόλων συνιστά μια ιδιαίτερη περίπτωση της ελληνικής λογοτεχνίας, καθώς ως ποιητής συνέθεσε ποιητικά έργα τα οποία παρουσιάζουν ένα εκπληκτικό φαινόμενο: τον πολιτικό αρχηγό ο οποίος χρησιμοποιεί την ποίηση ως το κύριο μέσο επικοινωνίας για να προειδοποιεί τους πολίτες, να αναγγέλλει και να υπερασπίζεται την πολιτική του.

Σημωνίδης: Ο Σημωνίδης από την Αμοργό, ο οποίος δεν θα πρέπει να συγχέεται με τον ποιητή Σιμωνίδα από την Κέα, είναι ένας εκ των παλαιότερων εκπροσώπων ενός μόνιμου λογοτεχνικού τρόπου που φανερώνεται άλλοτε στο λίβελλο, ή την παρωδία, άλλοτε στην κωμωδία και άλλοτε στην σάτιρα.

- Κλασική εποχή: ~500 π.Χ. - 323 π.Χ.

Στην περίοδο αυτή διαπρέπουν ο Σιμωνίδης από την Κέα, ο Πίνδαρος, ο Βακχυλίδης καθώς και μια σειρά γυναίκες ποιήτριες: Η Κόριννα, η Μυρτίδα, η Τελέσιλλα και η Πράξιλλα. Ο εκπαιδευτής μπορεί να αναφερθεί στις επιμέρους μορφές που παίρνει η χορική λυρική ποίηση μέσα στο έργο των ανωτέρω ποιητών.

- Αιολικό Μέλος - Χορική ποίηση

Η Λέσβος είχε μεγάλη φήμη ως μουσικό νησί: σύμφωνα με το μύθο, όταν οι γυναίκες της Θράκης διαμέλισαν τον Ορφέα, το κεφάλι και η λύρα του θάφτηκαν στη Λέσβο. Αυτή η φήμη οφείλεται στους μεγάλους λυρικούς ποιητές Σαπφώ και Αλκαίο, όμως πριν από αυτούς εκεί γεννήθηκε και ένας άλλος λυρικός ποιητής, ο Τέρπανδρος, ο οποίος κατά την παράδοση κατασκεύασε την επτάχορδη λύρα, αν και τα ιστορικά ευρήματα δείχνουν ότι το όργανο προϋπήρχε. Από τη Λέσβο καταγόταν και ο κιθαρωδός Αρίων, γνωστός από τη μυθική διήγηση της σωτηρίας του από ένα δελφίни. Ο Αλκαίος και Σαπφώ ήταν σχεδόν συνομήλικοι και κατάγονταν από αριστοκρατικές οικογένειες του νησιού. Ο Αλκαίος ανέπτυξε πολιτική δράση και έζησε πολλά χρόνια εξόριστος. Σε αρκετά τραγούδια του ανέπτυξε πολιτικά θέματα που σχετίζονταν με τη δράση του σε μία πολιτική εταιρεία. Έγραψε όμως και ύμνους, ερωτικά τραγούδια, καθώς και συμποτικά άσματα. Η Σαπφώ έγραψε κυρίως ερωτική ποίηση. Ο τρόπος

με τον οποίο περιέγραψε τα συμπτώματα του ερωτικού πάθους άσκησε σημαντική επίδραση στην ερωτική ποίηση των επόμενων αιώνων.

Αν στις αιολικές περιοχές αναπτύχθηκε μονωδιακή ποίηση προσωπικού χαρακτήρα, από τη δωρική Σπάρτη ξεκίνησε το χορικό μέλος, τραγούδι που παρουσιαζόταν από μία ομάδα (χορό) με μουσική συνοδεία, και προοριζόταν για δημόσιες τελετές (γιορτές, τελετές, εορτασμούς). Αυτή η ανάπτυξη δικαιολογείται από τα δωρικά ήθη, που προέκριναν τον ομαδικό τρόπο ζωής και ευνοούσαν τη συλλογική έκφραση. Οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της λυρικής ποίησης που έδρασαν στη Σπάρτη κατάγονταν από άλλες περιοχές. Οι ποιητές, τους οποίους μετακαλούσαν οι Δωριείς, δεν ήταν δυνατό να χρησιμοποιήσουν τη γνήσια δωρική διάλεκτο. Γι' αυτό παρατηρούμε στα χορικά μέλη ιωνισμούς, αιολισμούς και άλλους γλωσσικούς τύπους.

- Τραγωδία - Κωμωδία

Παρουσιάζονται οι θεμελιωτές και σημαντικότεροι εκπρόσωποι της τραγωδίας: *Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης*. Και οι τρεις με το μεγαλόπνοο έργο τους συνέβαλαν στην ανάπτυξη του τραγικού δράματος στην Αθήνα και υπήρξαν οι κυριότεροι διαμορφωτές του. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο Αισχύλος, ο μέγιστος των τραγικών, που αναδεικνύεται πλάι στο δραματικό συγγραφέα και μεγάλος ποιητής, ώστε και σήμερα να μπορούμε άφοβα να τον συγκαταλέξουμε ανάμεσα στους πιο περίφημους ποιητές της ανθρωπότητας. Ο Σοφοκλής πάλι ξεχωρίζει για το δραματικό βάθος των τραγωδιών του, την ανθρωπιά των ηρώων του και την προσήλωσή του στους μύθους της Αττικής. Τέλος ο Ευριπίδης διακρίνεται για τις τεχνικές και γενικότερες καινοτομίες, που εισήγαγε στο αρχαίο ελληνικό θέατρο. Ο Ευριπίδης επιχείρησε να εισδύσει στο βάθος της ψυχής του ανθρώπου και να την παραστήσει σε κατάσταση πάθους. Φέρνει δε συχνά τους ήρωές του σε εσωτερικές συγκρούσεις καθήκοντος και πάθους.

Αν υπάρχει ένα όνομα απολύτως ταυτισμένο με την αρχαία κωμωδία, αυτό είναι του *Αριστοφάνη*. Ο χρόνος που γεννήθηκε ο μεγαλύτερος κωμικός ποιητής της αρχαιότητας δεν είναι γνωστός. Μέχρι σήμερα σώθηκαν οι τίτλοι 37 έργων του. Απ' όλα αυτά έχουμε σήμερα έντεκα ολόκληρες κωμωδίες του. Στόχοι της κριτικής του ήταν οι πολιτικοί, σε μια περίοδο που η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν εύθραυστη και ο δήμος ήταν αντικείμενο εκμετάλλευσης δημαγωγών, οι σοφιστές, ο Σωκράτης και ο Ευριπίδης. Αντιθέτως δεν έπληξε ποτέ τους φιλειρηνικούς αγρότες και την αριστοκρατική τάξη των ιππέων, την οποία θεωρούσε θεματοφύλακα της παλαιάς ηθικής τάξης.

- Η Ιωνική και η Αττική Πεζογραφία

Η κυριότερη έκφραση πεζού λόγου στην εποχή αυτή είναι η ιστοριογραφία. Οι σημαντικότεροι Ίωνες και Αττικοί ιστοριογράφοι παρουσιάζονται στην αντίστοιχη υποενοότητα του παρόντος υλικού. Στην διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτή είναι να επιλέξει την μορφή παρουσίασής τους, είτε στην θεματική ενότητα της ιστορίας, είτε στην παρούσα της λογοτεχνίας.

- Ρητορική

Ένα άλλο είδος του λόγου που η βάση για την ανάπτυξή του τέθηκε τον 5ο αιώνα π.Χ. ήταν η ρητορική, δηλαδή η τέχνη του λόγου. Η ευγλωττία ήταν μία από τις αρετές του

αριστοκρατικού ιδεώδους που διαφαίνεται ήδη στην *Ιλιάδα*, αλλά η ανάπτυξη του δημοκρατικού πολιτεύματος, με τη Βουλή και τα δικαστήρια όπου η πειθώ ήταν αναγκαία για όποιον επιδίωκε να ισχυροποιήσει τις απόψεις του, δημιούργησε τις συνθήκες για να αναπτυχθεί η ρητορική τέχνη. Οι πρώτοι δάσκαλοι ρητορικής ήταν οι Συρακούσιοι *Κόραξ* και *Τεισίας*. Από αυτούς προήλθε και το πρώτο διδακτικό βιβλίο ρητορικής. Στην Αθήνα η ρητορική έγινε γνωστή με τον *Γοργία* και βρήκε γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθεί όχι μόνο εξαιτίας των αναγκών του πολιτεύματος, αλλά και επειδή συνδεόταν με τις πνευματικές αναζητήσεις της σοφιστικής.

Οι ρητορικοί λόγοι, ανάλογα με την περίπτωση στην οποία εκφωνούνται, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες, που έχουν καθιερωθεί από τον *Αριστοτέλη*: τους *συμβουλευτικούς*, δηλαδή τους λόγους που εκφωνούνται κυρίως στην εκκλησία του δήμου και έχουν κυρίως πολιτικό περιεχόμενο, τους *δικανικούς*, που προορίζονται για τα δικαστήρια (οι πολίτες συνήθως ανέθεταν σε «λογογράφους» τη σύνθεση των λόγων με τους οποίους διατύπωναν κατηγορίες ή υπερασπίζονταν τον εαυτό τους) και τους *επιδεικτικούς*, που εκφωνούνταν σε κοινωνικές εκδηλώσεις και τελετές (γιορτές, επιμνημόσυνες τελετές κ.ά.). Μετά την εκφώνησή τους, οι λόγοι δημοσιεύονταν.

Από τους γραμματικούς και μάλιστα τους Περγαμηνούς συντάχτηκε πιθανότατα κατά το 125 π.Χ. ο κανόνας των δέκα αττικών ρητόρων, που ήταν οι παρακάτω: *Αντιφών*, *Ανδοκίδης*, *Λυσίας*, *Ισοκράτης*, *Ισαίος*, *Αισχίνης*, *Δημοσθένης*, *Υπερείδης*, *Λυκούργος*, *Δείναρχος*. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της δικανικής ρητορικής ήταν ο *Λυσίας*, που έγραψε λόγους για υποθέσεις πολλών ιδιωτών. Ο *Ισοκράτης* ήταν σημαντικός εκπρόσωπος του επιδεικτικού γένους (*Παναθηναϊκός*, *Παναθηναϊκός*, *Περί ειρήνης*, κ.ά.), στους οποίους υποστήριξε την πανελλήνια ιδέα, δηλαδή μια πανελλήνια σύμπραξη για την αντιμετώπιση της περσικής απειλής, για την ηγεσία της οποίας θεωρούσε κατάλληλο τον Φίλιππο. Ήταν σημαντικός ρητοροδιδάσκαλος και ανάμεσα στους μαθητές του ήταν ο *Σπύσιππος*, οι ιστορικοί *Θεόπομπος* και *Έφορος* και οι ρήτορες *Ισαίος*, *Λυκούργος* και *Υπερείδης*. Τον 4ο π.Χ. αιώνα η συμβουλευτική ρητορική ανθεί και παίζει ρόλο στην πολιτική διαμάχη σχετικά με τη στάση των Αθηναίων απέναντι στην ισχυροποίηση του Μακεδονικού βασιλείου. Σημαντικότερος εκφραστής της αντιμακεδονικής παράταξης είναι ο *Δημοσθένης*.

- Φιλοσοφία

Στην ενότητα αυτή μπορεί να γίνει μια σύντομη ανασκόπηση της φιλοσοφικής παραγωγής του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα π.Χ. . Η θεματική αυτή μπορεί να αναπτυχθεί σύμφωνα και με όσα αναφέρονται στην ομώνυμη ενότητα του παρόντος υλικού.

Ο αιώνας μετά τους περσικούς πολέμους έχει χαρακτηριστεί αιώνας του διαφωτισμού, εξαιτίας της ορθολογικής προσέγγισης στην εξέταση του ανθρώπου και του κόσμου. Τα ενδιαφέροντα της φιλοσοφίας αυτή την εποχή απομακρύνονται από τις προγενέστερες κοσμολογικές απορίες για τη γένεση και τη δομή του σύμπαντος και στρέφονται στη μελέτη του ανθρώπου και τη σχέση του με το κοινωνικό περιβάλλον, σε θέματα όπως η ηθική και η κατάκτηση της γνώσης.

Οι σοφιστές, που δίδασκαν θέματα αρετής, πολιτικής αποτελεσματικότητας και τεχνικής του λόγου, με πρωτεργάτη τον Πρωταγόρα, αντιμετώπισαν με σκεπτικισμό πολλές

από τις παραδεδομένες ηθικές και πνευματικές αρχές, αφού διεκήρυτταν ότι δεν υπάρχει καμία απόλυτη αλήθεια και ότι μέτρο κρίσης για το κάθε τι είναι ο άνθρωπος.

Έχοντας στο επίκεντρο των αναζητήσεών του τον άνθρωπο, αλλά σε αντίθεση με τον σκεπτικισμό των σοφιστών, ο Σωκράτης αναζητούσε το ηθικά αγαθό και ως θεωρητικό κανόνα αλλά και ως έμπρακτη πραγμάτωση και στις συζητήσεις του έδινε μεγάλη σημασία στην εξαγωγή ορισμών για κάθε έννοια. Η μέθοδος της συνομιλίας του ήταν *ελεγκτική*, δηλαδή στόχευε να καταδείξει στο συνομιλητή του τις εσφαλμένες πεποιθήσεις του, και ο ίδιος την ονόμαζε *μαιευτική*, επειδή επιδίωκε με τις κατάλληλες ερωτήσεις να τον προς την αλήθεια.

Οπαδός του Σωκράτη ήταν ο Πλάτων, και έκανε τον «δάσκαλό» του πρωταγωνιστή σε πολλούς από τους διαλόγους του. Ο Πλάτων συνδύαζε τη συγγραφή με την ενεργό δράση, σε διδακτικό αλλά και πολιτικό επίπεδο. Ίδρυσε και διηύθυνε την Ακαδημία και δοκίμασε να εφαρμόσει τις πολιτικές του θεωρίες στις Συρακούσες, όπου ο τύραννος Διονύσιος Β΄ είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία, όμως η απόπειρά του απέτυχε εξαιτίας των εσωτερικών πολιτικών διαμαχών. Οι διάλογοι του Σωκράτη πραγματεύονται πολλά θέματα, όπως η αθανασία της ψυχής, η αρετή, ο έρωτας, η δικαιοσύνη, η ιδανική πολιτεία.

Μέλος της Ακαδημίας ήταν ο Αριστοτέλης, που στη συνέχεια ίδρυσε δική του σχολή, το Λύκειον. Η διδασκαλία του και τα γραπτά του, που προέρχονται από το υλικό των μαθημάτων του, κάλυπταν πάρα πολλά γνωστικά πεδία: λογική, φυσικός κόσμος, φιλολογία, ανθρωπολογία, ηθική και πολιτική.

- Εποχή Κοινής Ελληνιστικής

Κατά την ελληνιστική εποχή πολλαπλασιάζονται τα πνευματικά κέντρα, καθώς στα νέα βασίλεια που ιδρύονται οι μονάρχες επιδιώκουν να προσελκύσουν στις αυλές τους λογοτέχνες, φιλοσόφους και άλλους λογίους.

Στην Αθήνα συνεχίζεται η φιλοσοφική δραστηριότητα, η Ακαδημία και το Λύκειον συνεχίζουν να λειτουργούν, ενώ ιδρύονται τρεις ακόμη σχολές, η Στοά του Ζήνωνος, ο Κήπος του Επικούρου και η σχολή των σκεπτικών του Πύρρωνος. Με εξαίρεση την τελευταία αναλαμπή του θεάτρου, την νέα κωμωδία, η δραματική τέχνη παρακμάζει οριστικά. Την ίδια εποχή όμως ανανεώνεται η λυρική και η επική ποίηση, με ποιητές όπως ο Καλλίμαχος και ο Απολλώνιος ο Ρόδιος.

Ακόμη, παρατηρείται στροφή της λογοτεχνίας προς την αστική καθημερινή ζωή, στη νέα κωμωδία και τους μιμιάμβους, αλλά και ένα νέο ενδιαφέρον για το φυσικό περιβάλλον που παρουσιάζεται εξιδανικευμένο στη βουκολική ποίηση.

Το σημαντικότερο όμως χαρακτηριστικό της ελληνιστικής εποχής είναι η πολυμαθία. Στα πνευματικά ιδρύματα που λειτουργούν σε μεγάλα κέντρα, την Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια, την Πέργαμο, που τα πιο φημισμένα είναι το Μουσείο και η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, συγκεντρώνεται και καταγράφεται το σύνολο της πνευματικής παραγωγής, που μελετάται, εκδίδεται και σχολιάζεται από σημαντικούς λογίους.

- Ρωμαϊκή εποχή

Πολυγραφότατος συγγραφέας της ελληνορωμαϊκής περιόδου ήταν ο Βοιωτός *Πλούταρχος*, που άφησε πλούσιο έργο ιστοριογραφικό και φιλοσοφικό. Στην ιστοριογραφία

συνεισέφερε τους *Παράλληλους Βίους*, δηλαδή βιογραφίες σημαντικών προσωπικοτήτων της ελληνικής και ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που εξετάζονται κατά ζεύγη, και στη φιλοσοφία ένα σύνολο ποικίλων συγγραμμάτων που είναι γνωστά ως *Ηθικά* και καλύπτουν ευρύτητα θεμάτων, φιλοσοφικών, φυσιογνωστικών, κοινωνικών κ.α. σε ποικίλες λογοτεχνικές μορφές (διάλογοι, διατριβές, πραγματείες, αφηγήσεις, λόγοι).

Πολλοί ιστορικοί ασχολήθηκαν με διάφορες όψεις της ρωμαϊκής ιστορίας: ο *Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς* (1ος αι. π.Χ./1ος μ.Χ.) συνέγραψε τη *Ρωμαϊκή αρχαιολογία*, από την ίδρυση της Ρώμης έως τον πρώτο Καρχηδονιακό πόλεμο. Ο *Φλάβιος Ιώσηπος* (περ. 37-100 μ.Χ.) έγραψε την *Ιστορία ιουδαϊκού πολέμου προς Ρωμαίους* και άλλα θέματα σχετικά με την ιουδαϊκή ιστορία. Ο *Αππιανός* (90-165 μ.Χ.) έγραψε την ιστορία της Ρώμης από τη μυθολογική περίοδο έως την εποχή του. Ο *Δίων Κάσσιος* (163-235 μ.Χ.) κάλυψε την ιστορία της Ρώμης μέχρι το 229 μ.Χ. και ο *Ηρωδιανός* (2ος/3ος αι. μ.Χ.) την περίοδο μετά το θάνατο του Μάρκου Αυρήλιου. Ο *Αρριανός* (95-175 μ.Χ.) έγραψε πολλά ιστορικά έργα, ανάμεσα στα οποία και την εξιστόρηση της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, *Αλεξάνδρου ανάβασις*.

Από την ίδια περίοδο έχουμε σειρά έργων που καλύπτουν διάφορα εγκυκλοπαιδικής φύσης θέματα. Ο *Αρτεμίδωρος* (2ος αι. μ.Χ.) έγραψε *Ονειροκριτικά*, *Οιωνοσκοπικά* και *Χειρομαντικά*, από τα οποία σώθηκαν μόνο τα πρώτα. Ο *Αθήναιος* (2ος/3ος μ.Χ.) έγραψε τους *Δειπνοσοφιστές*, όπου περιγράφει ένα συμπόσιο στο οποίο συμμετέχουν σοφοί, ποιητές, νομικοί, φιλόσοφοι, γιατροί, και συζητούν για πολλά θέματα, κυρίως όμως ζητήματα διατροφικά. Η *Ελλάδος περιήγησις* του *Παυσανία* παρουσιάζει περιοχές της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου, με αναφορές στην ιστορία, τα μνημεία, τους μύθους και τις παραδόσεις τους. Δύο άλλες αφηγήσεις ασχολούνται με τον Τρωικό πόλεμο. Ο *Δίκτυς* από την Κρήτη έγραψε την *εφημερίδα του Τρωικού πολέμου*, που υποτίθεται ότι είναι ημερολογιακή καταγραφή των γεγονότων από κάποιον που έλαβε μέρος σε αυτά. Ο *Δάρης* από τη Φρυγία έγραψε για την άλωση της Τροίας από την οπτική των Τρώων, με ανθομηρική στάση.

- Βυζαντινή Λογοτεχνία

Στη βυζαντινή λογοτεχνία, περιλαμβάνονται συμβατικά τα λογοτεχνικά δημιουργήματα μόνο στην ελληνική γλώσσα που γράφτηκαν από τον 4ο έως και το 15ο αιώνα.

Όπως το Βυζάντιο προβάλλει ως όψιμο στάδιο της Ύστερης Αρχαιότητας χωρίς ορατά τα σημεία τομής από αυτήν, κατά τον ίδιο τρόπο και η λογοτεχνία του συνέχισε να ακολουθεί και να καλλιεργεί αδιάλειπτα τα λογοτεχνικά είδη και τα πρότυπα της Αρχαιότητας, ενώ παράλληλα δημιούργησε καινούργια, που εξέφραζαν και υπηρετούσαν τις νέες πνευματικές ανάγκες. Η *αγιολογία* και η *υμνογραφία*, για παράδειγμα, είναι δύο νέα είδη που γνώρισαν μεγάλη άνθηση στο Βυζάντιο, δημιουργήματα της εξάπλωσης του χριστιανισμού και των λατρευτικών αναγκών της νέας θρησκείας. Η *ιστοριογραφία*, η *ρητορική*, η *επιστολογραφία*, η *κοσμική ποίηση*, που επίσης καλλιεργήθηκαν συστηματικά και αδιάκοπα, στηρίχτηκαν σε κλασικά πρότυπα. Οι βυζαντινοί συγγραφείς δεν επιδίωκαν να δείξουν την προσωπική τους επινοητικότητα, αλλά να ακολουθήσουν όσο το δυνατόν πιο πιστά ένα δεδομένο πρότυπο και τους κανόνες του λογοτεχνικού είδους.

Παραδοσιακά η βυζαντινή λογοτεχνία, με κριτήριο τη γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα τα κείμενα, διακρίνεται σε λόγια και δημώδη. Το πρόβλημα της διγλωσσίας ανάγεται

στην Ύστερη Αρχαιότητα, όταν εξαφανίζεται η προσωδιακή προφορά και απλοποιείται η ελληνική, καθώς γίνεται γλώσσα διεθνούς επικοινωνίας. Ωστόσο, οι κλασικοί φιλόλογοι της εποχής επέμειναν να γράφουν στην αρχαία αττική διάλεκτο.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας πάλι επέλεξαν να γράφουν στην ομιλούμενη γλώσσα της εποχής τους, την ελληνιστική κοινή. Οι βυζαντινοί συγγραφείς κληρονόμησαν την παράδοση και συνέχισαν να γράφουν σε αττικίζουσα γλώσσα ορισμένα λογοτεχνικά είδη, ως επί το πλείστον εκείνα που είχαν τις καταβολές τους στην αρχαία λογοτεχνία, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η ελληνιστική κοινή, η γλώσσα της Αγίας Γραφής και των λειτουργικών βιβλίων, πρόσφερε μια αποδεκτή λύση. Με το πέρασμα του χρόνου όμως και αυτή η γλώσσα απομακρύνεται από την ομιλούμενη. Από το 12ο αιώνα και εξής εμφανίζεται και λογοτεχνία γραμμένη στη δημώδη.

Η γλώσσα όμως δεν είναι μοναδικό κριτήριο για την κατάταξη ενός έργου ή ενός συγγραφέα. Στο ίδιο κείμενο μπορεί να συνυπάρχουν λόγια και δημώδη στοιχεία και ο ίδιος συγγραφέας να γράφει έργα και στη δημώδη και στη λόγια γλώσσα. Το ίδιο θεματικό υλικό συχνά καταγράφεται και στη δημώδη και στη λόγια γλώσσα. Η βυζαντινή λογοτεχνία, επομένως, είναι ενιαία και η διάκριση σε δημώδη και λόγια είναι συμβατική.

- Νεότερη ελληνική λογοτεχνία

Στην υποεπόμενη αυτή μπορούν να αναφερθούν συνοπτικά οι κάτωθι χαρακτηριστικές περίοδοι της ελληνικής λογοτεχνίας:

Κρητική Σχολή (16^{ος} -17^{ος} αιώνας): Εξέχουσα θέση σε αυτήν την περίοδο έχει το έργο του Βιτσέντζου Κορνάρου.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός (17^{ος} - 18^{ος} αιώνας), σημαίνουσα προσωπικότητα του οποίου είναι ο *Αδαμάντιος Κοραής*.

19^{ος} - 20^{ος} αιώνας: Στην περίοδο αυτή εμφανίζονται ορισμένοι από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές, λογοτέχνες και συγγραφείς, ανάμεσα στους οποίους διακρίνεται ο *Ρήγας Φεραίος*, ο *Διονύσιος Σολωμός*, ο *Ανδρέας Κάλβος*, ο *Αριστοτέλης Βαλαωρίτης*. Την *Επτανησιακή Σχολή* ακολουθεί η *Αθηναϊκή Σχολή*, η οποία ανανεώνεται με τον *Κωστή Παλαμά*, ενώ λίγο αργότερα επανεμφανίζεται το γλωσσικό ζήτημα σε συνδυασμό με το ηθογραφικό διήγημα (*Γιάννης Ψυχάρης*). Γνωστός πεζογράφος της εποχής αυτής του τέλους του 19^{ου} αιώνα είναι ο *Γρηγόριος Ξενόπουλος*.

Παράλληλα, θα πρέπει να γίνει αναφορά στο έργο του *Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*, και λίγο αργότερα του *Στρατή Μυριβήλη* και του *Ηλία Βενέζη*.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στους μετά τον Παλαμά ποιητές, τον *Κωνσταντίνο Καβάφη* και τον *Άγγελο Σικελιανό*, καθώς και στον εκ των σημαντικότερων πεζογράφων του 20^{ου} αιώνα, τον *Νίκο Καζαντζάκη*. Η ποίηση του *Γιώργου Σεφέρη* ακολουθεί μετά τις 2 πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, ενώ αναμφίβολα πολυσήμαντο είναι το έργο του *Οδυσσέα Ελύτη*. Ιδιαίτερης ομορφιάς είναι και το ποιητικό έργο του *Νίκου Γκάτσου*.

Διαμέσου της μελέτης αντιπροσωπευτικών κειμένων όλων των εποχών οι μαθητές - ωφελούμενοι θα έχουν την ευκαιρία να αντιληφθούν και να παρακολουθήσουν τη διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας, να γνωρίσουν την έμπνευση των δημιουργών και να κοινωνήσουν τις ιδέες που γεννώνται μέσα στα έργα τους.

γ. Θέατρο – Τραγωδία – Κωμωδία – Κινηματογράφος

Στην συγκεκριμένη ενότητα έμφαση δίνεται στη μελέτη του αρχαίου ελληνικού θεάτρου αυτού καθ' αυτού. Εξετάζονται όλες οι μορφές θεατρικής πράξης κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να δίνεται στους εκπαιδευόμενους μια ενιαία εικόνα, προκειμένου να αντιληφθούν το αδιαίρετο της θεατρικής τέχνης στον ελληνικό πολιτισμό.

- Αρχαίο ελληνικό θέατρο

Παρουσιάζονται στους εκπαιδευόμενους τα μέρη του αρχαίου ελληνικού θεάτρου και περιγράφονται οι κτηριακές εγκαταστάσεις των ελληνικών θεάτρων. Ο εκπαιδευτής ξεναγεί εικονικά –μέσω αντίστοιχου εποπτικού υλικού- τους μαθητές σε ορισμένα από τα κυριότερα και πιο γνωστά κατά την αρχαιότητα στον ευρύτερο ελληνικό χώρο θέατρα.

Γίνεται συνοπτική αναφορά στη θεματολογία του αρχαίου ελληνικού θεάτρου, η οποία προκύπτει από τα ζητήματα που απασχολούν την ανθρώπινη ψυχή και -εν γένει- την ανθρώπινη ύπαρξη, και σχετίζονται τόσο με την πολιτική και θρησκευτική ζωή του ανθρώπου όσο και με την παιδεία που διαθέτει.

Εν συνεχεία γίνεται αναφορά στους αρχαίους Έλληνες τραγικούς ποιητές (Σοφοκλής, Αισχύλος, Ευριπίδης) και σε ορισμένα από τα γνωστότερα έργα τους.

Ο εκπαιδευτής εισάγει τους μαθητές στο φαινόμενο του θεάτρου, ξεναγώντας τους στις βιολογικές καταβολές και ρίζες του θεατρικού είδους, την γνώση των οποίων μάς παρέχει σήμερα η διεπιστημονική και η πειραματική έρευνα. Παρουσιάζονται οι βασικές πτυχές του θεατρικού είδους και γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις αρχετυπικές μορφές θεάτρου.

Αναζητούνται τα ίχνη των προγενέστερων –πρωτόγονων σε σχέση με το αρχαίο δράμα- τελετών, οι οποίες υποχώρησαν σταδιακά με την ανάπτυξη της τραγωδίας.

Επιπλέον, γίνονται αναφορές στη σύγχρονη αναβίωση του αρχαίου θεάτρου μέσω των σημερινών (προσαρμοσμένων στην καθομιλουμένη δημοτική γλώσσα) θεατρικών παραστάσεων που λαμβάνουν χώρα σε όλη την ελληνική επικράτεια. Με αφορμή αυτήν την αναφορά παρουσιάζονται οι κυριότεροι Φορείς θεατρικής πράξης στην Ελλάδα σήμερα (Κ.Θ.Β.Ε., Θέατρο Τέχνης Κάρολος Κουν, κ.ά.).

- Κωμωδία – Τραγωδία – Σατυρικό δράμα

Στο πλαίσιο μιας συνοπτικής εισαγωγής στο αρχαίο δράμα μπορούν να αναζητηθούν οι ιστορικές και πολιτικές καταβολές του. Σημαντικό είναι να αναφερθούν οι μορφές και το περιεχόμενο που προσλαμβάνει, και εν συνεχεία, τα είδη και οι μέθοδοι της κωμωδίας, καθώς και οι επιρροές που δέχεται από τα διάφορα πραγματικά ιστορικά γεγονότα.

Προτείνεται η αναφορά πλήρους του αριστοτελικού ορισμού της αρχαίας τραγωδίας, όπως αυτός αποτυπώνεται στην Ποιητική του Αριστοτέλη.

Η κατονομασία ορισμένων εκ των προδρόμων των τραγικών ποιητών είναι απαραίτητη για την γνωριμία με την καταγωγή της τραγωδίας και την παρακολούθηση της εξέλιξής της.

Αναφέρονται τα ποιοτικά και ποσοτικά μέρη της τραγωδίας και δίνονται σχετικά παραδείγματα.

Διερευνάται η προέλευση του σατυρικού δράματος και αναλύονται τα χαρακτηριστικά και ο λειτουργικός ρόλος του.

- Θεατρική πράξη

Στην ενότητα αυτή οι εκπαιδευόμενοι με την καθοδήγηση έμπειρου εκπαιδευτή – θεατρολόγου μυούνται στη θεατρική πράξη και συμμετέχουν ενεργά οι ίδιοι ως θεατρικοί δρώντες. Στο πλαίσιο αυτό, διδάσκονται σωματικές τεχνικές τελετουργικού θεάτρου και εξοικειώνονται μέσω ασκήσεων επάνω στις κοινές αρχές που διέπουν το σώμα και τη φωνή του ηθοποιού διαφορετικών πολιτισμών στις παραστάσεις τελετουργικού θεάτρου.

Επιφορτίζονται με τον ρόλο του χορού στην τραγωδία κι εκτελούν γυμνάσματα (εφόσον υπάρχει δυνατότητα για μελέτη) πάνω στις παρόδους των παρακάτω τραγωδιών:

Αγαμέμνων – Αισχύλος, *Ηλέκτρα* – Σοφοκλής, *Βάκχες* – Ευριπίδης,

Αντίστοιχα στα *Στάσιμα* (χορικά άσματα που εκτελεί ο χορός μεταξύ των επεισοδίων) γίνεται επιλογή από: τους *Πέρσες* του Αισχύλου, τις *Τραχίνιες* του Σοφοκλή και τη *Μήδεια* του Ευριπίδη.

Η *Έξοδος* (η αποχώρηση του χορού στο τέλος της τραγωδίας) συνοδεύεται από Πράξη στα εξόδια άσματα των παρακάτω τραγωδιών: *Προμηθέας Δεσμώτης* – Αισχύλος, *Οιδίπους Τύραννος* – Σοφοκλής, *Τρωάδες* – Ευριπίδης.

Εξοικειώνονται με τα *Επεισόδια*, στα οποία υπάρχουν τα διαλογικά εκείνα μέρη, κατά τα οποία τα πρόσωπα του έργου συγκρούονται, διαπράττουν το τραγικό σφάλμα (ύβρις) και προκαλούν την επέμβαση των θεών και την τιμωρία τους (νέμεση). Με αφορμή τα επεισόδια, οι εκπαιδευόμενοι έρχονται σε επαφή και γνωριμία με τους μεγάλους ρόλους.

Δίνονται παραδείγματα *Στιχομυθίας* (από τις *Ευμενίδες* του Αισχύλου), *Κομμού* (από την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή), *Αναγνώρισης* (από την *Ιφιγένεια εν Ταύροις* του Ευριπίδη).

Επιπλέον, οι εκπαιδευόμενοι εξοικειώνονται με το ρόλο του *χορού* στην αττική κωμωδία. Αναφέρεται η *Πάροδος*, δηλαδή η είσοδος του κωμικού χορού στην ορχήστρα. Πραγματοποιούνται ασκήσεις πάνω στη πάροδο ενός ζωομορφικού χορού από τους *Βατράχους* του Αριστοφάνη και ενός ανθρωπομορφικού με αντιπολεμικό θέμα από την *Ειρήνη* του Αριστοφάνη

Η *Παράβαση* είναι το σημείο κατά το οποίο ο χορός διακόπτει την δράση του και απευθύνεται άμεσα στο κοινό. Έτσι, μελετάται η παράβαση από τους *Όρνιθες* του Αριστοφάνη.

Τέλος, ακολουθεί ο *Αγώνας*, το κομμάτι δηλαδή του έργου όπου αντιπαρατίθενται οι απόψεις των κεντρικών προσώπων και διακωμωδούνται τα επιχειρήματα τους με την συμμετοχή του χορού. Άσκηση μπορεί να γίνει επάνω στον αγώνα, στους *Ιππείς* του Αριστοφάνη.

Η αντίληψη του ρόλου που διαδραματίζει το θέατρο στην ζωή των Ελλήνων από την αρχαιότητα μέχρι και τις ημέρες μας, παραμένει ο βασικός διδακτικός στόχος της παρούσας ενότητας.

- Νεότερο ελληνικό θέατρο

Στην προηγούμενη κύρια ενότητα έχει ήδη συζητηθεί η νεότερη ελληνική λογοτεχνία και ειδικότερα η Κρητική Σχολή. Παράλληλο προς την Κρητική Σχολή είναι το Κρητικό θέατρο της Αναγέννησης. Γνωστά έργα της περιόδου αυτής είναι *Η θυσία του Αβραάμ* (Βιτσέντζος Κορνάρος), η *Ερωφίλη* (Γεώργιος Χορτάτσης) και ο *Φουρτουνάτος* (Μ. Α. Φώσκολος).

Ακολουθεί το θέατρο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, στο οποίο διακρίνονται μεταξύ άλλων: Ο *Βασιλικός* του Α. Μάτεση, τα *Κορακίστικα* του Ρ. Νερουλού, *Του Κουτρούλη ο γάμος*, του Α. Ρ. Ραγκαβή.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το Αστικό Δράμα της εποχής, και ειδικότερα: *Το μυστικό της κοντέσας Βαλέραινας* του Γρ. Ξενόπουλου, οι *Αλυσίδες* του Δ. Ταγκόπουλου και *Το άσπρο και το μαύρο* του Σ. Μελά.

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, το ομώνυμο θέατρο φέρει τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν τη συγκεκριμένη ιστορική εποχή. Αξιοσημείωτα έργα μέσα στο περιβάλλον αυτό είναι: *Η Δράκαινα* του Δ. Μπόγρη, ο *Νικηφόρος Φωκάς* του Ν. Καζαντζάκη και το *φυντανάκι* του Π. Χόρν.

Μετά το τέλος του πολέμου, το ελληνικό θέατρο εκφράζει τις νέες ελπίδες, με χαρακτηριστικότερα έργα: την *αυλή των θαυμάτων* του Ι. Καμπανέλλη, το *πανηγύρι* του Δ. Κεχαΐδη και την *πόλη* του Λ. Αναγνωστάκη.

- Από τα αφηγηματικά κείμενα στη θεατρική πράξη και από την εικόνα στον κινηματογράφο

Στην ενότητα αυτή προσφέρεται η δυνατότητα για συζήτηση με τους εκπαιδευμένους γύρω από θεατρικά έργα που αντλούν τα θέματά τους από την λαϊκή παράδοση, την πεζογραφία, την ποίηση, την ιστορία, τη μυθολογία, τη θρησκευτική παράδοση. Ταυτόχρονα, όμως, και ο κινηματογράφος τροφοδοτείται με θεματολογία που αντλεί από τη ζωγραφική, τις πλαστικές τέχνες, τις φωτογραφίες και, επιπλέον, την καθημερινή ζωή και την επικαιρότητα.

δ. Φιλοσοφία – Επιστήμη – Έρευνα - Τεχνολογία

Η ενότητα αυτή σκοπό έχει να πραγματευτεί τις βασικές ιδέες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα στο χώρο της σκέψης και οδήγησαν στην άνθιση της ελληνικής φιλοσοφίας και την συνακόλουθη ανάπτυξη της επιστήμης.

Δεδομένου ότι στην αρχαία Ελλάδα δεν υφίστατο ο σύγχρονος κατακερματισμός της γνώσης, οπότε και ως επιστήμη δεν χαρακτηριζόταν μια επιμέρους πτυχή του επιστητού, αλλά σύνολη η γνώση την οποία το ανθρώπινο πνεύμα αποκτά, για τον λόγο αυτό, στην παρούσα ενότητα εκτίθενται ταυτόχρονα οι βασικές ιδέες που αναπτύχθηκαν και στο χώρο της φιλοσοφίας, αλλά και της επιστήμης. Άλλωστε, αν ανατρέξουμε στις απαρχές της ανθρώπινης πνευματικής δραστηριότητας θα διαπιστώσουμε ότι η επιστήμη προήλθε από τη φιλοσοφία.

Αυτή η πρωταρχική συνθήκη, της άρρηκτης σχέσης φιλοσοφίας – επιστήμης θα πρέπει να συνιστά ακρογωνιαίο λίθο της σκέψης και αντίληψης των μαθητών που προέρχονται από χώρες, τα εκπαιδευτικά συστήματα των οποίων στερούνται αυτής της ολιστικής αντίληψης και διάστασης της πραγματικότητας.

Η διαπίστωση αυτή είναι επίσης ζητούμενο για τους εκπαιδευόμενους στα Θερινά Σχολεία. Να αντιληφθούν, δηλαδή, τη σχέση Φιλοσοφίας – Επιστήμης, κι επιπλέον να συνειδητοποιήσουν ότι τόσο η έρευνα όσο και τα τεχνολογικά επιτεύγματα –τουλάχιστον κατά την αρχαιότητα- οφείλονταν στην βαθιά εδραιωμένη επιστημονική γνώση, της οποίας τα πρωταρχικά κίνητρα ήταν η αναζήτηση της αλήθειας, όπως κατεξοχήν αυτό αποτυπώνεται στην ελληνική φιλοσοφία.

Στο πλαίσιο αυτό, επομένως, επιλέχθηκε να εκτεθούν συνθετικά στην παρούσα ενότητα τα διδακτικά αντικείμενα που αφορούν στην φιλοσοφία, την επιστήμη, την έρευνα και την τεχνολογία στην αρχαία Ελλάδα.

Επιπλέον, παρατίθεται μια επιμέρους ενότητα με σκοπό την παρουσίαση των τρεχουσών τάσεων στην έρευνα και την τεχνολογία στην Ελλάδα σήμερα.

1. Φιλοσοφία – Επιστήμη

Η υποενότητα αυτή συνιστά μια εκ των σημαντικότερων πυλώνων του Προγράμματος Σπουδών των Θερινών Σχολείων.

Η γνωριμία με τις απαρχές του φιλοσοφικού στοχασμού στην Ελλάδα αλλά και η εξοικείωση με ορισμένα εκ των σημαντικότερων επιστημονικών επιτευγμάτων βρίσκεται στη βάση κάθε απόπειρας συνάντησης με την ελληνική σκέψη και τον ελληνικό πολιτισμό, γενικότερα, είτε πρόκειται για μη Έλληνες μαθητές, προερχόμενους από σχολικές μονάδες του εξωτερικού είτε για Έλληνες μαθητές που φοιτούν στις δομές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Για το λόγο αυτό το σχέδιο μαθημάτων που προορίζεται να καλύψει την συγκεκριμένη ενότητα θα πρέπει να καταρτιστεί κατά τέτοιο τρόπο που να καλύπτει σε μεγάλο βαθμό τις σημαντικότερες πτυχές τόσο της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης όσο και της επιστημονικής γνώσης.

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι όχι μόνον να αναδείξει αυτή καθ' αυτή την αξία της ελληνικής φιλοσοφίας και επιστήμης αλλά και να δώσει εναύσματα και ερεθίσματα στους εκπαιδευόμενους, προκειμένου στη συνέχεια –μετά το πέρας του Θερινού Σχολείου- να αναζητήσουν τις θεμελιώδεις επιρροές της ελληνικής σκέψης σε κάθε μεταγενέστερη μορφή φιλοσοφικού στοχασμού και επιστημονικής γνώσης.

i. Η γέννηση της Φιλοσοφίας - από το Μύθο στο Λόγο

Ο Μύθος και ο Λόγος αποτελούν τις ουσιωδέστερες εκφάνσεις της ελληνικής σκέψης που αναδεικνύονται κατά την προσπάθεια γνώσης του κόσμου, της φύσης και του ανθρώπου. Ήδη, στην εποχή που ακμάζει η μυθική σκέψη μπορούν να εντοπιστούν σε σπερματική μορφή οι προϋποθέσεις εκείνες που κατεύθυναν σταδιακά την ελληνική σκέψη στο φιλοσοφικό στοχασμό.

Παράλληλα, η αργόσυρτη μετάβαση από το Μύθο στο Λόγο σημαίνει την ικανότητα του ανθρωπίνου πνεύματος να παράγει επιστημονική σκέψη. Η αναφορά στη μετάβαση αυτή είναι απαραίτητη, προκειμένου να μπορέσουν οι εκπαιδευόμενοι να αντιληφθούν πως –κατά την αρχαιότητα- η γέννηση της επιστημονικής σκέψης πραγματοποιείται στα όρια της φιλοσοφίας.

ii. Διάρθρωση της ελληνικής φιλοσοφίας σε περιόδους

Εάν θα θέλαμε να διακρίνουμε την πορεία της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης σε περιόδους, μια συμβατική διάκριση, βοηθητική για τις παρούσες διδακτικές ανάγκες, θα μπορούσε να είναι η ακόλουθη:

1. *Προσωκρατική Φιλοσοφία*: Η περίοδος αυτή αρχίζει με τον Θαλή τον Μιλήσιο και ολοκληρώνεται με την εμφάνιση του Σωκράτη (τέλη 7^{ου} – μέσα 5^{ου} π. Χ. αιώνα).
2. *Αττική φιλοσοφία*: Η περίοδος αυτή αρχίζει με τον Σωκράτη, συμπεριλαμβάνει τον Πλάτωνα και τερματίζεται με τον θάνατο του Αριστοτέλη (323 π.Χ.).
3. *Μετά τον Αριστοτέλη περίοδος*: Κατά την περίοδο αυτή, η οποία φαίνεται να ολοκληρώνεται περίπου το 30 π.Χ. εμφανίζονται οι σημαντικές φιλοσοφικές Σχολές των Στωικών, των Επικουρείων και των Σκεπτικών. Το τέλος της περιόδου συμπίπτει με την ιστορική στιγμή της κατάργησης του βασιλείου της Αλεξάνδρειας.
4. *Νεοπλατωνική περίοδος* : Η έναρξη της περιόδου αυτής σημαίνεται με την επαναφορά του φιλοσοφικού ενδιαφέροντος στη μελέτη των πλατωνικών και αριστοτελικών έργων και κορυφώνεται με την νεοπλατωνική φιλοσοφία, η οποία ακμάζει ιδιαίτερα μέχρι τα μέσα περίπου του 4^{ου} μ. Χ. αιώνα.
5. *Ελληνική χριστιανική φιλοσοφία*: Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την ύπαρξη της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, δηλαδή του βυζαντινού κράτους (330 μ.Χ. – 1453 μ.Χ.).
6. *Νεώτερη περίοδος*: Καλύπτει την χρονική περίοδο από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι και σήμερα.

iii. Προσωκρατικοί (Φυσικοί) Φιλόσοφοι

Στην υποενότητα αυτή γίνεται αναφορά στους προσωκρατικούς φιλοσόφους ως τους θεμελιωτές της φιλοσοφικής σκέψης. Έμφαση δίδεται στον χαρακτηρισμό «φυσικοί» που

υποδηλώνει την ενασχόλησή τους με την γνώση της φύσης, του φυσικού κόσμου. Με τους προσωκρατικούς φιλοσόφους οικοδομείται ένας από τους θεμελιώδεις λίθους της επιστήμης, η οποία, ασφαλώς, αποκτά πληρέστερη μορφή αργότερα, με τον Αριστοτέλη.

Σημειώνεται ότι θα πρέπει να δειχθεί σαφώς στους εκπαιδευομένους ότι οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι δεν περιορίζονταν μόνον σε αυτό που σήμερα γνωρίζουμε και αντιλαμβανόμαστε ως φιλοσοφική σκέψη, αλλά ήταν ταυτόχρονα –οι πλείστοι εξ αυτών– πολιτικοί, ρήτορες, ιατροί, αστρονόμοι, και εν γένει κατείχαν σε μεγάλο βαθμό την υπάρχουσα γνώση της εποχής εκείνης.

Αναφέρονται οι πρώτες αρχές του κόσμου, όπως διατυπώνονται από τους κυριότερους Ίωνες φιλοσόφους, τον *Θαλή*, τον *Αναξίμανδρο* και τον *Αναξίμενη*, από την Μίλητο.

Εν συνεχεία, μεταφερόμαστε διαμέσου του *Πυθαγόρα* στην Κάτω Ιταλία, όπου αναπτύσσεται η Σχολή των Πυθαγορείων, η οποία διακρίνεται από το «μυστικό» στοιχείο. Αναφέρονται ορισμένοι από τους σημαντικότερους μαθητές του Πυθαγόρα, όπως ο *Πέτρων*, ο *Ίππασος ο Μεταποντίνος*, ο *Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης*, ο *Φιλόλαος*, ο *Αρχύτας ο Ταραντίνος*, ο *Ίκέτας* και ο *Έκφαντος*. Εξαιρείται η σπουδαιότερη συμβολή των Πυθαγορείων, δηλαδή η αριθμολογική θεώρηση του σύμπαντος και ο εντοπισμός της ουσίας των όντων στον αριθμό.

Στην Κάτω Ιταλία, και ειδικότερα στην περιοχή της Ελέας αναπτύσσεται η λεγόμενη Ελεατική Σχολή, στην οποία πρωτοστατούν ο Ξενοφάνης ο *Κολοφώνιος*, ο *Παρμενίδης*, ο *Ζήνων* ο *Ελεάτης*, και ο *Μέλισσος*. Έμφαση δίδεται στην ταύτιση *νοεῖν –εἶναι* που εισάγει ο Παρμενίδης. Επισημαίνεται η στατική θεώρηση αναφορικά με το ζήτημα του όντος.

Σχεδόν ταυτόχρονα με την εμφάνιση της Ελεατικής φιλοσοφίας εμφανίζεται στην Έφεσο ο *Ηράκλειτος*, ο οποίος εισηγείται την δυναμική θεώρηση του σύμπαντος. Χαρακτηριστική είναι η φράση που του αποδίδεται, ότι «*πάντα ρεῖ*».

Μεταξύ του Ηρακλείτου και των ακολουθούντων ατομικών φιλοσόφων μεσολαβεί ο *Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος*, ο οποίος επιχείρησε να συνδυάσει την ιωνική με την ελεατική φιλοσοφική σκέψη.

Παράλληλα, ο *Αναξαγόρας ο Κλαζομένιος* αναπτύσσει μια τελεολογική θεωρία για το σύμπαν και εισηγείται ως κινητική αρχή στον κόσμο τον νου.

Έπονται οι Ατομικοί φιλόσοφοι, ο *Λεύκιππος* και ο *Δημόκριτος*, με τους οποίους διατυπώνεται για πρώτη φορά η *ατομική θεωρία*. Επισημαίνεται ότι, τόσο οι Ατομικοί όσο και οι Εμπεδοκλής και Αναξαγόρας, επιδιώκουν να συγκεράσουν μέσω των συνδυαστικών θεωρήσεών τους τη διαφαινόμενη διάκριση ανάμεσα στη στατική θεώρηση των Ελεατών και την δυναμική του Ηρακλείτου.

iv. Η Σοφιστική κίνηση στην Αθήνα

Στα μέσα του 5^{ου} π. Χ. αιώνα εμφανίζεται στην Αθήνα η σοφιστική κίνηση. Κύρια έγνοια των Σοφιστών είναι να επαναφέρουν στο επίκεντρο του προβληματισμού τον άνθρωπο. Ως εκ τούτου, η Σοφιστική θεωρείται στον αντίποδα της προηγηθείσας προσωκρατικής φιλοσοφικής σκέψης. Με τους Σοφιστές εισάγεται η αρνητική σκεπτικιστική θεώρηση, η οποία έδωσε τροφή λίγο αργότερα στην αττική φιλοσοφία.

Στην υποενότητα αυτή γίνεται αναφορά στους σπουδαιότερους από τους Σοφιστές και στην ιδιαίτερη συμβολή του καθενός: *Πρωταγόρας*, *Πρόδικος*, *Ιππίας*, *Αντιφῶν*, *Θρασύμαχος*,

Γοργίας. Η παρουσίασή τους μπορεί να συνδυαστεί με αναφορά στα αντίστοιχα κείμενα των ομώνυμων πλατωνικών διαλόγων.

v. Σωκράτης – Σωκρατικός διάλογος

Εδώ αναφέρονται ορισμένα από τα κυριότερα σημεία της σωκρατικής διδασκαλίας:

- η *αυτογνωσία*, η οποία αποκτιέται με την διαπίστωση της ανθρώπινης άγνοιας,
- η πεποίθηση ότι η ηθική γεννιέται στα ενδότερα της ανθρώπινης ύπαρξης με μη λογικό τρόπο,
- η *μαιευτική τέχνη* και η *σωκρατική διαλεκτική*,
- καθώς και η σχετική προς αυτά *σωκρατική ειρωνεία*,
- η ιδιαίτερη σημασία που έχει ο *έρως*, κατά τον Σωκράτη, ως υπέρτατη εκδήλωση νοσταλγίας προς εκείνο το οποίο αποτελεί την ουσία του σύμπαντος και ως τάση της ανθρώπινης ψυχής να ανυψωθεί στην θεϊκή τελειότητα.

Επίσης, αναφορά μπορεί να γίνει και στο λεγόμενο «σωκρατικό πρόβλημα».

vi. Πλάτων: ποιητής, στοχαστής και μύστης

Η παρούσα υποενότητα στοχεύει στην γνωριμία των εκπαιδευομένων με τη φιλοσοφία του Πλάτωνα. Προτείνεται συνοπτική αναφορά σε σημαντικά βιογραφικά στοιχεία του Πλάτωνα, με σκοπό να αναδειχθεί η πολυσχιδής προσωπικότητά του και η πολυμέρεια της δράσης του.

Από τα φιλοσοφικά έργα του Πλάτωνα, τα οποία αριθμούνται σε 36, μπορούν να αναφερθούν ενδεικτικά ορισμένα από κάθε περίοδο της ζωής του, από τα νεανικά έργα, τα έργα της ώριμης ηλικίας και τα ύστερα έργα του. Προτείνονται: ο *Πρωταγόρας*, η *Απολογία Σωκράτους*, ο *Κρατύλος*, ο *Γοργίας*, το *Συμπόσιον*, ο *Φαίδων*, η *Πολιτεία*, ο *Θεαίτητος*, ο *Παρμενίδης*, ο *Φαίδρος*, ο *Σοφιστής*, ο *Πολιτικός*, ο *Τίμαιος* και οι *Νόμοι*.

Διαμέσου των ανωτέρω έργων, εκτίθενται οι κύριες πτυχές της φιλοσοφίας του Αθηναίου φιλοσόφου: η πλατωνική οντολογία, η θεωρία των ιδεών, η ιδέα του αγαθού, η πλατωνική διαλεκτική, ο πλατωνικός έρωσ, η πλατωνική φυσική και κοσμολογία, η ψυχολογία, η ηθική φιλοσοφία, η πολιτική φιλοσοφία, οι πλατωνικές απόψεις για την τέχνη, ο πλατωνικός μύθος, η πλατωνική παιδεία. Επίσης, αναφέρεται και η διδακτική, επιστημονική και πολιτική δράση του Πλάτωνα.

vii. Αριστοτέλης: έρευνα – παρατήρηση – επιστήμη

Στην υποενότητα αυτή επιδιώκεται η γνωριμία των εκπαιδευομένων με τη σκέψη του Αριστοτέλη. Η αριστοτελική φιλοσοφία, προέκταση και –εν μέρει- τροποποίηση της φιλοσοφίας του Πλάτωνα έχει επηρεάσει καταλυτικά την πορεία όχι μόνον της ελληνικής αλλά και της παγκόσμιας φιλοσοφίας. Ταυτόχρονα, ο Αριστοτέλης, ο οποίος κατά πολλούς θεωρείται ως ο θεμελιωτής της σύγχρονης επιστήμης, έχει εισαγάγει ορισμένες από τις πλέον καινοτόμες ιδέες στο χώρο των φιλοσοφικών ιδεών και της επιστημονικής σκέψης ανά τους αιώνες.

Προτείνεται η αναφορά σε σημαντικά γεγονότα της ζωής του Αριστοτέλη, καθώς και στο διασωθέν από τον Θεόφραστο συγγραφικό του έργο.

Τα διασωθέντα αριστοτελικά έργα μπορούν να ταξινομηθούν σε: *Λογικά*, *Φυσικά*, *Βιολογικά*, *Ψυχολογικά*, *Μεταφυσικά*, *Ηθικά*, *Πολιτικά*, *Τεχνολογικά*, *Προβλήματα*.

Νύξεις μπορούν να γίνουν στους εκπαιδευόμενους αναφορικά προς την σχέση της αριστοτελικής με την πλατωνική φιλοσοφία. Είναι σημαντικό να τονιστεί η σημασία και το νόημα της φιλοσοφίας κατά τον Αριστοτέλη, καθώς και η αριστοτελική αναφορά στις μεθόδους του φιλοσοφείν.

Η διαίρεση της φιλοσοφίας και των επιστημών στην οποία προβαίνει ο Σταγειρίτης φιλόσοφος είναι απαραίτητη, προκειμένου να γίνει κατανοητή από τους μαθητές η έννοια της επιστήμης. Προς τούτο, συμβάλλει η έκθεση των κλάδων των φιλοσοφικών επιστημών (οι λογικές έρευνες, το πρόβλημα της αλήθειας, η αριστοτελική οντολογία, η αριστοτελική θεολογία, η αριστοτελική φυσική, οι βιολογικές έρευνες, η αριστοτελική ψυχολογία, η αριστοτελική πρακτική φιλοσοφία, η ηθική φιλοσοφία, τα ηθικά ιδεώδη του ανθρώπινου βίου, η αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία και η διάκριση των πολιτευμάτων, η φιλοσοφική τεχνολογία).

viii. Η Επιστήμη στην αρχαία Ελλάδα

Στην υποενότητα αυτή μπορεί να παρουσιάζεται στοχευμένα η ανάπτυξη της επιστήμης στην αρχαία Ελλάδα στις επιμέρους πτυχές της:

- Η ιατρική από τον Ιπποκράτη μέχρι τον Γαληνό,
- Η αστρονομία από τους Προσωκρατικούς μέχρι τους ελληνοιστικούς χρόνους,
- Τα μαθηματικά από τον Πυθαγόρα μέχρι τον Ευκλείδη και τον Αρχιμήδη,
- Η φυσική από τους Ατομικούς μέχρι τον Αριστοτέλη,
- Η γεωγραφία από τον Ερατοσθένη μέχρι τον Στράβωνα,
- Η μηχανική από τον Αριστοτέλη μέχρι τον Στράβωνα,
- Η χημεία από τον Πλάτωνα στον Αριστοτέλη.

Ενδεικτικά παραδείγματα των αρχαίων επιτευγμάτων θα μπορούν να προσφέρουν μία εικόνα στους μαθητές για τις εφευρέσεις και ανακαλύψεις, οι οποίες μέχρι και σήμερα διατηρούν την καινοτομία τους.

ix. Η Βυζαντινή Φιλοσοφία

Όπως επισημαίνει ο L. Brehier, «η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποτελεί την οργανική συνέχεια της εξελληνισμένης και εκχριστιανισμένης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Στο Βυζάντιο βρίσκουμε ενωμένα τα τρία βασικά στοιχεία του ευρωπαϊκού πολιτισμού: τον ελληνοισμό, το ρωμαϊκό δίκαιο και το χριστιανισμό». Επομένως, κατά την έκθεση της παρούσας ενότητας, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη διαχρονική συνέχεια του Ελληνοισμού διαμέσου του Βυζαντίου καθώς και στο γεγονός ότι το Βυζάντιο αποτελεί μία ιδιαίτερη περίοδο ακμής του Ελληνοισμού.

Είναι εύλογο επομένως, η φιλοσοφική σκέψη που αναπτύσσεται στο Βυζάντιο να συνιστά μια σύνθεση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφικής παράδοσης με την χριστιανική σκέψη που αναπτύσσεται στη βάση της χριστιανικής διδασκαλίας.

Η μελέτη της βυζαντινής φιλοσοφίας επιτρέπει να διαπιστώσουμε μια σημαντική διαφοροποίηση στην εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης στην χριστιανική Ανατολή σε σχέση με την χριστιανική Δύση.

Είναι προφανές ότι στο πλαίσιο μιας περιορισμένης χρονικά διδακτικής ενότητας δεν είναι εύκολο να εκτεθούν στους εκπαιδευόμενους αναλυτικά τα ανωτέρω ζητήματα. Είναι όμως ιδιαίτερα χρήσιμο να παρουσιαστούν βασικές σκέψεις και διδασκαλίες ορισμένων από τους

σπουδαιότερους βυζαντινούς φιλοσόφους και Πατέρες της Εκκλησίας, όπως ο Αγ. Γρηγόριος Νύσσης, ο Αγ. Ιωάννης Χρυσόστομος, ο Μέγας Βασίλειος, ο Αγ. Μάξιμος Ομολογητής, ο Αγ. Ιωάννης Δαμασκηνός και ο Αγ. Γρηγόριος Παλαμάς, καθώς αυτοί επηρέασαν και την εξέλιξη της φιλοσοφικής (και θεολογικής) σκέψης στη Δυτική Ευρώπη.

x. Βυζάντιο και επιστήμες

Μολονότι η κυρίαρχη αντίληψη που διαπνέει την εικόνα που έχουμε σήμερα για τη θέση των επιστημών στην λεγόμενη Βυζαντινή Αυτοκρατορία είναι ότι -σε αντίθεση με την Δυτική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και την Δυτική Ευρώπη- στην Ανατολή δεν δόθηκε έμφαση στις επιστήμες, ωστόσο η ιστορική πραγματικότητα είναι διαφορετική.

Σκοπός της υποενότητας αυτής είναι να δώσει την δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να γνωρίσουν επιστημονικά επιτεύγματα και κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος που έλαβαν χώρα στη υπερχιλιετή ζωή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

xi. Έλληνες επιστήμονες του 19ου - 20ου αιώνα και Έλληνες επιστήμονες της διασποράς

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και ένθεν πολλοί είναι εκείνοι οι Έλληνες επιστήμονες που διαπρέπουν διεθνώς σε όλους τους τομείς της επιστήμης, προερχόμενοι τόσο από την ηπειρωτική Ελλάδα όσο και από την Μικρά Ασία.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του μεγάλου μαθηματικού Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή, του οποίου είναι γνωστή η σχέση με τον Άλμπερτ Αϊνστάιν.

Στην ιατρική, παγκοσμίως αναγνωρισμένη είναι η προσφορά του ιατρού, βιολόγου και ερευνητή από την Εύβοια, Γεώργιου Παπανικολάου, ο οποίος καθιέρωσε -μεταξύ άλλων- το πασίγνωστο Τεστ Παπ.

Περισσότερες αναφορές σε Έλληνες επιστήμονες παγκοσμίου κύρους είναι στη διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτή να γίνουν, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να γνωρίσουν νεότερες και σύγχρονες προσωπικότητες από την Ελλάδα που προάγουν την επιστήμη διεθνώς, σε όλες τις εκφάνσεις της και να συνειδητοποιήσουν τη σύγχρονη πολιτισμική δημιουργία.

2. Έρευνα - Τεχνολογία

Είδαμε προηγουμένως ότι η έρευνα υπάρχει ήδη ως δραστηριότητα των Ελλήνων φιλοσόφων, όχι μόνον στην εποχή του Αριστοτέλη, αλλά ήδη, πολύ νωρίτερα, στους Ίωνες προσωκρατικούς φιλοσόφους. Στην παρούσα υποενότητα, ωστόσο, η έρευνα εμφανίζεται συνδεδεμένη με την τεχνολογία. Σκοπός εδώ είναι να εξεταστεί η μορφή της τεχνολογίας στην αρχαία Ελλάδα, ούτως ώστε οι εκπαιδευόμενοι να είναι σε θέση να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές με τη νεότερη και τη σύγχρονη μορφή της τεχνολογίας και των επιτευγμάτων της.

Ήδη από την αρχαία Ελλάδα η τεχνολογία είναι προϊόν της επιστήμης, υπό την έννοια ότι οι τεχνολόγοι της εποχής εκείνης ήταν όχι μόνον βαθύτατοι γνώστες όλης της υπάρχουσας επιστημονικής γνώσης, αλλά ταυτόχρονα και παραγωγοί νέας γνώσης. Έτσι, μεταξύ επιστήμης και τεχνολογίας αναπτύχθηκε μια αμφίδρομη σχέση, κατά τρόπο που τα πορίσματα της πρώτης

διευκόλυναν την ανάπτυξη της δεύτερης. Και αντίστροφα, τα τεχνολογικά επιτεύγματα επιτάχυναν την πρόσβαση στην γνώση (μετεωρολογία, αστρονομία, κ.ά.).

Στην υποενοότητα αυτή δίνεται η δυνατότητα να παρουσιαστούν ορισμένοι εκ των κυριοτέρων επιστημόνων – τεχνολόγων, έργα των οποίων παραμένουν μέχρι και σήμερα αντικείμενα μεγάλου θαυμασμού, παρά την πρωτοφανή πρόοδο που έχει σημειώσει ο σύγχρονος τεχνικός πολιτισμός. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Αρχιμήδης («Εύρηκα!»),
- Ο Ερατοσθένης, ο οποίος πραγματοποίησε την πρώτη μέτρηση της περιφέρειας της γης.
- Ο Κτησίβιος, ο οποίος πρωτοστάτησε στις πρώτες εφευρέσεις,
- Ο Ήρων ο Αλεξανδρεύς, ο οποίος καινοτόμησε στις μηχανικές κατασκευές,
- Ο Φίλων ο Βυζάντιος

Αναφορά μπορεί να γίνει, επίσης, σε επιτεύγματα της αρχαίας και νεότερης ελληνικής τεχνολογίας:

- *Τηλεπικοινωνίες*: ο υδραυλικός τηλεγράφος του Αινεία.
- *Τα αυτόματα*: το αυτόματο θέατρο του Ήρωνος, οι αυτόματες πύλες του ναού του Ήρωνος, το κινητό αυτόματο του Ήρωνος.
- *Μετρητικά όργανα*: το οδόμετρο του Ήρωνος.
- *Ναυπηγική*: η τριήρης, ο βυζαντινός δρόμων, το υγρό πύρ.
- *Υδραυλικά έργα*: το Ευπαλίειο όρυγμα, η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας.
- *Οικοδομική*: οι εγκαταστάσεις υγιεινής στον Προϊστορικό Οικισμό του Ακρωτηρίου Θήρας.
- *Ωρολόγια*: το υδραυλικό ωρολόγιο τύπου Κλειψύδρας, ο μηχανισμός των Αντικυθήρων.

Πέραν των ανωτέρω, ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η ενημέρωση των μαθητών – εκπαιδευομένων για την πορεία και την κατάσταση της έρευνας καθώς και την πρόοδο της τεχνολογίας στην Ελλάδα σήμερα.

Στην κατεύθυνση αυτή, οι μαθητές μπορούν να ενημερωθούν σχετικά με την ύπαρξη Ερευνητικών Φορέων, Κέντρων, Ιδρυμάτων και Ινστιτούτων που κατευθύνουν πρωτότυπη διεθνώς έρευνα στην Ελλάδα σήμερα, στις Φυσικομαθηματικές Επιστήμες, τις Βιολογικές Επιστήμες, τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες και τις Κοινωνικές και Πολιτικές Επιστήμες. Ενδεικτικά αναφέρονται: Ερευνητικά Κέντρα της Ακαδημίας Αθηνών, Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος, Αστεροσκοπείο Αθηνών, Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, κ.ά.

Επιπλέον, μπορεί να γίνει αναφορά σε κορυφαίους Έλληνες Καθηγητές, Επιστήμονες και Ερευνητές Πανεπιστημίων και Ερευνητικών Κέντρων της Ευρώπης, της Βόρειας και Λατινικής Αμερικής, της Ασίας και της Ωκεανίας.

ε. Ιστορία – Αρχαιολογία

i. Τι είναι ιστορία

Στην υποενοότητα αυτή συζητείται η σημασία της ιστορίας και γίνεται αναφορά σε σημαντικούς ορισμούς της ιστορίας. Γίνεται διάκριση της ιστορίας από τις μεθόδους της ιστορικής γνώσης. Επισημαίνονται οι διαφορετικές χρήσεις του όρου ιστορία, α) ως το σύνολο των ιστορικών γεγονότων που αφορούν ένα λαό, μια χρονική περίοδο, κ.λπ, και β) ως η ιστοριογραφία, δηλαδή η καταγραφή των ιστορικών γεγονότων.

Σκόπιμο κρίνεται, να προκληθεί στο σημείο αυτό –με την ευθύνη του εκπαιδευτή- συζήτηση μεταξύ των μαθητών για το νόημα της ιστορίας και τη σημασία της γνώσης των ιστορικών γεγονότων τόσο στην προσωπική πνευματική ανέλιξη του ανθρώπου, όσο και στην πρόοδο των κοινωνιών και των λαών, εν γένει.

ii. Τα είδη της αρχαίας ελληνικής ιστοριογραφίας

- *Μυθική ιστοριογραφία*: Αναφέρονται οι συγγραφείς εκείνοι, το έργο των οποίων κατατάσσεται στην αποκαλούμενη μυθική ιστοριογραφία. Στη μυθική ιστοριογραφία ανήκουν κατά μία έννοια, οι μυθικές παραδόσεις, καθώς και κάθε άλλη καταγραφή γεγονότων η οποία δεν συνιστά συνεχή ιστορική αφήγηση, ούτε κι εμφανίζει χαρακτηριστικά επιστημονικής μεθόδου.

- *Επιστημονική ιστοριογραφία*: Η συγκεκριμένη ορολογία εισάγεται για να αναδείξει το έργο των θεμελιωτών της ιστορικής επιστήμης, δηλαδή του Ηροδότου, του Θουκυδίδη και του Ξενοφώντα.

Χρήσιμο είναι οι μαθητές να κατανοήσουν τη διαφορά των δύο ειδών και να αποκτήσουν κριτήρια ερμηνείας των σύγχρονων ιστοριογράφων.

iii. Μεγάλοι Έλληνες ιστοριογράφοι και ιστορικοί

- *Ηρόδοτος* (5^{ος} π. Χ. αιώνας) : Κατά πολλούς θεωρείται ο πατέρας της ιστορίας, αφού στον 5^ο αιώνα π.Χ. οπότε ζει, επιχειρεί να καταγράψει «τα γενόμενα εξ ανθρώπων», έτσι ώστε να μη λησμονηθούν «έργα μεγάλα τε και θαυμαστά». Στα εννέα βιβλία της ιστορίας του η καταγραφή ιστορικών γεγονότων συνυφαίνεται με την γεωγραφία και την εθνογραφία, την περιγραφή των τόπων, του τρόπου ζωής, των παραδόσεων, των ηθών και εθίμων και των θεσμών των λαών της Ανατολικής Μεσογείου. Στο έργο του αξιολογεί την αξιοπιστία των πηγών και παρουσιάζει τη γνώμη του για τα αίτια των πολέμων.

- *Θουκυδίδης* (5^{ος} π. Χ. αιώνας) : Ο μεγαλύτερος ιστορικός της αρχαιότητας, του οποίου το έργο καθόρισε για πολλούς αιώνες την ιστορική επιστήμη και επηρέασε όχι μόνον την ιστοριογραφία αλλά και την πολιτειολογία. Καταγράφει τα σημαντικότερα γεγονότα της σύγχρονής του αρχαίας εποχής, με ιδιαίτερη έμφαση στον Πελοποννησιακό Πόλεμο (431-404 π.Χ.), του οποίου τα αίτια επιδιώκει να ερμηνεύσει, λαμβάνοντας υπόψη του τόσο τις κοινωνικές συνθήκες όσο και την ιδιοσυστασία και την ψυχολογία των κύριων δρώντων του Πολέμου. Το έργο του Θουκυδίδη καινοτομεί όσον αφορά στο πνεύμα και τις μεθόδους της ιστορικής επιστήμης. Η

αναζήτηση των αιτιών δεν περιορίζεται στο επίπεδο των εξωτερικών γεγονότων, αλλά είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανθρωπολογία και την ανθρώπινη φύση.

Θα πρέπει να γίνει αναφορά στο μοναδικό ιστορικό ένστικτο που διέθετε ο Θουκυδίδης, καθώς, όπως ο ίδιος αναφέρει, έκρινε πως ο Πελοποννησιακός Πόλεμος ήταν ο μεγαλύτερος και πιο κρίσιμος από όλα τα πολεμικά γεγονότα που είχαν γίνει μέχρι τότε, και επιπλέον, είναι σημαντικό οι επόμενες γενιές να διδαχθούν από αυτόν, καθώς η ανθρώπινη φύση δεν μεταβάλλεται. Κι επομένως, σκοπός της Θουκυδίδειας συγγραφής ήταν αυτή να καταστεί «παντοτινό κτήμα» της ανθρωπότητας. Άλλωστε, κατά τον Θουκυδίδη τα ιστορικά γεγονότα και η ανθρώπινη ιστορία εν γένει, σκιαγραφούνται ως μια σπειροειδώς επαναλαμβανόμενη κυκλική τροχιά. Με το σχήμα αυτό επισημαίνεται η ομοιότητα και η διαφορά ταυτόχρονα των ιστορικών γεγονότων στην πορεία της ανθρωπότητας.

- *Ξενοφών* (4^{ος} π.Χ. αιώνας) : Όπως και Θουκυδίδης, έτσι κι ο Ξενοφών, αφοσιώνεται στην καταγραφή των γεγονότων του Πελοποννησιακού Πολέμου, τα οποία εκθέτει στο έργο του *Ελληνικά*, φιλοδοξώντας να συνεχίσει το έργο του Θουκυδίδη από το σημείο που ο τελευταίος – λόγω του θανάτου του- σταμάτησε.

iv. Περίοδοι της ελληνικής ιστορίας (συμβατική χρονολόγηση) και σημαντικά γεγονότα

Στην υποενότητα αυτή αναφέρονται οι χρονικές περίοδοι στις οποίες συμβατικά διαιρείται η ελληνική ιστορία. Στη διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτή – ιστορικού εναπόκειται να επιλέξει σε ποια από τα κυριότερα ιστορικά γεγονότα της κάθε περιόδου θα σταθεί και να τα συνδυάσει με στοιχεία που αναφέρονται σε άλλες ενότητες του παρόντος υλικού (π.χ. φιλοσοφία, τέχνη, λογοτεχνία).

- Μινωικός πολιτισμός (πριν το 3000 π.Χ. – 1420 π.Χ.)
- Αιγιακός πολιτισμός (πριν το 1600 π.Χ.)
- Μυκηναϊκός πολιτισμός (~1600 – 1100 π.Χ.)
- Γεωμετρική εποχή (1100 – 800 π.Χ.)
- Αρχαϊκή εποχή (~800 π.Χ. - ~500 π.Χ.)
- Κλασική εποχή (~500 π.Χ. – 323 π.Χ.)
- Ελληνιστική περίοδος (323 π.Χ. – 146 π.Χ.)
- Ρωμαϊκή περίοδος (146 π.Χ. – 330 μ.Χ.)
- Βυζαντινή περίοδος (330 μ.Χ. – 1453 μ.Χ.)
- Τουρκοκρατία (1453 μ.Χ. – 1821μ.Χ.)
- Νεότερη και σύγχρονη Ελλάδα (1821 μ.Χ. – σήμερα)

v. Το έργο των αρχαιολογικών ανασκαφών στην Ελλάδα

Η γνώση της ιστορίας δεν μπορεί να νοηθεί ανεξάρτητα από την αρχαιολογία, καθώς μέσω της επιστήμης της αρχαιολογίας είμαστε σε θέση να εντοπίζουμε τα απομεινάρια της ζωής των παλαιότερων εποχών και να ανασυνθέτουμε με πολλή εργώδη προσπάθεια τα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος. Για το λόγο αυτό αξίζει στο πλαίσιο αυτής της διδακτικής ενότητας να γίνει από τον εκπαιδευτή ιδιαίτερη αναφορά στην επιστήμη της αρχαιολογίας, με έμφαση στα σημαντικότερα αρχαιολογικά ευρήματα στον ελλαδικό χώρο κατά τους τελευταίους 3

περίπου αιώνες. Ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένες εκ των κυριότερων ανασκαφών, όπως οι ανασκαφές στις Μυκήνες της Πελοποννήσου και στην Βεργίνα της Μακεδονίας.

Παράλληλα, δίνεται η ευκαιρία αναφοράς στο έργο διαπρεπών Ελλήνων αρχαιολόγων, όπως ο Γιάννης Αθανασίου (Giovanni d'Athanasii), ο Ιωάννης Σβορώνος, ο Παναγής Καββαδίας, ο Παναγιώτης Καστριώτης, ο Μανώλης Ανδρόνικος, ο Γιάννης Σακελλαράκης και ο Δημήτριος Παντερμαλής.

vi. Ελληνικά αρχαιολογικά ευρήματα, εκθέματα σε Μουσεία του κόσμου

Η υποενότητα αυτή δίνει την ευκαιρία να αναφερθούν και να παρουσιαστούν με τη βοήθεια οπτικοακουστικού εποπτικού υλικού ορισμένα από τα σημαντικότερα ελληνικά αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία εκτίθενται σε Μουσεία του εξωτερικού. Ενδεικτικά αναφέρουμε την Νίκη της Σαμοθράκης και την Αφροδίτη της Μήλου (Μουσείο Λούβρου στο Παρίσι), τις Καρυάτιδες και τμήματα της Ζωφόρου του Παρθενώνα (Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο). Συμπληρωματικά, μνεία θα μπορούσε να γίνει στους λόγους και τις ιστορικές αιτίες, για τις οποίες τα ευρήματα αυτά βρίσκονται πλέον σε μουσεία του εξωτερικού.

1. Μουσική

i. Ιστορία της ελληνικής μουσικής

Απαραίτητη προϋπόθεση για την γνωριμία με την ελληνική μουσική και την κατανόηση της συνέχειάς της ανά τους αιώνες, από την γέννησή της μέχρι σήμερα είναι η συνοπτική ιστορική αναδρομή από τους αρχαίους χρόνους μέχρι τις σημερινές μορφές της σύγχρονης ελληνικής μουσικής παραγωγής. Σκοπός της ιστορικής αυτής αναδρομής είναι να δώσει την δυνατότητα στον εκπαιδευτή να δείξει στους εκπαιδευόμενους το ενιαίο και αμετάβλητο υπόβαθρο επί του οποίου διαμορφώνεται η ελληνική μουσική.

ii. Συστατικά στοιχεία της ελληνικής μουσικής

Προτείνεται να παρουσιαστούν και να εκτεθούν συνοπτικά οι βασικές έννοιες και τα κύρια δομικά συστατικά που συνθέτουν την ελληνική μουσική:

- Η αρμονία, η μελωδία, τα μουσικά γένη.
- Η ρυθμική, ο ρυθμός, ο χρόνος.
- Τα μουσικά όργανα.
- Τα είδη μουσικής σύνθεσης.

iii. Κύρια μουσικά όργανα κατά την αρχαιότητα

Τα μουσικά όργανα της αρχαιότητας διακρίνονται, όπως και τα σημερινά άλλωστε, σε τρεις κύριες κατηγορίες, τα *έγχορδα*, τα *πνευστά* και τα *κρουστά*. Στη βάση των μουσικών οργάνων της αρχαιότητας που αντιστοιχούν στις κατηγορίες αυτές στηρίχθηκε κάθε κατοπινή δημιουργία νέων μουσικών οργάνων και η μετεξέλιξη των παλαιότερων.

Ανάμεσα στα πολυάριθμα όργανα, εθνικής ή ξένης προέλευσης, που αναγνωρίζουμε στα κείμενα ή τα μνημεία, δύο απέκτησαν ευρεία δημοτικότητα και αναμφισβήτητη καλλιτεχνική και παιδευτική αξία: η *λύρα* – *κιθάρα* και ο *αυλός*.

Η παρουσίαση των οργάνων και η αναφορά στα ιδιαίτερα μορφολογικά και τεχνικά χαρακτηριστικά τους, μπορεί να συνοδεύεται τόσο από οπτικό (και ακουστικό) υλικό όσο και από επισκέψεις σε υπάρχοντες χώρους φύλαξης και έκθεσης αρχαίων οργάνων στην Αθήνα (Αρχαιολογικό Μουσείο, Μουσείο Παραδοσιακών Οργάνων, κ.ά.), μέσω των οποίων θα παρέχεται η δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους άμεσης γνωριμίας με τα αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα.

iv. Τα είδη μουσικής σύνθεσης

Δεδομένου ότι το ρεπερτόριο της αρχαίας μουσικής διακρινόταν σε πολλούς κλάδους, οι οποίοι δεν αναπτύχθηκαν την ίδια περίοδο, η ενότητα αυτή αποσκοπεί στο να γνωστοποιήσει συνοπτικά στους εκπαιδευόμενους τα διαφορετικά είδη μουσικών συνθέσεων κατά την αρχαιότητα.

Αναφέρονται τα είδη: *κιθαρωδία, αὐλωδία, ψιλή ἀῦλησις, κιθαριστική, μικτά γένη, λυρικά χορικά μέλη, παρακαταλογή, τραγωδία*. Εφόσον τα χρονικά περιθώρια του μαθήματος παρέχουν σχετική δυνατότητα στον εκπαιδευτή, μπορεί ο ίδιος να προβεί σε σύντομες επεξηγηματικές αναφορές των ανωτέρω ειδών.

v. Η μουσική στη ζωή και την εκπαίδευση, στην αρχαία Ελλάδα

Η ενότητα αυτή σκοπεύει να εστιάσει στη σημασία και τον ρόλο που διαδραμάτιζε η μουσική στο δημόσιο και ιδιωτικό βίο των αρχαίων Ελλήνων. Είναι σημαντικό να αναφερθεί η συνδρομή της μουσικής σε κάθε περίπτωση της ζωής (γάμος, κηδεία, συγκομιδή, τρύγος, συμπόσια, άθληση, κίνηση στρατευμάτων, σπονδές, θυσίες, πομπές, συλλογικές προσευχές, μουσικοί αγώνες) μέσω των ιδιαίτερων κάθε φορά μουσικών μορφών.

Ενδεικτικές της καίριας συμβολής της μουσικής στην παιδεία των Ελλήνων, είναι οι αναφορές που κάνει ο Πλάτων τόσο στην *Πολιτεία* όσο και σε σχετικά σημεία των *Νόμων* του.

vi. Η μουσική στους ελληνιστικούς χρόνους

Είναι ενδιαφέρον να υπάρξει αναφορά στην ελληνική μουσική κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς τότε εμφανίζει μεγάλη εξάπλωση, αλλά και παρατηρούνται πλέον διαφορές σε σχέση με τους προηγούμενους αιώνες. Στην ελληνιστική εποχή ο λόγος, η μουσική και ο χορός αρχίζουν να διαχωρίζονται σε ξεχωριστούς κλάδους και να μην αποτελούν σαν και πρώτα μια τέλεια ενότητα.

vii. Βυζαντινή μουσική: Η ελληνική μουσική στο Βυζάντιο

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η μετεξέλιξη της ελληνικής μουσικής στην εποχή της Ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η λεγόμενη Βυζαντινή μουσική. Λέγοντας βυζαντινή μουσική εννοούμε τη μουσική της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας, όπως διαμορφώθηκε στους βυζαντινούς χρόνους και μετά από την πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Χαρακτηριστικά στοιχεία της βυζαντινής μουσικής είναι: η μονοφωνία, η έλλειψη ενόργανης συνοδείας και το σημειογραφικό παρασημαντικό της σύστημα, που εξελίχθηκε σταδιακά στο πέρασμα των αιώνων. Η βυζαντινή μουσική διατηρεί όλη τη μουσική (θεωρητική και πρακτική) κληρονομιά της αρχαίας ελληνικής μουσικής. Η ιστορία της βυζαντινής μουσικής διακρίνεται στις εξής περιόδους:

α. *Από τον 4ο ως τον 8ο αιώνα*

Από τον Μέγα Κωνσταντίνο ως τον Ιωάννη το Δαμασκηνό, η εκκλησιαστική μουσική αναπτύσσεται ιδιαίτερα, μαζί με το τελετουργικό τυπικό. Ο χριστιανισμός έχει επίσημα αναγνωριστεί, οι διωγμοί είχαν σταματήσει και η ψαλτική μουσική έχει γίνει βασικό στοιχείο της Θείας Λειτουργίας.

Οι πρώτοι χριστιανικοί εκκλησιαστικοί ύμνοι ή ψέλνονταν, από ολόκληρο το εκκλησίασμα ή από έναν ψάλτη, που τον ακολουθούσε το πλήθος ψέλνοντας μαζί του μόνο τις τελευταίες συλλαβές. Με το πέρασμα του χρόνου διαμορφώνονται δύο ειδών μελωδίες: το ειρμολογικό μέλος (γρήγορο και συλλαβικό) και το στιχηραρικό μέλος (πιο αργό και μελισμαστικό). Οι σπουδαιότεροι διαμορφωτές της εκκλησιαστικής μουσικής αυτής της εποχής

είναι οι Εφραίμ ο Σύρος, Αμβρόσιος των Μεδιολάνων, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ιωάννης ο Χρυσόστομος.

Η βυζαντινή μουσική ως τον 8ο αιώνα έπαιξε και στην Ευρώπη αξιόλογο ρόλο. Εισχώρησε στη Ρώμη, στη Νότια Ιταλία, τη Φραγκονία, την Ιρλανδία και περισσότερο στο γειτονικό βαλκανικό χώρο.

β. Από τον 8ο ως τον 14ο αιώνα

Από τον Ιωάννη το Δαμασκηνό ως τον Ιωάννη Κουκουζέλη, η βυζαντινή μουσική γνωρίζει τη μεγαλύτερη ακμή της. Καθιερώνονται επίσημα τα τρία μουσικά γένη (διατονικό, χρωματικό, εναρμόνιο) και διαμορφώνεται και τρίτο είδος μελωδίας, το παπαδικόν μέλος. Η μουσική γίνεται εκφραστικότερη και παίρνει ένα περίτεχνο και διακοσμητικό ύφος.

Αυτή την εποχή ακμάζει και η μεγάλη μορφή της βυζαντινής μουσικής, ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο οποίος συγκέντρωσε όλες τις λειτουργικές μελωδίες, που ήταν σύμφωνες με το ορθόδοξο δόγμα και το αυστηρό πνεύμα της βυζαντινής μουσικής και τις κωδικοποίησε στην Οκτώηχο. Στην περίφημη αυτή Οκτώηχο είναι συγκεντρωμένοι οι καλύτεροι ύμνοι καταταγμένοι σε ομάδες. Στην ίδια εποχή ακμάζουν και οι υμνογράφοι Θεόδωρος και Ιωσήφ Στουδίτης, ο Πατριάρχης Φώτιος, ο Λέων ο σοφός, ο Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος, ο Ιωάννης ο Γλυκός, ο Μιχαήλ Ψελλός, η μοναχή Κασσιανή κ.ά.

γ. Η μουσική στην εποχή της Τουρκοκρατίας

Κατά την Οθωμανική περίοδο η εκκλησιαστική μουσική δεν σταμάτησε να αναπτύσσεται και ονομάζεται συχνά μεταβυζαντινή. Η θεωρητική και πρακτική μελέτη των περασμένων εποχών γίνεται η κύρια απασχόληση των ειδικών. Ο σημαντικότερος από τους θεωρητικούς αυτών των χρόνων είναι ο Ιωάννης Κουκουζέλης. Η πιο σημαντική εξέλιξη αυτής της εποχής, είναι η λεγόμενη «απλοποίηση» της βυζαντινής μουσικής (σημειογραφίας), η οποία πέρασε από πολλά στάδια. Ο Βαλάσιος (17ος αιώνας) και ο Πέτρος ο Πελοποννήσιος (18ος αιώνας) απλοποίησαν το σύστημα της σημειογραφίας. Σε αυτούς τους τρεις οφείλεται και η ονομασία των επτά φθόγγων της βυζαντινής μουσικής: πα, βου, γα, δη, κε, ζω, νη.

ix. Η γεωγραφία της μουσικής στην Ελλάδα

Οι περισσότεροι μελετητές διαιρούν την ελληνική δημοτική μουσική σε δύο ομάδες:

- α. Την *στεριανή* (Θράκη, Μακεδονία, Ήπειρος, Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος)
- β. Την *θαλασσινή ή νησιώτικη* (νησιά Αιγαίου και Μικρασιατικά παράλια, ενίοτε Θράκη καθώς και Κύπρος). Οι διαφορές των δύο ομάδων εντοπίζονται στα εξής χαρακτηριστικά: α. *Ρυθμός*, β. *Τρόπος*, γ. *Ομοιοκαταληξία* και *αυτοσχεδιασμοί*, δ. *Συνδυασμοί οργάνων*.

x. Τα μουσικά όργανα της νεότερης ελληνικής μουσικής

Αναφέρονται κύρια μουσικά όργανα της ελληνικής δημοτικής μουσικής: ούτι, λαούτο, λύρα, βιολί, γκάιντα, ζουρνάς, τσαμπούνα, κλαρίνο, νταούλι.

xi. Το Σμυρναϊκό τραγούδι και η γέννηση του Ρεμπέτικου

Στα αστικά κέντρα με έντονη ελληνική παρουσία (Πόλη, Σμύρνη, Σύρος, Γιάννενα, Θεσσαλονίκη, Πειραιάς) διαμορφώθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, ανάμεσα σε άλλα μουσικά είδη, και ένα είδος λαϊκού τραγουδιού που ονομάστηκε «ρεμπέτικο».

Σημαντικές σχολές του Ρεμπέτικου ήταν:

- η Σμυρναϊκή Σχολή (*Παναγιώτης Τούντας, Βαγγέλης Παπάζογλου*), που αποτελεί γέφυρα της 1ης και της 2ης περιόδου. Αναπτύσσεται στην κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα της Σμύρνης, με τα καφέ «Αμάν» και τα καφέ «Σαντάν». Ενορχήστρωση με σαντούρια και βιολιά («σαντουρόβιολα»), ρυθμοί εννιάσημοι (καρσιλαμάς, ζεϊμπέκικο).
- Πειραιώτικη Σχολή του κλασικού ρεμπέτικου (*Μάρκος Βαμβακάρης, Γιώργος Μπάτης, Ανέστης Δελιάς, Στράτος Παγιουμτζής*), που καθιερώνει το μπουζούκι («μπουζουκομπαλαμάδες»). Ζεϊμπέκικο και χασάπικο είναι οι χαρακτηριστικοί ρυθμοί.

xii. Λαϊκό και έντεχνο ελληνικό τραγούδι

- *Λαϊκό τραγούδι*: Ένας από τους πρωτεργάτες του ελληνικού λαϊκού τραγουδιού είναι ο *Βασίλης Τσιτσάνης*, οποίος αποτέλεσε ταυτόχρονα και τη γέφυρα ανάμεσα στο ρεμπέτικο και στο λαϊκό τραγούδι (δεκαετία του 1950 και εξής. Το λαϊκό τραγούδι γίνεται σταδιακά αποδεκτό και από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και ανάλογα με τις προτιμήσεις του κοινού διαμορφώνονται επιμέρους ύφη, όπως «βαρύ λαϊκό», «ελαφρολαϊκό κτλ».

Σημαντικοί δημιουργοί, εκτός από τον Τσιτσάνη, ήταν -μεταξύ άλλων- οι: *Γιώργος Μητσάκης, Απόστολος Καλδάρης, Άκης Πάνου*.

- *Έντεχνο τραγούδι*: Εμφανίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1950 - αρχές δεκαετίας του 1960 με πρωτεργάτες τους *Μάνο Χατζιδάκι, Μίκη Θεοδωράκη, Σταύρο Ξαρχάκο, Γιάννη Μαρκόπουλο*. Το ελληνικό έντεχνο τραγούδι αποκτά γρήγορα μεγάλη απήχηση στις πλατιές μάζες, φαινόμενο πραγματικά σπάνιο για τα ευρωπαϊκά δεδομένα.

Στην παράδοση του έντεχνου τραγουδιού προστέθηκαν αργότερα, μέσω της διάδοσης των μπουάτ, οι "τραγουδοποιοί", που γράφουν τη μουσική, το στίχο και τραγουδούν οι ίδιοι τα τραγούδια τους. Πρωτεργάτης θεωρείται ο *Διονύσης Σαββόπουλος*.

Η ενότητα αυτή επιδιώκει να βοηθήσει τους μαθητές να αντιληφθούν ότι η μουσική εντάσσεται σε κάθε πτυχή της ζωής των ελλήνων, από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, με στοιχεία που παραμένουν κοινά, ενσωματώνοντας παράλληλα και διαρκώς νέα στοιχεία από την παγκόσμια μουσική δημιουργία.

xiii. Μελοποιημένη ποίηση

Στην υποενότητα αυτή γίνεται αναφορά σε ορισμένους εκ των σημαντικότερων Ελλήνων ποιητών του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, των οποίων έργα έχουν μελοποιηθεί και είναι ευρύτατα γνωστά: *Διονύσιος Σολωμός, Κωνσταντίνος Καβάφης, Γιώργος Σεφέρης, Οδυσσεάς Ελύτης, Νίκος Γκάτσος, Νίκος Καββαδίας, Κώστας Μύρης*.

xiv. Σύγχρονη ελληνική μουσική και Έλληνες συνθέτες του 20^{ου} αιώνα

Με το *Νίκο Σκαλκώτα*, ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο της ελληνικής μουσικής ιστορίας. Το έργο του μεταφέρει στην ελληνική μουσική τις σύγχρονες μουσικές τάσεις. Οι σημαντικότεροι

Έλληνες συνθέτες σύγχρονης μουσικής μετά τον Νίκο Σκαλκώτα (χρονολογικά) ήταν οι *Ιάννης Ξενάκης* (1922-2001) και *Γιάννης Χρήστου* (1926-1970).

xv. Διαφορές ελληνικής και ευρωπαϊκής μουσικής

Στην υποενότητα αυτή μπορούν να αθροιστούν σημαντικές διαφορές μεταξύ της ελληνικής και της ευρωπαϊκής μουσικής, προκειμένου οι εκπαιδευόμενοι να αντιληφθούν την συνέχεια που υπάρχει στην μουσική δημιουργία στον ελλαδικό χώρο από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, καθώς και τις επιρροές που παρατηρούνται από άλλες μουσικές παραδόσεις.

2. Αρχιτεκτονική – Γλυπτική – Ζωγραφική

- Ρυθμός

Αναφορά στον όρο **ρυθμός**, ο οποίος στην αρχιτεκτονική περιγράφει μια συγκεκριμένη τεχνοτροπία που επικρατεί συνήθως σε μια ορισμένη ιστορική περίοδο. Η εμφάνιση αρχιτεκτονικών ρυθμών εντοπίζεται ήδη στην προϊστορία, με την προϊστορική αρχιτεκτονική, και συνεχίζεται σαν διαδικασία μέχρι και τις μέρες μας. Η αρχαιοελληνική αρχιτεκτονική είναι η πρώτη σπουδαία αρχιτεκτονική που εμφανίζεται στην Ευρώπη. Έγινε το πρότυπο το οποίο έθεσε τις βάσεις για πολλούς άλλους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς.

- Είδη ρυθμών στην αρχαία Ελλάδα

Ο Ιωνικός ρυθμός είναι ένας από τους τρεις αρχαίους κλασικούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς. Κατατάσσεται μεταξύ του Δωρικού και του Κορινθιακού ρυθμού. Κύρια στοιχεία διάκρισης των ρυθμών αυτών είναι η ζωφόρος, τα κιονόκρανα και οι κιονοστοιχίες των αρχαίων κτισμάτων. Χρήσιμο είναι να αναφερθεί η διάκριση μεταξύ του *Μικρασιατικού Ιωνικού ρυθμού* και του *Αττικού Ιωνικού ρυθμού*, οι οποίοι έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς τη βάση του στύλου και της ζωφόρου. Χαρακτηριστικές παραλλαγές είναι επίσης και η *Ρωμαϊκή Ιωνική*, καθώς και η *Γερμανική Ιωνική*.

Δωρικός καλείται στην αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική ο ρυθμός εκείνος που διακρίνεται για τη λιτότητα, την αυστηρότητα και τη μνημειακότητά του από τον πιο διακοσμητικό Ιωνικό Ρυθμό. Οι απαρχές του Δωρικού ρυθμού πιστεύεται ότι βρίσκονται στο Άργος και την Κόρινθο, δύο σημαντικά δωρικά κέντρα τέχνης κατά τη Γεωμετρική Περίοδο (8ος αι. π.Χ.). Ωστόσο από τά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τόσο πρώιμης εποχής δεν έχουν σωθεί, αφού μάλιστα για την κατασκευή τους θα πρέπει να είχε χρησιμοποιηθεί κυρίως ξύλο. Πράγματι, ο Πausanias αναφέρει ότι στον δωρικό ναό της Ήρας στην Ολυμπία (έναν από τους αρχαιότερους) είδε έναν ξύλινο κίονα ανάμεσα στους λίθινους. Φαίνεται ότι οι ξύλινοι κίονες αντικαταστάθηκαν σταδιακά με λίθινους. Αυτό δικαιολογεί και το ότι κανένας από αυτούς δεν είναι ίδιος με κάποιον άλλο.

Ο Κορινθιακός ρυθμός αποτελεί τον πιο διακοσμητικό από τους τρεις και χρησιμοποιήθηκε κυρίως στους ρωμαϊκούς χρόνους με ποικιλία μορφών. Οι κίονες χαρακτηρίζονται από κιονόκρανο που αποτελείται από υψηλό έχινο ("κάλαθος"), που περιβάλλεται από σειρές φύλλων ακάνθης και έλικες στις τέσσερις γωνίες. Μπορεί κάλλιστα να θεωρηθεί ως εξέλιξη του Ιωνικού λόγω αυτών των ελίκων.

- Κτιριακές εγκαταστάσεις στην Αρχαιότητα

Το σπουδαιότερο κτίσμα καθ' όλη την περίοδο της αρχαιότητας ήταν ο ναός. Για το λόγο αυτό η ναοδομία έχει εξέχουσα θέση στην αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική, και τα κτίσματα των ναών είναι συνήθως αυτά στα οποία διαφαίνονται σαφέστερα οι αρχιτεκτονικές τάσεις και μορφές.

Στην ενότητα αυτή μπορούν να παρουσιαστούν χαρακτηριστικοί αρχαίοι ναοί του ελλαδικού χώρου, ενώ ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει σε ορισμένους κρίσιμους τόπους, όπως η Αρχαία Ολυμπία και οι Δελφοί. Οι χώροι αυτοί αποτέλεσαν δύο από τα σπουδαιότερα θρησκευτικά και πνευματικά κέντρα της αρχαίας Ελλάδας με μοναδική για τα δεδομένα της εποχής εμβέλεια, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται εκείνος που έχει τη δυνατότητα να τους επισκεφθεί.

Συνίσταται, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα, η διδακτική ενότητα που αφορά στην ελληνική τέχνη να συνδυαστεί με την επίσκεψη των εκπαιδευομένων στους ανωτέρω αρχαιολογικούς χώρους. Εναλλακτικά, ο εκπαιδευτής μπορεί να εκμεταλλευτεί -προς όφελος των εκπαιδευομένων- την ύπαρξη εικονικών περιηγήσεων που έχουν αναπτυχθεί από ελληνικά πολιτιστικά ιδρύματα.

- Επιρροές της αρχαιοελληνικής αρχιτεκτονικής στην παγκόσμια αρχιτεκτονική

Υπάρχουν πλείστα παραδείγματα αρχιτεκτονικών αριστουργημάτων, ήδη από τη ρωμαϊκή εποχή, τα οποία αντλούν άμεσα ή έμμεσα από την αρχαιοελληνική αρχιτεκτονική. Στην ενότητα αυτή ο εκπαιδευτής μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να σκεφθούν σε ποιους ιστορικούς λόγους οφείλονται οι επιρροές αυτές (ελληνικές αποικίες, ρωμαϊκή αρχιτεκτονική, ευρωπαϊκή Αναγέννηση, κ.ά.).

Επιπλέον, καθώς οι μαθητές παρατηρούν τα κτίσματα, τα σύγχρονα κτήρια και την πολεοδομική μορφή της Αθήνας σήμερα, μπορεί να προκύψει γόνιμος διάλογος αναφορικά με τους λόγους της σύγχρονης δόμησης και αρχιτεκτονικής δημιουργίας στις οποίες ενσωματώνονται οι σύγχρονες αξίες.

- Η γλυπτική στην αρχαία Ελλάδα

Παράλληλα με την αρχιτεκτονική αναπτύσσεται η γλυπτική τέχνη σε ολόκληρο τον αρχαίο ελλαδικό χώρο. Αναφορά στις περιόδους ακμής της γλυπτικής τέχνης, κατά τις οποίες διακεκριμένοι γλύπτες συγκεντρώνονται στα μεγάλα κέντρα και δημιουργούν μοναδικά έργα τέχνης. Ο εκπαιδευτής μπορεί να προβεί σε αναφορά στα γνωστότερα σωζόμενα και απωλεσθέντα έργα και να επιμεληθεί την παρουσίαση των σημαντικότερων από αυτά.

Στο πλαίσιο αυτό αξίζει οι μαθητές να εστιάσουν την προσοχή τους στο ελληνικό άγαλμα και να προσπαθήσουν να αντιληφθούν την αξία του, ξεκινώντας πρώτα από την ετυμολογία του όρου και εν συνεχεία να εστιάσουν στην τεχνική αρτιότητα και την αισθητική πληρότητα της αρχαίας ελληνικής αγαλματοποιίας. Η απaráμιλλη αισθητική των ελληνικών αγαλμάτων είναι αποτέλεσμα το περάσματος από την δυνατότητα στην πραγματικότητα, της μετάβασης από την άμορφη ύλη στη μορφή. Αναφέρονται ονόματα σημαντικών αρχαίων Ελλήνων γλυπτών: *Αλκαμένης, Βούπαλος, Έμιλος, Λύσιππος, Πραξιτέλης, Φειδίας.*

Η γλυπτική τέχνη δεν μένει στάσιμη στην αρχαιοελληνική της μορφή, αλλά εξελίσσεται κι αυτή, ακολουθώντας τις εκάστοτε διαμορφούμενες τεχνοτροπίες. Έτσι, στη νεότερη εποχή καταξιωμένοι Έλληνες γλύπτες είναι, μεταξύ άλλων οι, *Μιχάλης Τόμπρος, Χρήστος Καπράλος, Γιαννούλης Χαλεπάς, Δημήτριος Φιλιππίτης*.

- Η ζωγραφική στην αρχαιότητα

Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν παντού περιστοιχιζόμενοι από εικόνες. Στα κτίρια, στα γλυπτά, στα ανάγλυφα, στους τοίχους, στους πίνακες, στα υφάσματα, στα αγγεία, απεικονιζόταν ένα σύνολο από στοιχεία, μοτίβα και μορφές, όλα χρωματισμένα στο σύνολό τους. Σήμερα, λόγω της κακής διατήρησης των χρωμάτων αυτών, υπάρχει η αίσθηση ότι τα προϊόντα της αρχαίας τέχνης ήταν άχρωμα. Έτσι, ο ρόλος του χρώματος, ο οποίος ήταν εξαιρετικά σημαντικό για το τελικό αποτέλεσμα, αγνοείται.

Η σημασία του χρώματος και της ζωγραφικής στην αρχαιότητα ήταν ιδιαίτερα μεγάλη. Η κλασική ζωγραφική θεωρούνταν από τους συγγραφείς της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου μία σπουδαία τέχνη, η οποία γεννήθηκε τον 5^ο αιώνα από τον Πολύγνωτο. Ο δε Θεόφραστος, χαρακτηρίζει τον Πολύγνωτο ως πατέρα της ζωγραφικής τέχνης.

Με βάση τα ανωτέρω γίνεται αναφορά από τον εκπαιδευτή στο Μινωικό και τον Μυκηναϊκό πολιτισμό, και αναφέρονται τα θέματα των παραστάσεων που ζωγραφίζονταν στους τοίχους των ανακτορικών κτισμάτων. Παράλληλα, κατά τις εποχές αυτές, όπως και κατά την κλασική αρχαιότητα, ζωγραφικές παραστάσεις αποτυπώνονται και σε φορητά αντικείμενα, χρηστικά για την καθημερινή ζωή.

Κατά τη χριστιανική περίοδο, αναπτύσσεται παράλληλα με την κοσμική ζωγραφική και η αγιογραφία, η οποία συναντάται σε λατρευτικούς χώρους.

Ιδιαίτερη πτυχή της ζωγραφικής από την αρχαιότητα μέχρι τους νεότερους χρόνους είναι και η τέχνη του ψηφιδωτού, η οποία γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση στους ρωμαϊκούς χρόνους.

- Έλληνες ζωγράφοι του 18^{ου} – 20^{ου} αιώνα

Αναφορά μπορεί να γίνει και στη νεότερη και σύγχρονη ζωγραφική τέχνη, η οποία κατά την εποχή της σταδιακής απελευθέρωσης των Ελλήνων από τον τουρκικό ζυγό εμφανίζει θεματολογία συνδεδεμένη συχνά με την σκλαβωμένη ζωή των ραγιάδων Ελλήνων. Ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μπορούν να αναφερθούν τα έργα του *Νικηφόρου Λύτρα*, του *Νικόλαου Γύζη*, του *Κωνσταντίνου Βολονάκη*, του *Γεώργιου Ιακωβίδη* και του *Κωνσταντίνου Παρθένη*.

Ο 20^{ος} αιώνας σφραγίζεται με την παρουσία και τα έργα του *Φώτη Κόντογλου*, του *Νίκου Χατζηκυριάκου – Γκίκα*, του *Νίκου Εγγονόπουλου*, του *Γιάννη Τσαρούχη*, του *Γιάννη Μόραλη*, του *Δημήτρη Μυταρά* και του *Αλέκου Φασιανού*.

ζ. Καθημερινός βίος – Σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Η ενότητα αυτή αποσκοπεί να εξοικειώσει τους εκπαιδευόμενους με την σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, παρέχοντας σημαντικές πληροφορίες όσον αφορά στην Ελλάδα σήμερα. Για τον επίτευξη του στόχου αυτού προτείνεται η παρουσίαση των βασικότερων στοιχείων που επηρεάζουν και χαρακτηρίζουν την καθημερινή ζωή σε όλη την ελληνική επικράτεια, ως εξής:

- *Πολιτειακή λειτουργία της χώρας*: Γίνεται αναφορά στο πολίτευμα της Ελλάδας, την Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, καθώς επίσης και ιστορική αναδρομή στις μορφές του πολιτεύματος της χώρας από την εποχή της ανεξαρτησίας της. Επίσης, αναφέρονται οι μορφές εξουσίας και τα βασικά χαρακτηριστικά τους. Ακόμη, οι εκπαιδευόμενοι ενημερώνονται για τις πολιτειακές δομές διακυβέρνησης και την ιδιαίτερη μορφή τους, στο βαθμό που αυτή σχετίζεται με την γεωγραφική και γεωπολιτική θέση της χώρας.
- *Διοικητική δομή και διάρθρωση*: Παρουσιάζεται η δομή και διάρθρωση της ελληνικής επικράτειας, και ειδικότερα ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως ισχύουν σήμερα, μετά και την εφαρμογή του σχεδίου *Καλλικράτης*.
- *Σχέσεις πολίτη και πολιτείας*: Μέσα από τα ανωτέρω, διαφαίνεται ο ρόλος του πολίτη στο σύγχρονο ελληνικό κράτος και οι σχέσεις του με την ελληνική Πολιτεία, τα δικαιώματά του και οι υποχρεώσεις του έναντι αυτής.
- *Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας*: Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα είναι το μοναδικό κράτος – μέλος της Ε.Ε. στο οποίο η σχέση του Κράτους με την Εκκλησία, καθορίζεται ήδη από το πρώτο άρθρο του Συντάγματος.
- *Η Ελλάδα ως μέλος της Ε.Ε. και Διεθνών Οργανισμών*: Οι εκπαιδευόμενοι ενημερώνονται για την παρουσία και την ενεργό συμμετοχή της Ελλάδας στους μεγαλύτερους Διεθνείς Οργανισμούς και θεσμούς (Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Ν.Α.Τ.Ο., Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, κ.ά.), καθώς και το εύρος των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνει ως χώρα στο πλαίσιο αυτό, τόσο σε περιφερειακό επίπεδο, όσο και στο ευρύτερο διεθνές περιβάλλον.
- *Γεωγραφικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά*: Παρέχονται στοιχεία που δίνουν σαφή εικόνα της ανθρωπογεωγραφίας του ελληνικού κράτους (αλλά και των τόπων προέλευσης σημερινών Ελλήνων πολιτών σε γειτονικές περιοχές των Βαλκανίων, της Ασίας, κ.ά.), καθώς και παρουσιάζουν την πολυμορφία, τις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες και τα μοναδικά χαρακτηριστικά της ελληνικής επικράτειας (μήκος ακτογραμμών, πλήθος νήσων του Αιγαίου, κ.ά.).

- *Η ζωή στην ελληνική ύπαιθρο*: Σε σχέση με την προηγούμενη παράγραφο, παρουσιάζονται βασικές πτυχές της ζωής στην περιφέρεια της ελληνικής επικράτειας, πριν τις μεγάλες μετακινήσεις σε αστικά κέντρα. Αναφορά γίνεται στις κύριες πρακτικές πρωτογενούς παραγωγής καθώς και στις ιδιαίτερες μορφές που αποκτά η ζωή στην ελληνική ύπαιθρο (π.χ. πανηγύρια).

Παρουσιάζονται σημαντικά (και διεθνώς γνωστά) ήθη και έθιμα, όπως αυτά αναπτύσσονται κατά τόπους στην ελληνική γη. Επισημαίνεται στους εκπαιδευόμενους η οργανική σχέση των νεότερων εθίμων με τις αρχαιοελληνικές εορταστικές και λατρευτικές παραδόσεις και πρακτικές.

- *Ελληνικό ημερολόγιο*: Αναφέρονται οι κυριότερες αφορμές εορτών καθώς και επίσημων αργιών του σημερινού ελληνικού κράτους, ανά κατηγορίες:

Εθνικές - θρησκευτικές εορτές και αργίες: Πάσχα, Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Θεοφάνεια, 15Αύγουστος, 25^η Μαρτίου, 28^η Οκτωβρίου, Καθαρή Δευτέρα, Πρωτομαγιά, κατά τόπους αργίες εορτών απελευθέρωσης, κ.ά.

Διεθνείς Εορτές και Ημέρες: ημέρες που έχουν οριστεί από την ολομέλεια Διεθνών Οργανισμών στους οποίους συμμετέχει ως μέλος η Ελλάδα.

Άλλες αφορμές εορτών: Γάμος, βάπτισμα, ονομαστικές εορτές.

- *Τοπικές παραδόσεις – λαϊκός πολιτισμός*: Είναι γνωστό ότι ο ελληνικός λαϊκός πολιτισμός έχει κερδίσει διεθνώς το ιδιαίτερο ενδιαφέρον όλων των λαών, ιδιαίτερα δε των λαών εκείνων που συνδέονται πολιτισμικά με την Ελλάδα. Υπάρχει πληθώρα θεμάτων τα οποία μπορούν να αναφερθούν στους εκπαιδευόμενους, προκειμένου να τους δοθεί μια εικόνα του πώς ο ελληνικός λαός αντιλαμβάνεται τη σχέση του με τη ζωή και πώς αποτυπώνει αυτή τη σχέση σε όλες τις μορφές του βίου του.

- *Δημιουργία μεγάλων αστικών κέντρων στον 20^ο αιώνα*: Επισημαίνεται η σταδιακή μετατόπιση από τον αγροτικό τρόπο ζωής στην ζωή στην πόλη. Η αστικοποίηση γνωρίζει ιδιαίτερη έξαρση κατά τα τελευταία 40 χρόνια, έχοντας ως αποτέλεσμα την δημιουργία μεγαλουπόλεων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, κ.ά.) και την συνακόλουθη εγκατάλειψη της ελληνικής περιφέρειας). Αφού ο εκπαιδευτής ενημερώσει τους μαθητές για τις μεταβολές αυτές, μπορεί να ακολουθήσει συζήτηση μαζί τους, για τις συνέπειες αυτής της κοινωνικής μετάβασης στη ζωή τόσο του κάθε ανθρώπου, όσο και του κοινωνικού συνόλου. Επιπλέον, μνεία μπορεί να γίνει στη σημερινή επιστροφή Ελλήνων στην ύπαιθρο, λόγω της οικονομικής συγκυρίας.

- *Η ζωή στα ελληνικά αστικά κέντρα*: Με παράδειγμα την Αθήνα, η οποία –πέραν του ότι είναι ο τόπος υλοποίησης των Θερινών Σχολείων- αποτελεί ιδανικό παράδειγμα αστικού κέντρου, το οποίο διαθέτει όλο το εύρος των χαρακτηριστικών της ζωής στην πόλη (θετικά κι αρνητικά), ο εκπαιδευτής αναφέρεται στις κυριότερες παραμέτρους της ζωής στην ελληνική πόλη αλλά και στην Ελλάδα, εν γένει, σήμερα. Ειδικότερα:

Κατοικία – διαμονή: Παρέχεται περιγραφή των τύπων κατοικιών και συνηθειών διαβίωσης,

Μέσα Μαζικής Μεταφοράς: Παρουσιάζεται το δίκτυο Μ.Μ.Μ. της Αθήνας,

Εκπαίδευση: Αναπτύσσεται το πλαίσιο της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, σε όλες τις βαθμίδες (Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια, Τριτοβάθμια, Εκπαίδευση Ενηλίκων, καθώς και ιδιαίτερες παραλλαγές όπως Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση),

Εργασία: Αναφέρονται διαδικασίες και τρόποι εξεύρεσης και προσφοράς εργασίας, καθώς και τα εργασιακά δικαιώματα που διασφαλίζονται από το ελληνικό κράτος και την Ε.Ε. Γίνεται μνεία στην ολοένα αυξανόμενη ανεργία με επίκεντρο ειδικά τις νεότερες γενιές.

Κοινωνική ασφάλιση: Αναφέρονται οι παροχές του κράτους Πρόνοιας προς όλους τους Έλληνες πολίτες -και όχι μόνον- (Υπηρεσίες Υγείας, Πρόνοιας, Περιθαλψής).

Εμπορικές – Οικονομικές Συναλλαγές: Αναφορά γίνεται και στην οργάνωση του συστήματος εξυπηρέτησης των διαφόρων οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών (τράπεζες, καταστήματα, δημόσιος και ιδιωτικός τομέας), ενώ μπορούν να συζητηθούν και ζητήματα που αφορούν στην επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη.

- *Ελληνικές διατροφικές συνήθειες:* Με αφορμή την παράγραφο αυτή μπορούν να παρουσιαστούν οι διατροφικές συνήθειες των Ελλήνων –τουλάχιστον σε προηγούμενα χρόνια- και να γίνει αναφορά στη λεγόμενη μεσογειακή κουζίνα, η οποία συνιστά μία κυρίαρχη τάση την τελευταία δεκαετία στην Ευρώπη και την Αμερική για τα χρήσιμα συστατικά της στοιχεία, που είναι το λάδι, τα όσπρια, τα χόρτα, τα λαχανικά και τα φρούτα.

- *Προκλήσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας:* Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται τα κυριότερα ζητήματα που αντιμετωπίζει η σημερινή ελληνική κοινωνία σε όλους τους τομείς της ζωής: ανεργία, υπογεννητικότητα, λοιπές συνέπειες της οικονομικής κρίσης, νόμιμη και παράνομη μετανάστευση αλλοδαπών στην Ελλάδα, ραγδαία αύξηση της μετανάστευσης ελληνικού εργατικού, ερευνητικού και επιστημονικού δυναμικού στο εξωτερικό, κ.ά. Ο εκπαιδευτής μπορεί να εκθέσει τα ζητήματα, ζητώντας από τους εκπαιδευόμενους να προβούν σε ιεράρχησή των κατά βαθμό κρισιμότητας, να αιτιολογήσουν την απάντησή τους και να τη συγκρίνουν με την πραγματικότητα που ζούν στις χώρες τους.

- *Σύγχρονα αξιοθέατα και τόποι πολιτιστικής κληρονομιάς:* Η ελληνική γη brίθει μνημείων φυσικού κάλλους, πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και διαθέτει πληθώρα σύγχρονων υποδομών, υψηλής καλλιτεχνικής, τεχνικής, πολιτιστικής, τουριστικής και εκπαιδευτικής αξίας. Ο εκπαιδευτής μπορεί να ταξινομήσει τόσο τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και τα νεότερα επιτεύγματα, και να τα παρουσιάσει στους εκπαιδευόμενους. Παράλληλα, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα μπορεί να προγραμματιστεί επίσκεψη σε ορισμένα από αυτά, ή οι εκπαιδευόμενοι να περιηγηθούν εικονικά.

Σημείωση: Με αφορμή τις βαθύτατες κοινωνικές αλλαγές που έχουν προκύψει από την οικονομική κρίση και την υπαγωγή της Ελλάδας στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, κρίνεται σκόπιμη μία ενημέρωση των μαθητών ώστε να διαλευκάνουν τις απορίες που ασφαλώς θα έχουν παρακολουθώντας τα ΜΜΕ και τα blogs, διεθνώς.

- *Οι Έλληνες στο εξωτερικό:* Η μετανάστευση των Ελλήνων εκτός της ελληνικής γης είναι φαινόμενο με τρισχιλιόχρονη ιστορία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η αποικία της Μασσαλίας (το 600 π.Χ.) από Έλληνες από την Φοινίκη της Μικράς Ασίας.

Στην νεότερη εποχή, και ειδικότερα στον 20^ο αιώνα έχουν υπάρξει τουλάχιστον τρία μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα Ελλήνων προς όλες τις ηπείρους της γης. Οι μεταναστεύσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την δημιουργία πολύ αξιόλογης ελληνικής διασποράς, έτσι που σήμερα δεν υπάρχει σχεδόν χώρα στη γη στην οποία να μην ζουν Έλληνες.

Με βάση τα ανωτέρω, ο εκπαιδευτής μπορεί να αναφερθεί σε μεγάλες και ιστορικές ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού (Ευρώπη, Βόρεια και Λατινική Αμερική, Αφρική, Ασία, Ωκεανία), παρέχοντας ενδιαφέροντα ιστορικά, γεωγραφικά, αριθμητικά χαρακτηριστικά που αναδεικνύουν το δημιουργικό πνεύμα των Ελλήνων μεταναστών και τη συμβολή τους στην ανάπτυξη των περιοχών στις οποίες μετόικησαν. Ειδική μνεία μπορεί να γίνει στο σημερινό μεταναστευτικό κύμα και στο φαινόμενο *brain drain*, την απογύμνωση δηλαδή του ελλαδικού χώρου από πολύ σημαντικά μυαλά και επιστήμονες.

- *Οι Έλληνες και η θάλασσα:* Ένας από τους λόγους που διαχρονικά διευκόλυναν τους Έλληνες στην μετανάστευση ήταν και η παραδοσιακά στενή (και για γεωγραφικούς λόγους) σχέση τους με τη θάλασσα. Μπορούν να αναφερθούν διεθνώς γνωστές περιπτώσεις ελληνικής αλιείας (π.χ. Σφουγγαράδες της Καλύμνου και Έλληνες σφουγγαράδες στο Τάρπον Σπρινγκς).

Μια άλλη ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της σχέσης των Ελλήνων με τη θάλασσα εντοπίζεται στις θαλάσσιες μεταφορές, οι οποίες αποτελούν εδώ και πολλά χρόνια πεδίο που κυριαρχείται από τον ελληνικό εφοπλισμό. Μπορούν, επίσης, να αναφερθούν περιπτώσεις μεγάλων και συχνά αυτοδημιούργητων Ελλήνων εφοπλιστών (Αριστοτέλης Ωνάσης, Σταύρος Νιάρχος, Ιωάννης Καρράς, Κωνσταντίνος Λύρας, Παναγιώτης Τσάκος και πολλοί άλλοι).

η. Περιγραφή περιεχομένου προγράμματος Θερινών Σχολείων 2013

Στο Πρόγραμμα των Θερινών Σχολείων του Αΰ και Βΰ κύκλου φιλοξενίας του 2013 προβλέπονται¹, εν γένει:

- Μία αρχική ενημέρωση κάθε ομάδας ωφελουμένων, για το περιεχόμενο του προγράμματος.
- Τέσσερις (4) επισκέψεις σε μουσεία (ενδεικτικά: Αρχαιολογικό, Νομισματικό, Μουσείο Ακρόπολης, Μουσείο Μπενάκη, Εθνική Πινακοθήκη).
- Τέσσερις (4) επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους (Ιερός βράχος Ακρόπολης, Ακαδημία Πλάτωνος, Δελφοί, Επίδαυρος, Μυκήνες, Παλαμίδι).
- Επίσκεψη στο Πλανητάριο ή/και το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.
- Περίπατος στο Θησείο, την Πλάκα και την Ακαδημία Πλάτωνα.
- Δυο ολοήμερες εκδρομές: μία στους Δελφούς και μία στην Επίδαυρο, τις Μυκήνες, το Ναύπλιο.
- Δύο εκδρομές στο Σούνιο και τις αθλητικές εγκαταστάσεις της παραλίας του Σχοινιά.
- Λειτουργία εργαστηρίου χορού, εργαστηρίου μάσκας.
- Αγώνας δρόμου στην Αρχαία Ολυμπία.
- Παρακολούθηση έκθεσης «Επιστήμη και Τεχνολογία» στο Ευγενίδειο Ίδρυμα.
- Παρακολούθηση παράστασης Πλανηταρίου « Το Άστρο της Ημέρας».

Προαιρετικά οι μαθητές, ατομικά, μπορούν να επιλέξουν κάποιες παραστάσεις στο Ηρώδειο, στο θέατρο Λυκαβηττού ή σε άλλα πολιτιστικά δρώμενα ανάλογα με το Πρόγραμμα εκδηλώσεων του Φεστιβάλ Αθηνών, του Δήμου Αθηναίων, κ.λπ.

Στο τέλος του κάθε κύκλου φιλοξενίας, θα ζητηθεί από τους μαθητές και τους συνοδούς:

- Να συμπληρώσουν ένα **ερωτηματολόγιο αξιολόγησης** του προγράμματος,
- Να **μοιραστούν** με τους διοργανωτές την **εμπειρία** τους, καταθέτοντας ένα γραπτό **κείμενο** (ελεύθερο, ποίημα, άρθρο, σατυρικό, ή ό,τι άλλο) ή εκφράζοντας τα συναισθήματά τους μέσα από τη μουσική, τη ζωγραφική, τη σύνθεση, τη φωτογραφία, την παντομίμα, κ.ά.
- Να **μοιραστούν φωτογραφίες** και **βίντεο** στιγμών που κατέγραψαν κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα,

Το υλικό αυτό θα εμπλουτίσει τη διαδικτυακή πύλη του Προγράμματος, θα αποτελέσει τον πυρήνα για τα επόμενα έτη λειτουργίας των θερινών σχολείων και θα υποστηρίξει μία πύλη επικοινωνίας με τους συμμετέχοντες.

¹ Το εν λόγω πρόγραμμα αποτελεί ενδεικτική κατεύθυνση και καταδεικνύει το πνεύμα που πρέπει να διέπει το Πρόγραμμα Σπουδών και δεν είναι δεσμευτικό για την υλοποίηση.

VI. Βιωματική μάθηση – προδιαγραφές βιωματικών δραστηριοτήτων

α. Γενικά χαρακτηριστικά

Η βιωματική μάθηση παρέχει το πλεονέκτημα στον εκπαιδευόμενο να επιταχύνει τον ρυθμό πρόσληψης της γνώσης στο πλαίσιο μιας διαδικασίας μάθησης, καθώς τον καλεί να συμμετάσχει ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία ως δρών. Έτσι, όχι μόνον οι νοητικές γνωστικές δυνάμεις του ανθρώπινου πνεύματος δραστηριοποιούνται, αλλά ενεργοποιείται ο άνθρωπος συνολικά, ως ψυχοσωματική οντότητα και καλείται πλέον να συμμετέχει με όλη την ύπαρξή του σε ένα γεγονός που δεν αναφέρεται σε μια ιστορικότητα, δηλαδή δεν είναι μια εγκιβωτισμένη γνώση, αλλά σε μια πραγματικότητα. Το «αντικείμενο» της μάθησης δεν είναι περατωμένο, στατικό και αυτοτελές, όπως π.χ. μια πληροφορία για ένα συγκεκριμένο γεγονός που συνέβη κάποτε κάπου, αλλά ένα βίωμα το οποίο γεννιέται εντός του εκπαιδευομένου τη στιγμή της βιωματικής εκπαιδευτικής διεργασίας.

Η συνολική ενεργοποίηση πνεύματος και ψυχής του εκπαιδευομένου που σκοπό έχει ακριβώς να τον μυήσει στην γνώση είναι αυτό που επιδιώκει η βιωματική μάθηση. Απαραίτητη προϋπόθεση για αυτό είναι ο εκπαιδευόμενος να συμμετέχει ενεργά στην παιδευτική διαδικασία, ζώντας και αναπαράγοντας ο ίδιος αυτό που είναι και το αντικείμενο της μάθησης. Αυτή η ενεργοποίηση επιταχύνει την γνώση, καθώς αυτό που αποτελεί το «γνωστικό αντικείμενο» δεν είναι ένα χωρο-χρονικά αποστασιοποιημένο συμβάν ή πληροφορία, αλλά μια κατάσταση την οποία το γνωρίζον υποκείμενο πρωτίστως ζει με την ύπαρξή του και ακολουθώντας την κατανοεί με την νοητική του δύναμη.

Στην κατεύθυνση αυτή και όσον αφορά στην βιωματική γνωριμία με τον ελληνικό πολιτισμό, μπορούν να πραγματοποιηθούν υποδειγματικά μαθήματα εκμάθησης ελληνικών τραγουδιών από το έντεχνο, λαϊκό και δημοτικό ρεπερτόριο, από τους συμμετέχοντες μαθητές στα Θερινά Σχολεία.

Εν συνεχεία, αυτή η πρώτη επαφή με τον ελληνικό ρυθμό και το ελληνικό μέλος μπορεί να ενισχυθεί μέσω της εκμάθησης χαρακτηριστικών παραδοσιακών χορών από όλες τις περιοχές της Ελλάδας.

Η συνδυαστική εκμάθηση επιλεγμένων τραγουδιών και η διδασκαλία ελληνικών χορών, καλύπτουν τις δύο βασικές προϋποθέσεις της ελληνικής γλώσσας: το μέλος, δηλαδή την μουσική, και τον ρυθμό, δηλαδή τον χρόνο. Έχοντας αποκτήσει, έτσι, μια πρώτη εμπειρία και αίσθηση του ρυθμού και της μελωδίας, οι συμμετέχοντες μπορούν πολύ ευκολότερα να δοκιμάσουν την εκμάθηση ενός ποιήματος, ή την ανάγνωση μιας απλής πρότασης στην ελληνική γλώσσα.

Στο πλαίσιο κάθε Θερινού Σχολείου μπορούν να πραγματοποιηθούν 2 δίωρα υποδειγματικά μαθήματα βιωματικής διδασκαλίας της γλώσσας μέσα από το ελληνικό δημοτικό και έντεχνο τραγούδι, το αρχαίο θέατρο και τον χορό.

β. Ανάλυση προτεινόμενων βιωματικών δραστηριοτήτων 2013

- Βιωματικός περίπατος στον πεζόδρομο του Θησείου

Μέσω του βιωματικού περιπάτου στον Πεζόδρομο του Θησείου οι φιλοξενούμενοι μαθητές με τη συνοδεία των Καθηγητών τους θα μπορέσουν να «περπατούν και να συζητούν» διάφορα θέματα που άπτονται της Ιστορίας, Φιλοσοφίας, Πολιτισμού κ.ά., θέματα που βρίσκονται στο επίκεντρο της Ακαδημίας Πλάτωνος. Μέσα από το Διάλογο τα παιδιά θα προσεγγίσουν την έννοια του πολίτη που είχε άποψη για τη ζωή και την πόλη του.

- Επίσκεψη στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης

Προτείνεται η επίσκεψη των μαθητών στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, σε ένα από τα πλέον πρόσφατα πολιτιστικά «αποκτήματα» της Αθήνας και της σύγχρονης Ελλάδας που διασώζει ένα μεγάλο εύρος εκθεμάτων του πλούτου της Αρχαία Ελλάδα. Το Μουσείο δίνει την πλήρη εικόνα του Παρθενώνα, συνδέει τον αρχαιολογικό χώρο με τα τμήματα του ναού που λείπουν και δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις για να τα υποδεχθεί, ενημερώνοντας και βοηθώντας τους επισκέπτες να ανακαλύπτουν την αλήθεια, το ελληνικό φώς και την ιστορία. Κατά την επίσκεψη στο Μουσείο θα πραγματοποιηθεί συζήτηση γύρω από τους θεματικούς άξονες του 2013.

- Περίπατος στην Ακαδημία Πλάτωνος

Η Ακαδημία Πλάτωνος αποτελεί το επίκεντρο του προγράμματος «**Ακαδημία Πλάτωνος – Ανάπτυξη της Γνώσης και καινοτόμων ιδεών**». Είναι ιδιαιτέρως σημαντικό οι μαθητές να «βιώσουν» την εμπειρία της ξενάγησης – περιπάτου στην περιοχή όπου ίδρυσε ο Πλάτων την Ακαδημία του, το 387 π.Χ., και να αισθανθούν το πνεύμα της εποχής, ταξιδεύοντας πίσω στον χρόνο διαμέσου των αρχαιολογικών ευρημάτων.

- Βιωματικός περίπατος στα σοκάκια της Πλάκας

Η Πλάκα αποτελεί μια παραδοσιακή γειτονιά μ' ένα πλήθος από μαγαζάκια, το περίφημο παζάρι και πολλούς χώρους εστίασης. Ο περίπατος συνδυάζει την επαφή με την αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης από όλες τις ιστορικές περιόδους της ελληνικής ιστορίας: Αρχαιότητα, Μεσαίωνα, Βυζάντιο έως σήμερα. Το πολυπολιτισμικό περιβάλλον, το ωραίο τοπίο και ο καμβάς όλων των χρωμάτων θα προσφέρουν μοναδικές στιγμές στους νέους περιπατητές.

- Αθλητικές δραστηριότητες

Μέσω των αθλητικών δραστηριοτήτων το Πρόγραμμα των Θερινών Σχολείων αποσκοπεί στην εκπαιδευτική «διασκέδαση» των μαθητών και στην άθλησή τους, καθώς τούτο έρχεται σε απόλυτη συνάφεια με το «νοῦς ὑγιής ἐν σώματι ὑγιῆς» και δεν θα μπορούσε να λείπει από τις εμπειρίες των παιδιών.

- Δραστηριότητα «παρά θιν' αλός»

Κατά την ολοήμερη επίσκεψη των μαθητών στην Αργολίδα θα διοργανωθεί και η δεύτερη αθλητική δραστηριότητα που θα είναι ένα μικρό πρωτάθλημα καλαθόσφαιρας μεταξύ των φιλοξενούμενων παιδιών και το οποίο θα λάβει χώρα στο γυμναστήριο του Α' Γυμνασίου Ναυπλίου.

- Ψυχαγωγικές δραστηριότητες

Οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες αποτελούν τη μοναδική ενότητα δραστηριοτήτων που είναι προαιρετική. Οι συνοδοί καθηγητές των μαθητών θα είναι αρμόδιοι να ενημερώσουν τους διοργανωτές των Θερινών Σχολείων για το εάν και εφόσον υπάρχουν συμμετοχές των μαθητών για να λάβουν χώρα. Στη συνέχεια παρατίθενται δύο εναλλακτικές προτάσεις.

Παράσταση στο Ηρώδειο

Μια σύντομη πανοραμική διαδρομή μέσα από το κέντρο της Αθήνας το βράδυ. Στην πλαγιά του ιερού βράχου, οι μαθητές θα έχουν τη δυνατότητα να θαυμάσουν τη θέα και να φωτογραφήσουν την Ακρόπολη φωταγωγημένη. Το Ελληνικό Φεστιβάλ οργανώνει κάθε χρόνο ποικιλία πολιτιστικών εκδηλώσεων και οι μαθητές θα έχουν τη δυνατότητα να απολαύσουν μια μουσική, θεατρική ή χορευτική παράσταση.

- Γιορτή δίπλα στη θάλασσα

Θα οργανωθεί υπέροχη βραδιά κατά την οποία οι μαθητές, διασχίζοντας τον παραλιακό δρόμο με θέα στο Σαρωνικό, δια μέσου πανέμορφων προαστίων θα καταλήξουν σε γιορτή που θα λάβει χώρα δίπλα στη θάλασσα. Θα έχουν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε γιορτή, να χορέψουν και να ακούσουν διαφορετικά είδη μουσικής.

VII. Μεθοδολογία διδασκαλίας θεματικών ενότητων - Μεθοδολογικές Τεχνικές

α. Γενικές παρατηρήσεις

Για τη διδασκαλία των ανωτέρω θεματικών ενότητων, ή ορθότερα, για τη γνωριμία των συμμετεχόντων στα Θερινά Σχολεία με βασικές παραμέτρους εκ των ανωτέρω θεματικών ενότητων, προτείνεται ενδεικτικά και όχι περιοριστικά η υιοθέτηση ενός ευέλικτου και διαλογικού μοντέλου επικοινωνίας.

Κάθε μια από τις επτά θεματικές ενότητες προτείνεται να προσπελαστεί σε διδακτικές ενότητες είτε ισάριθμες αυτοτελείς είτε λιγότερες –οι οποίες θα συνδυάζουν τα διδακτικά αντικείμενα-, στο πλαίσιο είτε του πρωινού είτε του απογευματινού διδακτικού κύκλου. Δεδομένου ότι ο εκτιμώμενος χρόνος προσπέλασης του υλικού που συνθέτει την κάθε διδακτική ενότητα προσδιορίζεται στις τέσσερις (4) διδακτικές ώρες, εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτή η επιλογή των σημείων στα οποία θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση, λαμβανομένων υπόψη των χρονικών περιορισμών.

Προκειμένου να καταστεί εφικτή η πλοήγηση στις περισσότερες από τις ιδέες του παρόντος διδακτικού υλικού, σύμφωνα με τους ανωτέρω περιορισμούς, προτείνεται ως μέθοδος η ολιστική και βιωματική προσέγγιση των θεματικών αντικειμένων.

Ο εκπαιδευτής, γνωρίζοντας τους χρόνους που έχει στη διάθεσή του για να πραγματευθεί με τους συμμετέχοντες μια θεματική ενότητα, επιλέγει τα σημεία τα οποία θα συμπεριλάβει στην διδασκαλία του. Είναι σημαντικό κατά τη διδασκαλία να ικανοποιούνται πάντοτε δύο συνθήκες:

1. Ο εκπαιδευόμενος να είναι σε θέση να αντιληφθεί την ad hoc αξία του επεξεργαζόμενου ζητήματος και,
2. Να είναι σε θέση να κατανοήσει το συζητούμενο θέμα εντάσσοντάς το στα εκάστοτε ιστορικά πλαίσια και συμφραζόμενα καθώς και στο ιστορικό γίνεσθαι.

Είναι σημαντικό να διατίθεται στους εκπαιδευόμενους εποπτικό υλικό, ακόμη και όταν υπάρχει η δυνατότητα ζωντανής πρόσβασης σε αυτό (π.χ. αρχαιολογικοί τόποι στη θεματική ιστορία – αρχαιολογία, ή αρχαία θέατρα στην αντίστοιχη θεματική του θεάτρου, μουσεία στην περίπτωση της μουσικής, της επιστήμης και της τεχνολογίας).

Προκειμένου, όσον αφορά θεματικά αντικείμενα που έχουν ιστορικό χαρακτήρα, να διατηρηθεί η ζωντάνια του μαθήματος και η φρεσκάδα του παρεχόμενου υλικού, καλό θα είναι ο εκπαιδευτής να επιδιώκει να εντάσσει τη διδασκαλία του σε ένα όλον, του οποίου αναπόσπαστο μέρος να αντιλαμβάνεται ο εκπαιδευόμενος ότι είναι το επιμέρους μελετώμενο θέμα.

Δεδομένου του γεγονότος ότι οι συμμετέχοντες στα Θερινά Σχολεία, αν και αλλοδαποί μαθητές, προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από κλασικά σχολεία του εξωτερικού, μπορεί κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί ως εφιαλτήριο έναρξης της συζήτησης μιας θεματικής ενότητας η γνώση που οι μαθητές ήδη διαθέτουν, και εν συνεχεία ο εκπαιδευτής να κατευθύνει τη συζήτηση στα υπόλοιπα προγραμματισμένα θέματα.

β. Η εκπαιδευτική διαδικασία ανά θεματική ενότητα

Η προτεινόμενη εκπαιδευτική διαδικασία έχει ως ακολούθως:

- 1 ώρα γενική παρουσίαση από τον Εκπαιδευτή με ελκυστική χρήση του εκπαιδευτικού υλικού. Εξοικείωση των μαθητών με τις επιμέρους ενότητες του κάθε θεματικού κύκλου και διανομή υλικού ώστε να μπορούν να ανατρέξουν όποτε αυτό χρειαστεί.
- 1 ώρα παρουσίαση ενός επιμέρους θέματος από κάποιον ειδικό επιστήμονα, επαγγελματία, κ.ά.
- 30Ή συζήτηση, ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ Εκπαιδευτή-μαθητών με αφορμή την επίσκεψη ή τη δραστηριότητα της προηγούμενης ημέρας.
- 30Ή δημιουργική απασχόληση των μαθητών από εισηγητή/εμπνευστή με σκοπό την ενεργή συμμετοχή τους, η οποία ενδεικτικά θα περιλαμβάνει: τη δημιουργία ψηφιακού υλικού από το φωτογραφικό υλικό την παρουσίαση/ανάγνωση/απαγγελία, τις εικαστικές τέχνες κ.λπ., τη συλλογή πολυγλωσσικού περιεχομένου για το κάθε θέμα με κατευθυνόμενη αναζήτηση στο διαδίκτυο, κ.ά.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία οι μαθητές αποκτούν **γνώσεις, ικανότητες και στάση** για κάθε επιμέρους θεματικό πεδίο, ζητούμενο στη σύγχρονη διδακτική θεωρία και πρακτική. Κάθε κύκλος φιλοξενίας των μαθητών διαρκεί 14 ημέρες. Σε κάθε κύκλο συμμετέχουν έλληνες και ξένοι μαθητές και ένας συνοδός από κάθε σχολείο. Για την απρόσκοπτη οργάνωση του προγράμματος προβλέπεται ένας συντονιστής, ο οποίος δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές για την ύλη του εκπαιδευτικού προγράμματος, το πρόγραμμα επισκέψεων και την απασχόληση των παιδιών τις ελεύθερες ώρες τους. Έρχεται σε επικοινωνία με τους εισηγητές, τους συνοδούς της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης - ΑΜΚΕ, τους συνοδούς των σχολείων, τους υπεύθυνους του αναδόχου και εποπτεύει την υλοποίηση του προγράμματος.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνδυάζει διδακτικά αντικείμενα που καλύπτουν βασικές αρχές και θεμελιώδεις έννοιες της Τέχνης, της Επιστήμης, του Πολιτισμού, της Ιστορίας, της Αρχαιολογίας, που αποτελούν τους θεματικούς άξονες του πρώτου χρόνου υλοποίησης των Θερινών Σχολείων και αντικατοπτρίζουν την πλατωνική αντίληψη για τον πολίτη, ο οποίος είναι ικανός να κρίνει και να αποφασίζει την προσωπική του πορεία και για την πόλη. Οι συμμετέχοντες μαθητές θα έρθουν σε επαφή με την ιστορία, τη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία και τον ελληνικό πολιτισμό μέσα από τη σύσταση ομάδων εργασίας, την πραγματοποίηση εργαστηρίων / workshops, επισκέψεις σε χώρους πολιτιστικού, αρχαιολογικού και γενικού ενδιαφέροντος, αθλητικές δραστηριότητες, διαλέξεις κ.ά.

Γλώσσα επικοινωνίας κι εργασίας των Θερινών Σχολείων ορίζεται η αγγλική, ενώ ανάλογα με τη δραστηριότητα, τα ελληνικά και τα γαλλικά θα εναλλάσσονται στο καθημερινό πρόγραμμα απασχόλησης των μαθητών, ώστε να διευκολύνεται η κατανόηση και να επιτυγχάνεται και στην γλωσσική πράξη η διαπολιτισμική επικοινωνία. Με τον τρόπο αυτό οι συμμετέχοντες ασκούνται στην ανοχή της διαφορετικότητας και την αποδοχή της ετερότητας, χαρακτηριστικά που διακρίνουν διαχρονικά τον ελληνικό πολιτισμό από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα.

Για κάθε ομάδα συμμετεχόντων προβλέπεται ένας εισηγητής / εκπαιδευτής, ο οποίος θα έχει την ευθύνη υλοποίησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, διαμόρφωσης του εκπαιδευτικού υλικού και της πρόσκλησης ειδικών επιστημόνων, καλλιτεχνών, κ.ά. για κάθε θεματικό κύκλο.

Σε κάθε κύκλο φιλοξενίας, κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας προβλέπονται διαλέξεις ή δημιουργική απασχόληση (workshops) από **ειδικούς επιστήμονες, καλλιτέχνες** κ.ά. οι οποίοι με συγκεκριμένη θεματολογία θα εμπλουτίζουν τις διδακτικές ενότητες. Έτσι οι μαθητές και οι συνοδοί τους θα γνωρίζουν από κοντά επιστήμονες, καλλιτέχνες και άλλες προσωπικότητες με μεγάλη ειδική εμπειρία και θα μπορούν με ποικίλους τρόπους να εμβαθύνουν στο γνωστικό πεδίο της κάθε θεματικής ενότητας. Με αυτό τον τρόπο θα έχουν την ευκαιρία να εμπνευστούν πολυσυλλεκτικά και από μεγάλο εύρος προτύπων.

Οι εκπαιδευτές - εισηγητές αναλαμβάνουν τη διδασκαλία των φιλοξενούμενων μαθητών και την επιμέλεια του εκπαιδευτικού περιεχομένου, ο καθένας ανάλογα με την εξειδίκευσή του. Ειδικότερα, είναι αρμόδιοι για τα εξής:

- Επεξεργασία και επιμέλεια δομής και παρουσίασης εκπαιδευτικού περιεχομένου
- Προσθαφαίρεση ύλης στο μάθημα ανάλογα με την ενότητα , την ομάδα και το υπόβαθρο των εκπαιδευομένων
- Διδασκαλία
- Υποστήριξη και καθοδήγηση μαθητών
- Αξιολόγηση αφομοίωσης και εφαρμογής εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων
- Υλοποίηση διορθωτικών ενεργειών σχετικά με τη βελτίωση του εκπαιδευτικού περιεχομένου
- Συνεργασία με όλες τις ομάδες εργασίας
- Διαθεσιμότητα σε τακτική βάση

Η διδασκαλία διέπεται από τις αρχές της βιωματικής μάθησης για την οποία απαιτείται η ενεργός συμμετοχή των μαθητών. Η επιλογή διαφορετικών αιθουσών διδασκαλίας, η χρήση πολυμέσων, το υποστηρικτικό υλικό, οι επισκέψεις σε χώρους ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας, σε σημεία ειδικού ενδιαφέροντος αλλά και στις γειτονιές της Αθήνας συνιστούν ελκυστικούς τρόπους, προκειμένου να αναπτυχθούν οι θεματικές ενότητες / άξονες που έχουν επιλεγεί. Μέσα από την ποικιλία, την εναλλαγή, τα ποικίλα ερεθίσματα, τη βιωματική εμπειρία, επιδιώκεται η κινητοποίηση του ενδιαφέροντος κάθε μαθητή, σύμφωνα προς τις χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες που ο κάθε συμμετέχων παρουσιάζει στην μαθησιακή λειτουργία.

Με το μοντέλο του εκπαιδευτή – δασκάλου - εμπνευστή προσεγγίζεται η αντίληψη του δασκάλου της εποχής του Πλάτωνα. Ο δάσκαλος χαράζει δρόμους, εμπνέει, καθοδηγεί τον μαθητή, τον βοηθά να αναπτύξει τις δικές του δυνάμεις (σωκρατική μαιευτική), είναι υπεύθυνος για την πρόοδο των μαθητών του, είναι παρών στην εκπαιδευτική διαδικασία και πραγματοποιεί τις διορθωτικές ενέργειες που είναι απαραίτητες για τον κάθε μαθητή.

VIII. Παράρτημα

Χρονολογικός πίνακας κύριων ονομάτων στην ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και επιστήμης

585 π. Χ. (περίπου) : Θαλής ο Μιλήσιος
610 – 546 π. Χ. : Αναξίμανδρος
546 π. Χ. (περίπου) : Αναξίμενης
572 – 500 π. Χ. : Πυθαγόρας
580 – 480 π. Χ. (περίπου) : Ξενοφάνης
504 π. Χ. (περίπου) : Ηράκλειτος
504 π. Χ. (περίπου) : Παρμενίδης
500 -428 π. Χ. : Αναξαγόρας
464 π. Χ. (περίπου) : Ζήνων ο Ελεάτης
480 – 411 π. Χ. : Πρωταγόρας
483 – 375 π. Χ. : Γοργίας
445 π. Χ. (περίπου) : Εμπεδοκλής
420 π. Χ. (περίπου) : Δημόκριτος
460 – 380 π. Χ. : Ιπποκράτης
469 – 399 π.Χ. : Σωκράτης
380 π. Χ. (περίπου) : Αρχύτας ο Ταραντίνος
427 – 347 π. Χ. : Πλάτων
408 - 355 π. Χ. : Εύδοξος ο Κνίδιος
388 – 312 π. Χ. : Ηρακλείδης ο Πόντιος
384 – 322 π. Χ. : Αριστοτέλης
370 – 285 π. Χ. : Θεόφραστος
341 – 270 π. Χ. : Επίκουρος
330 – 270 π. Χ. (περίπου) : Στράτων
330 π. Χ. (περίπου) : Πυθέας ο Μασσαλιώτης
323 – 285 π. Χ. : Ευκλείδης
323 – 285 π. Χ. (περίπου) : Ερασίστρατος
287 – 212 π. Χ. : Αρχιμήδης
250 π. Χ. (περίπου) : Σέλευκος
220 π. Χ. (περίπου) : Απολλώνιος
130 π. Χ. (περίπου) : Διονύσιος ο Θράξ
125 π. Χ. (περίπου) : Ίππαρχος

116 – 27 π. Χ. : Μάρκος Τερέντιος Βάρρο
98 – 55 π. Χ. : Λουκρήτιος
106 - 43 π. Χ. : Κικέρων
30 μ. Χ. (περίπου) : Κέλσος
43 μ. Χ. (περίπου) : Πομπόνιος Μέλα
4 – 65 μ. Χ. (περίπου) : Σενέκας
23 – 79 μ. Χ. : Πλίνιος
50 μ. Χ. (περίπου) : Διοσκορίδης
47 – 125 μ. Χ. : Πλούταρχος
100 – 161 μ. Χ. (περίπου) : Πτολεμαίος
129 – 199 μ. Χ. : Γαληνός
154 -222 μ. Χ. : Βαρδесάνης
185 – 254 μ. Χ. : Ωριγένης
354 – 430 μ. Χ. : Αυγουστίνος
540 μ. Χ. : Κοσμάς ο Ινδοκοπλεύστης

IX. Βιβλιογραφία

Ακολούθως εκτίθεται η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την δημιουργία του παρόντος υλικού. Ο βιβλιογραφικός οδηγός αποτυπώνεται σύμφωνα προς τη δομή των ενοτήτων της περιγραφής του Προγράμματος Σπουδών, έτσι ώστε η βιβλιογραφία να παρουσιάζεται περισσότερο στοχευμένη, επιμερισμένη στις διακριτές θεματικές – διδακτικές ενότητες.

Επιπλέον, και για κάθε ενότητα, την επιλεγμένη βιβλιογραφία –ελληνική και ξένη– ακολουθούν με την ίδια λογική οι ηλεκτρονικές πηγές, οι οποίες συνέβαλαν στη διαμόρφωση του παρόντος υλικού.

Ο παρών βιβλιογραφικός οδηγός συντάχθηκε ώστε να μπορεί να χρησιμεύσει –όχι περιοριστικά– ως συμβουλευτική πρόταση προς τον κάθε ενδιαφερόμενο εκπαιδευτή των Θερινών Σχολείων.

α. Πολίτης – Πόλη – Πολιτισμός

Βιβλιογραφία:

Βλάχου, Γ.Κ., *Πολιτική*, Αθήνα 1977.

Γκεμερέυ, Λ., *Η δύση της Δύσης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1975.

Δεσποτόπουλου, Κ. Ι., *Μελετήματα πολιτικής φιλοσοφίας*, Παπαζήσης, Αθήνα 1983.

Μαυριά, Κ.Γ., *Ιστορία των πολιτικών ιδεών*, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1981.

Παμπούκη, Γ., *Πλοηγός ιδεών για την τρίτη χιλιετία*, Δόμος, Αθήνα 1992.

Πάυλου, Γ., *Νόστος Ασύμμετρος Προσώπου – Επιστήμη και Γνώση*, Δόμος, Αθήνα 1994.

Πλάτωνος, Πολιτεία, επιμ. Κ. Δ. Γεωργούλης, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009

Πλάτωνος, Πολιτεία, επιμ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Πόλις, Αθήνα 2002.

Sabine, G.H., *Ιστορία των πολιτικών Θεωριών*, Πεχλιβανίδης, Αθήνα 1975.

Vernant, J. P., *Ανάμεσα στον μύθο και στην πολιτική*, Σμίλη, Αθήνα 2003.

Wolff, Fr., *Ο Αριστοτέλης και η πολιτική*, Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.

β. Γλώσσα – Λογοτεχνία – Ποίηση – Πεζογραφία

Βιβλιογραφία:

Δημαρά, Κ.Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Ίκαρος, Αθήνα 1975

Ελύτη, Οδ., *Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2002.

Η ελληνική γλώσσα και η ιστορία της [La langue grecque et son histoire], Αθήνα - Θεσ/νικη 2003.

Ιστορία της ελληνικής γλώσσας, Ε.Λ.Ι.Α., 1999.

Κακριδή, Φ.Ι., *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Ι.Ν.Σ., Θεσσαλονίκη 2005.

Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Πατάκης, Αθήνα 2007

Μπαμπινιώτη, Γ., *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 2002.

Πάυλου, Γ. Π., *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού αλφαβήτου*, στο Εγχειρίδιο Εκπαιδευομένων Γλωσσική Διδασκαλία, στο πλαίσιο του Έργου ΧΜ ΕΟΧ 2004-2009, «Ελλάδα, Διεθνές Σχολείο Πολιτισμού και Επικοινωνίας – EL0070», Ταμείον Θράκης, Ξάνθη 2011.

Πολίτη, Λ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998.

- Beaton, R.**, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα 1996
- Christidis, A.F.** (Ed.), *A History of Ancient Greek*, Cambridge University Press 2007.
- Easterling, P.E., Knox, B.M.W.**, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1994.
- Hägg, T.**, *Το αρχαίο μυθιστόρημα*, μετάφρ. Τζ. Μαστοράκη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992.
- Hunger, H.**, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, ΜΙΕΤ, 1987.
- Hunger, H.**, *The classical tradition in byzantine Literature. The Importance of Rhetoric*, in M. Mullet, R. Scott, *Byzantium and the classical Tradition*, 13th spring symposium of Byzantine Studies 1979, Birmingham 1981.
- Kennedy, G.**, *Greek Rhetoric under Christian Emperors*, Princeton 1983.
- Kennedy, G.**, *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής*, Παπαδήμας, Αθήνα 2003.
- Lesky, A.**, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1983.
- Maguire, H.**, *Art and Eloquence in Byzantium*, Princeton 1981.
- Mossé Cl.**, *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.Χ.)*, Παπαδήμας, Αθήνα 2006.
- Pernot, L.**, *La Rhetorique de l'eloge dans le monde Greco-Romain*, Παρίσι 1993
- Vitti, M.**, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα 2003

Ιστότοποι:

Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα: www.greek-language.gr

Πύλη I.M.E.: http://www.fhw.gr/projects/cooperations/byzantine_literature/gr/index.html

Ραgina Philologiae: <http://www.philology.gr/index.html>

Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού: <http://www.snhell.gr/index.asp>

γ. Θέατρο – Τραγωδία – Κωμωδία – Κινηματογράφος

Βιβλιογραφία:

- Αβραάμ, Αιμ.**, *Μελέτη για την αξιοποίηση της θεατρικής εκπαίδευσης και θεατρικής πράξης, για τη δημιουργία βιωματικής μεθόδου διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας μέσα από την Τέχνη και τον Πολιτισμό*, στο πλαίσιο του Έργου ΧΜ ΕΟΧ 2004-2009: “Greece, International School of Culture and Communication – EL 0070”, Ταμείον Θράκης, Ξάνθη 2011.
- Ανδριανού, Ε.**, - **Ξιφαρά, Π.**, *Εισαγωγή στο Αρχαίο Θέατρο*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001.
- Λιγνάδη, Τ.**, *Το ζών και το τέρας: Ποιητική και υποκριτική λειτουργία του αρχαίου ελληνικού δράματος*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 1988.
- Σταύρου, Θρ., (μτφ.)**, *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1980.
- Χρυσούλη, Τ.**, *Σύντομη ιστορία θεάτρου*, ΘΕΑΤΡΟμάθεια, τεύχη 7^ο/Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2003 & 8^ο/Μάρτιος-Απρίλιος 2003.
- Baldry, H.C.** *Το τραγικό θέατρο στην Αρχαία Ελλάδα*, Καρδαμίτσας, (Αθήνα 1992)
- Blume, H.D.** 1986, *Εισαγωγή στο αρχαίο θέατρο*, (μτφρ. Μ. Ιατρού), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα
- Campbell, J.**, *Ο Ήρωας με τα Χίλια Πρόσωπα*, Ιάμβλιχος, (Αθήνα 2004)
- Lesky Al.**, *Η τραγική ποίηση των αρχαίων Ελλήνων*, Τομ. Α & Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1981.
- Liddell, H. G.**, - **Scott, R.**, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1940.
- Romilly, J.**, *Η Ελληνική Τραγωδία στο Πέρασμα του Χρόνου*, Το Άστυ, Αθήνα 1996.
- Vernant, J. P.** (επιμ.), *Ο Έλληνας Άνθρωπος*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

Vernant, J. P., - Naquet, P. V., *Μύθος και Τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, Δαίδαλος, Αθήνα 1988.
Walton, J. Michael, *Living Greek Theatre*, Greenwood Press, 1980.
Wiles, David, *Tragedy in Athens*, Cambridge University Press, London 1997.

Ιστότοποι:

Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο: http://el.wikipedia.org/wiki/αρχαίο_ελληνικό_θέατρο

Didaskalia, the Journal for Ancient Performance: <http://www.didaskalia.net/>

δ. Φιλοσοφία - Επιστήμη - Έρευνα - Τεχνολογία

Βιβλιογραφία:

Βέικου, Θ., *Οι Προσωκρατικοί*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
Γεωργούλη, Κ.Δ., *Αριστοτέλης ο Σταγίριτης*, Θεσσαλονίκη 2000.
Γεωργούλη, Κ.Δ., *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, Παπαδήμας, Αθήνα 1975.
Θεοδωρακόπουλου, Ι., *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, Αθήνα 1974.
Θεοδωρακόπουλου, Ι., *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Αθήνα 1964.
Κάλφα, Β., *Πλάτωνος Τίμαιος*, Πόλις, Αθήνα 1991.
Ματσούκα, Ν., *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1997.
Ματσούκα, Ν., *Λόγος και μύθος*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1997.
Μπενάκη, Λ., *Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*, Παρουσία, Αθήνα 2004.
Πάυλου, Γ. Π., *Τοπίο Μυστικό Γνώση του Πάθους και του Βάθους*, Ταμείον Θράκης, Αθήνα 2004.
Πελεγρίνη, Θ.Ν., *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995
Τατάκη, Β. Ν., *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*, Εταιρεία Σπουδών, Αθήνα 1977.
Φάρρινγκτον, Β., *Η επιστήμη στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, 1988.
Cardwell, D., *Ιστορία της Τεχνολογίας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.
Couloubaritsis, L., *Histoire de la Philosophie ancienne et medievale*, Grasset, Paris 1998.
Couloubaritsis, L., *La physique d' Aristote*, Bruxelles 1997.
Kirk, G.S., Raven, J.E., Schofield, M., *Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1998.
Ross, W.D., *Αριστοτέλης*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993.
Taylor, A. E., *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992.
Vlastos, Gr., *Πλατωνικές Μελέτες*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000.

Ιστότοποι:

Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία: <http://www.aet.com.gr/grindex.html>

Εταιρεία Μελέτης της Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας : [E.M.A.E.T.](http://www.aet.com.gr)

Εφευρέσεις στην Αρχαία Ελλάδα: [Ιστοσελίδα 3ου Λυκείου Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης](http://www.tnth.edu.gr/aet/index.html)

ΝΟΗΣΙΣ – Κέντρο διάδοσης επιστημών : <http://www.tnth.edu.gr/aet/index.html>

ΝΟΗΣΙΣ - Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης: [Μουσείο Τεχνολογίας](http://www.aet.com.gr)

ε. Ιστορία – Αρχαιολογία

Βιβλιογραφία:

Αρχαίοι Έλληνες Ιστοριογράφοι, Σχολικό Εγχειρίδιο ΑΛυκείου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2003.

Καραγιαννόπουλου, Ι., *Το Βυζαντινό Κράτος*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001.
Καργάκος, Σ., *Ιστορία του Ελληνικού Κόσμου και του Μείζονος Χώρου*, Gutenberg, Αθήνα 2005.
Καρρ, Ε.Χ., *Τι είναι η ιστορία;*, Εκδόσεις 70 – Πλανήτης, Αθήνα 1974.
Μπαγιόνα, Α., *Η θεωρία της ιστορίας από τον Θουκυδίδη στον Sartre*, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.
Σαββίδη, Αλ. Γ. Κ., *Ιστορία του Βυζαντίου*, Πατάκης, Αθήνα 2001.
Χριστοφιλοπούλου, Αικ., *Βυζαντινή Ιστορία*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998.
Ostrogorsky, G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Στ. Δ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1978.
Vasiliev, A.A., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Μπεργαδή, Αθήνα.

Ιστότοποι:

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών : [Τμήμα Βυζαντινών Ερευνών](#)

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών : [Τμήμα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας](#)

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών : [Τμήμα Νεοελληνικών Ερευνών](#)

στ. Μουσική – Αρχιτεκτονική – Γλυπτική – Ζωγραφική

Βιβλιογραφία:

Ανωγειανάκη, Φ., *Το γενεαλογικό δέντρο ενός μουσικού*, Λαογραφία, 29, 1974.
Δαλιανούδη, Ρ., *Μάνος Χατζιδάκις και λαϊκή μουσική παράδοση. Από το δημοτικό και το ρεμπέτικο στο "έντεχνο λαϊκό" τραγούδι*, Εμπειρία Εκδοτική, 2009.
Ζαμπέλιου, Σ., *Άσματα Δημοτικά*, Κέρκυρα 1852.
Ζερβού, Γ., *Ο Νίκος Σκαλκώτας και η ευρωπαϊκή παράδοση των αρχών του 20ου αιώνα*, Αθήνα: Παπαρηγορίου-Νάκας, 2001.
Καλλιγιά, Μ., *Νικόλας Γύζης. Η ζωή και το έργο το*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1995
Καψωμένου, Ε., 1996, *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Αθήνα, Πατάκης.
Κουνάδη, Π., *Η... «Ρεμπετολογία» του Μάνου Χατζιδάκι*, περιοδ. «KANONAKI», τ. 1, 1984.
Λιάβα, Λ., *Το Ελληνικό τραγούδι: από το 1821 έως τη δεκαετία του 1950*, εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2009
Λυδάκη, Στ., *Αρχαία Ελληνική Ζωγραφική*, Μέλισσα, 2002.
Μιρασγέζη, Μ. Δ., 2002, *Εισαγωγή στο δημοτικό τραγούδι, Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα II: Οι Νεότεροι Χρόνοι*, Τόμος Γ, Πάτρα, ΕΑΠ.
Πολίτη, Ν., *Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού*, Εκάτη, Αθήνα 2001.
Τανούλα, Τ., *Η οικοδομική τέχνη των αρχαίων ελληνικών ναών*, Αρχαιολογία και Τέχνες, τ. 95.
Τζάκη, Δ., 2002, *Το Κλέφτικο και το Ρεμπέτικο τραγούδι: εθνικοί Μύθοι και Λαογραφικές Αναζητήσεις*, Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού, τομ. Γ, Πάτρα, ΕΑΠ.
Φοριέλ, Κλ., *Δημοτικά τραγούδια της συγχρόνου Ελλάδος*, Εκδ. Νίκος Δ. Νίκας, 1956.
Φράγκου-Ψυχοπαίδη, Ολ., *Η Εθνική Σχολή Μουσικής - Προβλήματα Ιδεολογίας*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα: 1990
Baud-Bovy, S., *Δοκίμιο για το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι*, 3η εκδ., Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο: 1966.
Gombrich, E.H., *Το χρονικό της τέχνης*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994.

Jaklitsch, Nina - Maria, *Μανώλης Καλομοίρης, Νίκος Σκαλκώτας, Χαρίλαος Περπέσσας- Έλληνες μουσουργοί του είκοστού αιώνα μεταξύ της ελληνικής παράδοσης και του "δυτικού" μοντερνισμού*, Πρακτικά Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βερολίνο, 1999.

Kartomi, M., *On Concepts and Classifications of Musical Instruments*, Chicago Studies in Ethnomusicology, University of Chicago Press, 1990.

Passow, A., *Δημοτικά τραγούδια*, Εκδ. Ν.Νίκας - Χ. Σπανός, Αθήνα 1958.

Reinach, Th., *Η ελληνική μουσική*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999.

Taylor, J., *Giovanni d'Athanasia (1798-1854): an outline biography*, Department of Egyptology, British Museum, 1999.

Ιστοτόποι:

Αρχιτεκτονικοί Ρυθμοί: [Ιωνικός ρυθμός](#) - [Δωρικός ρυθμός](#) - [Κορινθιακός ρυθμός](#)

Βυζαντινή ζωγραφική: <http://www.xanthi.ilsp.gr/istos/>

Ένωση Ελλήνων Μουσουργών: <http://www.eem.org.gr/defaultg.asp>

Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή: <http://www.goulandris.gr/>

Ιστορικό Αρχείο ΕΡΤ: [Μανώλης Ανδρόνικος](#)

Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης: <http://www.greekstatemuseum.com/kmst/index.html>

Μάνος Χατζηδάκις: <http://www.hadjidakis.gr/>

Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος - [Λίλιαν Βουδούρη](#)

Μουσικό Λαογραφικό και Φιλολογικό Αρχείο Σ. και Αγγ. Καρά: <http://simonkaras.com/index.html>

Ορχήστρα των Χρωμάτων: <http://www.orchestraofcolours.gr/>

Στίχοι δημοτικών τραγουδιών: <http://xorio.gr/>

Ψηφιακό Αρχείο ΕΡΤ: [Γιάννης Σακελλαράκης](#)

Ψηφιακό αρχείο ΕΡΤ: [Μάνος Χατζηδάκις](#)

Ψηφιακό Αρχείο ΕΡΤ: [Μανώλης Ανδρόνικος](#)

ζ. Καθημερινός βίος -Σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Βιβλιογραφία:

Οδηγός Πολιτισμικού Προσανατολισμού, στο πλαίσιο του Έργου ΧΜ ΕΟΧ 2004-2009 "Ελλάδα - Διεθνές Σχολείο Πολιτισμού και Επικοινωνίας - EL 0070», Δ.Ο.Μ. - Αποστολή Αθήνας, 2011.

Ιστοτόποι:

Βουλή των Ελλήνων: <http://www.hellenicparliament.gr/>

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών: <http://www.eie.gr/index.html>

Ελληνική Στατιστική Αρχή: <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>

[Κατάλογος γλωσσών ομιλούμενων στην Ελλάδα σήμερα](#)

[Πληροφορίες για την Ελλάδα στην wikipedia](#)

Υπουργείο Εσωτερικών: <http://www.ypes.gr/el/Regions/>

Υπουργείο Τουρισμού: <http://www.gnto.gov.gr/el>

2012 CIA World Factbook - GREECE: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html>

Greece in E.U.: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/greece/index_el.htm.